

Волинський національний університет
імені Лесі Українки

ВВІЧЛИВІСТЬ

HUMANITAS

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Чернета Світлана Юріївна, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Борисюк Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Брушневська Ірина Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Дьякон Антоніна, Dr.oec., професор, проректор з розвитку та інновацій, керівник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA (Рига, Латвія);

Коленда Наталія Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, декан факультету економіки та управління, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Колосок Андрій Мирославович, кандидат економічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Лякішева Анна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Мартинюк Тетяна Анатоліївна, доктор педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Сушик Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Протокол № 12 від 31 жовтня 2023 р.

Науковий журнал «Ввічливість. Humanitas»
zareєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24809-14749Р від 27.04.2021 року)

«Ввічливість. Humanitas» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б
(спеціальності 231 – Соціальна робота, 232 – Соціальне забезпечення)
відповідно до Наказу МОН України від 29.06.2021 № 735 (додаток 4).

Офіційний сайт видання: www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-4715 (Print)
ISSN 2786-4723 (Online)

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023

РОЗДІЛ 1 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 364-786.4-056.26]:364-3(477-25)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.1>

Оксана ВЕРБОВСЬКА

аспірантка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини; директор, Київський міський центр соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд», вул. Івана Франка, 36-б, м. Київ, Україна, 01030

ORCID: 0000-0001-8822-054X

Оксана КРАВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-9732-6546

Бібліографічний опис статті: Вербовська, О., Кравченко, О. (2023). Комплексна: соціальна, психологічна, професійна та трудової реабілітація осіб з інвалідністю: з досвіду київського міського центру соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд». *Ввічливість. Humanitas*, 4, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.1>

КОМПЛЕКСНА: СОЦІАЛЬНА, ПСИХОЛОГІЧНА, ПРОФЕСІЙНА ТА ТРУДОВА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: З ДОСВІДУ КИЇВСЬКОГО МІСЬКОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОЇ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ, ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ТРУДОВОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ «АСКОЛЬД»

Узагальнення практичного досвіду діяльності Київського міського центру соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд» дозволила з'ясувати, що комплексна: соціальна, психологічна, трудова та професійна реабілітація є дієвим інструментом інтеграції осіб з інвалідністю у всі сфери життя.

Важливе значення, з точки зору ефективності впливу на особистість як цілісний соціальний, психологічний, фізіологічний та функціональний об'єкт, має комплексність застосовуваних методів і видів реабілітації з одночасним урахуванням індивідуальних особливостей людини, інтересів, здібностей, які орієнтовані на подолання соціальної ізоляції осіб з інвалідністю, підвищенню їх фізичної активності, соціальної адаптації, самопізнання, психологічного відновлення та вміння входження в ресурсні стани.

Варто зазначити, що трудова та професійна реабілітація є провідним інструментом інтеграції осіб з інвалідністю у всі сфери життя. Зокрема, опрацьовано такі види робіт з працетерапії: столярні; слюсарні; картонажно-палітурні; плетіння (виготовлення сіток, гамаків, виробів з лози, соломки); художньо-прикладні (виплювання лобзиком, випалювання, різьблення по дереву, вишивка, виготовлення штучних квітів); художні (малювання, ліплення, фотографія, аплікація, оригамі); догляд за рослинами; догляд за тваринами (кінями, великою і дрібною рогатою худобою, свиньми, кролями, птахами тощо) з метою проведення зоотерапії або анімалотерапії; швейні; господарські (із самообслуговування: приготування їжі, миття посуду, прання білизни); прибирання своїх житлових кімнат, невеликий господарський ремонт; робота з комп'ютером.

За результатами опрацювання було розроблено 32 річні програми занять за різними напрямками, які включають в себе теоретичну та практичну частини (Аматорська театральна студія «Контакт», Ароматерапія, Гарденотерапія, Екологія мегаполісу, Етика та естетика, Інклюзивний туризм в умовах Київського зоопарку, Казкотерапія, Кінотерапія, Кулінаротерапія, Музикотерапія, Навички корисного життя, Навчання основним соціальним навичкам, Нейрогімнастика, Онлайн екскурсії Україною, Основи моделінгу, Основи професійної орієнтації. Індустріальний туризм, Основи професійної орієнтації. Тестування, Основи Тік-Ток, Основи фінансової грамотності, Пісочна терапія, Профінформування. Гід по навчальним закладам міста Києва, Профінформування. Гід по професіям «Гардероб професій», Профорієнтаційний тренінг, Рукоділля, Скандинавська хода, Соціальна терапія, Фотополювання, Цивільний захист, Цифрова грамотність, Школа красномовства, Mindfulness, Soft skills).

У результаті впровадження цих програм виявлено такі реабілітаційні ефекти: соціальний ефект; психологічний; професійний; просвітницький; трудовий ефект; покращення фізичного здоров'я. Вказані реабілітаційні ефекти сприяють відновленню побутових, соціальних та трудових навичок і як результат зростає показник якості життя, адже людина здатна відчувати свою самостійність та незалежність.

Ключові слова: особа з інвалідністю, реабілітація, соціальна реабілітація, трудова реабілітація, психологічна реабілітація, працетерапія, терапія працею, доступність, безбар'єрність, інтеграція.

Oksana VERBOVSKA

Postgraduate student, Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University; director, Kyiv city center of social, psychological, professional and labor rehabilitation «Askold», 36-b, Ivana Franka str., Kyiv, Ukraine, 01030
ORCID: 0000-0001-8822-054X

Oksana KRAVCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Social and Psychological Education, Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University, 2, Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0002-9732-6546

To cite this article: Verbovska, O., Kravchenko, O. (2023). Kompleksna: sotsialna, psykhologichna, profesiina ta trudova rehabilitatsiia osib z invalidnistiu: z dosvidu kyivskoho miskoho tsentru sotsialnoi, psykhologichnoi, profesiinoi ta trudovoi rehabilitatsii «Askold» [Comprehensive: social, psychological, professional and labor rehabilitation of persons with disabilities: from the experience of the Kyiv city center for social, psychological, professional and labor rehabilitation «Askold»]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 3–10, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.1>

COMPREHENSIVE: SOCIAL, PSYCHOLOGICAL, PROFESSIONAL AND LABOR REHABILITATION OF PERSONS WITH DISABILITIES: FROM THE EXPERIENCE OF THE KYIV CITY CENTER FOR SOCIAL, PSYCHOLOGICAL, PROFESSIONAL AND LABOR REHABILITATION «ASKOLD»

Summarizing the practical experience of the Kyiv city center of social, psychological, professional and labor rehabilitation «Askold» made it possible to find out that comprehensive: social, psychological, labor and professional rehabilitation is an effective tool for the integration of people with disabilities in all spheres of life.

From the point of view of the effectiveness of the influence on the individual as a complete social, psychological, physiological and functional object, the complexity of the applied methods and types of rehabilitation with simultaneous consideration of the individual characteristics of the person, interests, abilities, which are aimed at overcoming the social isolation of persons with disabilities, is important, increasing their physical activity, social adaptation, self-knowledge, psychological recovery, and the ability to enter resource states.

It is worth noting that labor and professional rehabilitation is a leading tool for the integration of persons with disabilities in all spheres of life. In particular, the following types of occupational therapy work were developed: carpentry; locksmiths; cartoning and binding; weaving (making nets, hammocks, products from vines, straw); artistic and applied (sawing with a jigsaw, burning, wood carving, embroidery, making artificial flowers); artistic (drawing, sculpting, photography, appliqué, origami); plant care; care of animals (horses, large and small cattle, pigs, rabbits, birds, etc.) for the purpose of zootherapy or animal therapy; sewing machines; household (from self-service: cooking, washing dishes, laundry); cleaning their living rooms, small household repairs; working with a computer.

Based on the results of the study, 32 annual training programs were developed in various directions, which include theoretical and practical parts (Amateur theater studio «Contact», Aromatherapy, Gardenotherapy, Ecology of the metropolis, Ethics and aesthetics, Inclusive tourism in the conditions of the Kyiv Zoo, Fairytale therapy, Film therapy, culinary therapy, Music therapy, Useful life skills, Learning basic social skills, Neurogymnastics, Online tours of Ukraine, Basics of modeling, Basics of professional orientation. Industrial tourism, Basics of professional orientation. Testing, Tik Tok Basics, Financial Literacy Basics, Sand therapy, Professional information. Guide to educational institutions of the city of Kyiv, Professional information. Guide to professions «Profession wardrobe», Career orientation training, Needlework, Nordic walking, Social therapy, Photo hunting, Civil defense, Digital literacy, Eloquence school, Mindfulness, Soft skills).

As a result of the implementation of these programs, the following rehabilitation effects were revealed: social effect; psychological; professional; educational; labor effect; improving physical health. The indicated rehabilitation effects contribute to the restoration of household, social and work skills and as a result the quality of life indicator increases, because a person is able to feel his independence and independence

Key words: disabled person, rehabilitation, social rehabilitation, labor rehabilitation, psychological rehabilitation, occupational therapy, occupational therapy, accessibility, barrier-free, integration.

Актуальність проблеми. Держави-учасниці Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю зобов'язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності та вживати невідкладних, ефективних та належних заходів, щоб сприяти визнанню навичок, заслуг і здібностей осіб з інвалідністю, а також їхнього внеску на робочому місці та ринку праці та визнають право осіб з інвалідністю на працю нарівні з іншими, включаючи право на отримання можливості заробляти собі на життя працею, яку особа з інвалідністю вільно вибрала чи на яку вона вільно погодилась, в умовах, коли ринок праці та виробниче середовище є відкритими, інклюзивними та доступними для осіб з інвалідністю. Держави-учасниці забезпечують і заохочують реалізацію права на працю (Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2023).

Діяльність держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами та полягає у соціальному захисті, зокрема у здійсненні реабілітаційних заходів (Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю, 1991).

Досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство осіб з інвалідністю є основною метою реабілітації (Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні, 2005). Зокрема, трудова терапія має велике значення у поверненні осіб похилого віку до звичного темпу життя після важкої хвороби. Загальнозміцнююча трудова терапія ґрунтується на тонізуючому й активуючому впливі праці на психофізичну сферу літньої людини (Холостова, 2004).

Запровадження комплексних реабілітаційних та абілітаційних послуг, спрямованих на підвищення якості життя, активності, працездатності та залучення в усі форми суспільного життя визначено одним із завдань Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року (Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, 2021).

Загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі реабілітації регулюються

Законом України «Про реабілітацію», в цьому ж документі визначена структура системи реабілітації в Україні та основні засади створення умов для усунення чи компенсації обмежень життєдіяльності людини, спричинених інвалідністю. Згідно закону, реабілітація осіб з інвалідністю визначена як система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство (Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», 2005).

Мета статті: узагальнити практичний досвід діяльності реабілітаційної установи щодо трудової та професійної реабілітації як дієвого інструменту інтеграції осіб з інвалідністю у всі сфери життя.

Гіпотеза: при правильній комбінації та структуризації існуючих теоретичних методик та інструментів соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації з урахуванням різноманіття індивідуальних психологічних особливостей, гармонічності, практичності та з дотриманням балансу при практичній реалізації досягти максимального реабілітаційного ефекту.

Методологія: на основі спостережень та вивченню існуючої теорії в сфері реабілітації, висунуто гіпотезу щодо та перевірено на практиці емпіричним шляхом.

Наукова новизна: результати наукового дослідження містять унікальні методичні та практичні рекомендації для ефективного впровадження заходів із комплексної: соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації та публікація авторського підходу до реабілітаційного процесу у форматі – «Реабілітація по-Київськи».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку Гойдош К.Ю і Романів О.П працетерапія є соціальною технологією, яка покращує якість життя пацієнтів. Також працетерапія визначена ними як спрямоване залучення хворого у трудову діяльність із лікувальною та реабілітаційною метою (Гойдош, Романів, 2018).

Питання реабілітації та різноманітні її складові в Україні досліджували:

А. Шевцов, О. Кравченко, Н. Коляда, П. Таланчук, К. Чупіна, Н. Барна, І. Кошова.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Трудова реабілітація – система заходів, розроблених з урахуванням схильностей, фізичних, розумових і психічних можливостей особи і спрямованих на оволодіння трудовими навичками забезпечення трудової діяльності та адаптацію у виробничих умовах, у тому числі шляхом створення спеціальних чи спеціально пристосованих робочих місць, яка передбачає тренування відновленої моторної здатності з використанням засобів реабілітації з метою створення особі з інвалідністю умов для праці по можливості у звичайному виробничому середовищі за допомогою індивідуальних заходів (Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні, 2005).

Терміном «працетерапія» охоплено структуровану діяльність відповідних фахівців у закладах / установах системи соціального захисту населення, яка спрямовується на формування, відновлення та розвиток побутових, професійних, соціальних навичок, забезпечення та підвищення рівнів самообслуговування, працеспроможності, самооцінки, впевненості в собі, активності та якості життя (Методичні рекомендації щодо організації працетерапії для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю в закладах / установах системи соціального захисту населення, 2018).

Рекомендованими в закладі / установі є такі види робіт з працетерапії:

- столярні;
- слюсарні;
- картонажно-палітурні;
- плетіння (виготовлення сіток, гамаків, виробів з лози, соломи);
- художньо-прикладні (випилювання лобзиком, випалювання, різьблення по дереву, вишивка, виготовлення штучних квітів);
- художні (малювання, ліплення, фотографія, аплікація, оригамі);
- догляд за рослинами;
- догляд за тваринами (кіньми, великою і дрібною рогатою худобою, свиньми, кролями, птахами тощо) з метою проведення зоотерапії або анімалотерапії;
- швейні;
- господарські (із самообслуговування: приготування їжі, миття посуду, прання білизни);

– прибирання своїх житлових кімнат, невеликий господарський ремонт;

– робота з комп'ютером. (Методичні рекомендації щодо організації працетерапії для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю в закладах / установах системи соціального захисту населення», 2018).

Відповідні види працетерапії було опрацьовано на предмет можливості втілення в умовах реабілітаційного центру.

Київський міський центр соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд» (далі – Центр) заснований на комунальній власності територіальної громади міста Києва та підпорядкований Департаменту соціальної політики виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) (Київський міський центр соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд»).

Центр є бюджетною реабілітаційною установою, цільовим призначенням якої є здійснення комплексу реабілітаційних заходів, спрямованих на створення умов всебічного розвитку осіб з інвалідністю, засвоєння ними знань, умінь, навичок, досягнення і збереження їхньої максимальної незалежності фізичних, розумових, соціальних, професійних здібностей з метою максимальної реалізації особистісного потенціалу (Київський міський центр соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд»).

У своїй діяльності Центр забезпечує:

- проведення комплексу заходів з ранньої, соціальної, психологічної, психолого-педагогічної, фізкультурно-спортивної, трудової і професійної реабілітації;
- розвиток автономного проживання осіб з інвалідністю;
- проведення заходів з професійної орієнтації, адаптації, опанування трудових навичок (Київський міський центр соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд»).

Одним із важливих завдань, покладених на Центр, є інтеграція осіб з інвалідністю в усі галузі життя шляхом проходження комплексної реабілітації (Київський міський центр соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд»).

Саме в Центрі було впроваджену авторську концепцію підходу до реабілітаційного процесу

«Реабілітація по-Київськи», яка полягає у включення особи з інвалідністю в заходи із реабілітації як активного та проактивного учасника із одночасним забезпеченням інклюзивно-привітного середовища. Практичним шляхом доведено, що такий підхід до процесу реабілітації сприяв максимальному розкриттю реабілітаційного потенціалу та приніс стійкі результати, підтвердженням чого є стабільне працевлаштування клієнтів Центру, які мали негативні прогнози соціалізації.

Також важливим фактором стійкої соціалізації осіб з інвалідністю є ключова особливість підходу до реабілітаційного процесу «Реабілітація по-Київськи» – здійснення мінімальної кількості процесів на території Центру «за закритими дверима», і максимальне переміщення більшості процесів в середовище міста та установ, які не спеціалізуються на виключному обслуговуванні осіб з інвалідністю. Саме для цього директором було заключено понад 70 договорів про співпрацю із установами та організаціями міста Києва та України, що дозволило ексклюзивний підхід до соціальної реабілітації змінити на більш ефективний та прогресивний – інклюзивний, який дозволяє інтегрувати людей з інвалідністю у всі сфери життя.

Через соціально-побутову адаптацію та соціально-середовищну орієнтацію відбувається відновлення та здобуття здатності до самостійного життя людини з інвалідністю, що є невід’ємним підготовчим етапом до трудової реабілітації. Важливим завданням є оволодіння трудовими навичками, необхідними для забезпечення трудової діяльності.

Тому цілеспрямоване та регулярне залучення до праці є базовим підґрунтям для подальшої стійкої соціалізації людей з інвалідністю в цілому. І використовуючи працетерапію, як ефективний інструмент соціалізації та трудової реабілітації осіб з інвалідністю, в період з 2020 року по 2023 рік в Київському міському центрі соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд» вдалося практичним шляхом реалізувати та підтвердити відповідне наукове припущення щодо ефективності працетерапії як інструменту соціалізації та трудової реабілітації.

Враховуючи потенційно різні ступені рухової активності та реакцій нервової систем, ментальні особливості, здібності, потреби,

бажання, попередній досвід і підготовку було розроблено річні програми занять за різними напрямками, які включали в себе теоретичну та практичну частини.

Всього розроблено 32 програми, а саме:

- Аматорська театральна студія «Контакт»;
- Ароматерапія;
- Гарденотерапія;
- Екологія мегаполісу;
- Етика та естетика;
- Інклюзивний туризм в умовах Київського зоопарку;
- Казкотерапія;
- Кінотерапія;
- Кулінаротерапія;
- Музикотерапія;
- Навички корисного життя;
- Навчання основним соціальним навичкам;
- Нейрогімнастика;
- Онлайн екскурсії Україною;
- Основи моделінгу;
- Основи професійної орієнтації. Індустріальний туризм;
- Основи професійної орієнтації. Тестування;
- Основи Тік-Ток;
- Основи фінансової грамотності;
- Пісочна терапія;
- Профінформування. Гід по навчальним закладам міста Києва;
- Профінформування. Гід по професіям «Гардероб професій»;
- Профорієнтаційний тренінг;
- Рукоділля;
- Скандинавська хода;
- Соціальна терапія;
- Фотополювання;
- Цивільний захист;
- Цифрова грамотність;
- Школа красномовства;
- Mindfulness;
- Soft skills.

Під час кожного заняття важливим завданням було переключити клієнта реабілітаційного центру в процес реабілітації через активну та проактивну позиції.

Робота була побудована за таким алгоритмом:

- діагностика (профорієнтаційна, соціальна, психологічна);
- теоретичні заняття;

- практична, прикладна діяльність;
- підсумки, результати, моніторинг емоційного ефекту, фільмування та знімкування досягнень.

Всі процеси були побудовані за принципом повного включення, тобто, щоб осіб, які знаходяться на реабілітації, максимально залучали на різних етапах занять, починаючи від формування ідей та запитів, закінчуючи заготівлею матеріалів та безпосередньою участю в створенні, виготовленні.

На перших заняттях проводиться інструктаж з техніки безпеки, демонструються шляхи евакуації, надається загальна інформація про особливості курсу, правила комунікації та взаємодії в групі, загальні поняття та терміни курсу.

В результаті впровадження дослідження експериментальним шляхом встановлено комплексний позитивний ефект та зафіксовано такі реабілітаційні ефекти:

- соціальний ефект – формування особистості, її світогляду, коригування життєвих стратегій та сценаріїв шляхом генерування активної та проактивної життєвої позиції, встановлення нових соціальних контактів та формування соціальних ролей, інтеграція в суспільство, формування впевненої та ефективної життєвої позиції, розвиток комунікативних навичок, позбавлення соціальної ізоляції, стимулювання загального відчуття благополуччя;

- психологічний ефект – формування стійкої мотивації до саморозвитку, зниження рівня тривожності, покращення самопочуття з точки зору психологічного балансу, розвиток, формування, коригування моральних особистісних якостей; подолання стресових ситуацій, стабілізація емоцій, розвиток довіри до оточуючих і впевненості в собі, зниження дратівливості і гніву, підвищення рівня радості, розвиток вміння справлятися з депресією та швидко заспокоюватися в стресовій ситуації, відчувати себе захищеним, зменшення рівня агресії, підвищення здатності зберігати контроль в кризових ситуаціях;

- професійний ефект – підготовка до професійної діяльності, самореалізація, адаптація, реадаптація, відновлення чи здобуття професійної працездатності, навчання, перенавчання, виявлення потреби у перекваліфікації з урахуванням особистих схильностей і побажань;

- просвітницький ефект – пізнання навколишнього світу; знайомство з новими людьми; розширення кругозору; розвиток спостережливості, трансформування свого світогляду, володіння новими знаннями, уміннями та навичками, підвищення творчої активності, підвищення інтересу до навчання та нових знань, розвиток відповідальності;

- трудовий ефект – відновлення виробничих навичок і працездатності, що існували раніше і були порушені під час захворювання чи після травми; полегшення повернення до попередньої роботи; підготовка до трудової діяльності, розвиток та можливість застосування власного потенціалу на ринку праці, самореалізація, відновлення чи здобуття трудової працездатності, розвиток навичок командної роботи;

- фізичне здоров'я – забезпечення регулярної рухової активності, профілактика психосоматичних реакцій через налагодження рухової активності, зниження тривожності, покращення нервової системи і підвищення імунітету, поліпшення загального самопочуття, що відображається на покращенні якості сну, спілкування з тваринами сприяє нормалізації роботи нервової системи, створення сприятливої психологічної атмосфери. Під час занять де задіяна дрібна моторика відбувається вплив на нервові закінчення, від чого свою чергу залежить функціонування всього організму.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення практичного досвіду діяльності Київського міського центру соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд» дозволила з'ясувати, що комплексна: соціальна, психологічна, трудова та професійна реабілітація є дієвим інструментом інтеграції осіб з інвалідністю у всі сфери життя.

Важливе значення, з точки зору ефективності впливу на особистість як цілісний соціальний, психологічний, фізіологічний та функціональний об'єкт, має комплексність застосовуваних методів і видів реабілітації з одночасним урахуванням індивідуальних особливостей людини, інтересів, здібностей, які орієнтовані на подолання соціальної ізоляції осіб з інвалідністю, підвищенню їх фізичної активності, соціальної адаптації, самопізнання, психологічного відновлення та вміння входження в ресурсні стани.

Варто зазначити, що трудова та професійна реабілітація є провідним інструментом інтеграції

осіб з інвалідністю у всі сфери життя. Зокрема, опрацьовано такі види робіт з працетерапії: столярні; слюсарні; картонажно-палітурні; плетіння (виготовлення сіток, гамаків, виробів з лози, соломи); художньо-прикладні (випилювання лобзиком, випалювання, різьблення по дереву, вишивка, виготовлення штучних квітів); художні (малювання, ліплення, фотографія, аплікація, оригамі); догляд за рослинами; догляд за тваринами (кіньми, великою і дрібною рогатою худобою, свиньми, кролями, птахами тощо) з метою проведення зоотерапії або анімалотерапії; швейні; господарські (із самообслуговування: приготування їжі, миття посуду, прання білизни); прибирання своїх житлових кімнат, невеликий господарський ремонт; робота з комп'ютером

За результатами опрацювання було розроблено 32 річні програми занять за різними напрямками, які включають в себе теоретичну та практичну частини. У результаті впровадження цих програм виявлено такі реабілітаційні ефекти: соціальний ефект; психологічний; професійний; просвітницький; трудовий ефект; покращення фізичного здоров'я. Вказані реабілітаційні ефекти сприяють відновленню побутових, соціальних та трудових навичок і як результат зростає показник якості життя, адже людина здатна відчувати свою самостійність та незалежність.

Перспективними напрями подальших досліджень є комплексна: соціальна, психологічна, трудова та професійна реабілітація учасників бойових дій в умовах реабілітаційного центру.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гойдош К.Ю., Романів О.П. Працетерапія як соціальна технологія для покращення якості життя пацієнтів. *Економіка і право охорони здоров'я*. № 2 (8), 2018, С. 99–100
2. Київський міський центр соціальної, психологічної, професійної та трудової реабілітації «Аскольд». URL: <https://inc.kiev.ua/> (дата звернення: 14.10.2023)
3. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 р. : станом на 19 черв. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 17.10.2023)
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації працетерапії для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю в закладах / установах системи соціального захисту населення : Наказ Міністерства соціальної політики України від 26.11.2018, № 1778: URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/4424.html> (дата звернення: 14.10.2023)
5. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ : станом на 21 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 14.10.2023)
6. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV : станом на 1 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 14.10.2023)
7. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-r#Text> (дата звернення: 14.10.2023)
8. Соціально-психологічна реабілітація вразливих категорій громадян від наслідків війни : кол. моногр. / за заг. ред. О.О. Кравченко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Київ : Ямчинський О. В., 2022. 406 с.
9. Холостова Є.І. Технології соціальної роботи: підручник. М: ИНФРА, 2004. 400 с.

REFERENCES:

1. Hoidosh K.Iu., Romaniv O.P. (2018) Pratseterapiia yak sotsialna tekhnolohiia dlia pokrashchennia yakosti zhyttia patsiiientiv [Occupational therapy as a social technology for improving the quality of life of patients.]. *Ekonomika i pravo okhorony zdorovia* [Economics and healthcare law.]. № 2 (8), S. 99–100 [in Ukrainian]
2. Kyivskiy miskiy tsentr sotsialnoi, psykholohichnoi, profesiinoi ta trudovoi reabilitatsii «Askold» [Kyiv City Center for Social, Psychological, Vocational and Labor Rehabilitation «Askold»]. URL: <https://inc.kiev.ua/> [in Ukrainian]
3. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu (Konventsiiia pro prava invalidiv) [Convention on the Rights of Persons with Disabilities], Konventsiiia Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (2023b). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian]
4. Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii pratseterapii dlia hromadian pokhyloho viku, osib z invalidnistiu, ditei z invalidnistiu v zakladakh / ustanovakh systemy sotsialnoho zakhystu naseleння» [On approval of the Methodological Recommendations on the organization of occupational therapy for the elderly, persons with disabilities, children with disabilities in institutions / institutions of the social protection system] № 1778 (2018). URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/4424.html> [in Ukrainian]

5. Zakon Ukrainy «Pro osnovy sotsialnoi zakhyschenosti osib z invalidnistiu v Ukraini» [On the basis of social protection of persons with disabilities in Ukraine] № 875-XII (1991). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> [in Ukrainian]

6. Zakon Ukrainy «Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini» [On the rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine] № 2961-IV (2005). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> [in Ukrainian]

7. Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku» [On approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine until 2030] № 366-r (2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-r#Text> [in Ukrainian]

8. Kravchenko O.O. (Red.). (2022) Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia vrazlyvykh katehorii hromadian vid naslidkiv viiny [Social and psychological rehabilitation of vulnerable categories of citizens from the consequences of war]: kol. Monohr ; MON Ukrainy, Umanskyi derzh. ped. un-t imeni Pavla Tychyny. Kyiv : Yamchynskyi O. V., 406 s. [in Ukrainian]

9. Kholostova Ye.I. (2004) Tekhnolohii sotsialnoi roboty: pidruchnyk [Technologies of social work]. M: YNFRA, 2004. 400 s.

УДК 793.3:351.858(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.2>

Світлана ЗАЄЦЬ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри хореографії та художньої культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20308

ORCID: 0000-0002-7467-6754

Вікторія МАРКІНА

викладач кафедри хореографії та художньої культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова 28, м. Умань, Черкаська обл., Україна, 20308

ORCID: 0000-0003-4727-2508

Бібліографічний опис статті: Заєць С., Маркіна В. (2023). Формування національної свідомості українця в контексті соціально-хореографічних проєктів в умовах війни. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 11–17, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.2>

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ХОРЕОГРАФІЧНИХ ПРОЄКТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті зазначено зв'язок між поняттями «народ» і нація», та «свідомість особистості» і «національна свідомість». Проаналізовано етапи формування свідомості та визначено особливості сформованої національної свідомості українців.

Розкрито паритети поведінки в залежності формування національної свідомості людини; зазначено проблеми формування національної свідомості в умовах війни; наведено приклад формування національної свідомості в процесі проєктної діяльності, як практичний досвід підготовки хореографів до роботи в закладах освіти.

Описано ланцюг системи формування національних звичаїв, традицій, культури. Вищу школу розглянуто як сходинку збагачення людини знаннями про національне і соціальне оточення, ознайомлення із загальною культурою.

Розкрито значимість національної парадигми в освітньому процесі для розвитку духовно-моральних якостей особистості підвищення значимості нормативного та ціннісного компонентів.

Визначено, що системне навчання і виховання формує «свідомість особистості», та саме проєктне навчання формує «національну свідомість».

Наведено приклад проєктної діяльності на тему «Творчий шлях хореографів, балетмейстерів України».

Підсумовано, що необхідна комплексна система заходів, що сприяють формуванню національної свідомості особистості протягом всього її життя. Проєктна діяльність хореографа забезпечує засвоєння національних звичаїв, традицій, мистецько-культурних набань у системі, повноцінного формування вмінь та їх практичного застосування і, що особливо важливо, формування наступних завершальних компонентів національної свідомості як поведінкового та діяльнісного.

Ключові слова: народ, нація, свідомість, національна свідомість, проєктна діяльність, соціально-хореографічний проєкт, народна хореографія, народний танець.

Svitlana ZAIETS

PhD in Pedagogy, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Choreography and Art Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28, Sadova Str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20308
ORCID: 0000-0002-7467-6754

Viktorija MARKINA

Lecturer-trainer of Choreography and Art Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28, Sadova Str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20308
ORCID: 0000-0003-4727-2508

To cite this article: Zaiets, S., Markina, V. (2023). Formuvannya natsionalnoi svidomosti ukraintsia v konteksti sotsialno-khoreorafichnykh proiektiv v umovakh viiny [Formation of the national consciousness of Ukrainian in the context of social and choreographic projects in the context of war]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 11–17, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.2>

FORMATION OF THE NATIONAL CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND CHOREOGRAPHIC PROJECTS IN THE CONTEXT OF WAR

The article describes the relationship between the concepts of "people" and "nation", and "individual consciousness" and "national consciousness". The stages of consciousness formation are analysed and the peculiarities of the formed national consciousness of Ukrainians are identified.

The parities of behaviour depending on the formation of a person's national consciousness are revealed; the problems of forming national consciousness in the conditions of war are noted; an example of the formation of national consciousness in the process of project activity is given as a practical experience of preparing choreographers to work in educational institutions.

The chain of the system of formation of national customs, traditions, and culture is described. Higher education is considered as a step towards enriching a person with knowledge of the national and social environment, familiarisation with the general culture.

The significance of the national paradigm in the educational process for the development of spiritual and moral qualities of the individual is revealed, as well as the increased importance of the normative and value components.

It is determined that systemic education and upbringing forms «personal consciousness», and that project-based learning forms «national consciousness».

An example of project activity on the topic "Creative path of choreographers, choreographers of Ukraine" is given.

It is summarised that a comprehensive system of measures is needed to promote the formation of a person's national consciousness throughout his or her life. The project activity of the choreographer ensures the assimilation of national customs, traditions, artistic and cultural achievements in the system, the full development of skills and their practical application and, most importantly, the formation of the following final components of national consciousness as behavioural and activity.

Key words: *people, nation, consciousness, national consciousness, project activity, social and choreographic project, folk choreography, folk dance.*

Постановка проблеми. У світі є близько двох тисяч народів – і тільки двісті націй. Шанси народу стати нацією досить невисокі, від 1 до 10 відсотків. Це дуже низький шанс. Нація – значно складніший конструкт. **Нація** (лат. *Natio* – плем'я, народ) – це етносоціальна спільнота, об'єднана певною самоназвою, мовою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних і політичних цінностей, усвідомленням своєї ідентичності (національною самосвідомістю) (URL, 2023:1).

Ярослав Грицак, український історик та публіцист, описує процес становлення укра-

їнської нації, називаючи «чудом»: «Українці використали свій шанс у винятково невігідних ситуаціях. Зважаючи на перешкоди (Валуєвський циркуляр, Емський указ, насильство, яке ми бачили у Другій світовій війні, і все інше), які стояли перед українцями, можна вважати це справжнім чудом. Наші шанси стати нацією були дуже невисокі як статистично, так і історично. Ми не розуміємо характер цього чуда, але воно є подиву гідним» (Грицак, 2000).

В українській історії було принаймні три періоди, три фази, коли українці майже зникали, коли про зникнення цієї групи говорили як про доконаний факт. Це кінець XVIII століття, коли

після ліквідації козацької держави козацька еліта активно інтегрувалася в російське дворянство. Другий момент – 1860-ті, коли в Російській імперії видали Валуєвський циркуляр, де вказано, що українців, української мови нема, не було і не буде. І третій, у кінці 1970-х чи на початку 1980-х, цей період Мілан Кундера описує у книзі «Викрадення Заходу або Трагедія Центральної Європи», коли Радянський Союз призводить до знищення цілих народів (URL, 2022:1).

Коли бачиш оцей перелік подій, то розумієш, що національна стійкість українців є навіть вищою, ніж стійкість українців як народу.

Аналіз досліджень. Національно-патріотичне виховання на традиціях українського народу досліджували О. Вишневський, О. Гевко, М. Стельмахович, М. Щербань; розвиток теорії та практики патріотичного виховання засобами мистецтва висвітлено в роботах О. Стюпіної, Т. Шклярвої та ін.; мистецтвознавчий аспект народного танцю України розглядали В. Верховинець, П. Вірський, Г. Гуменюк, А. Кривохижа, В. Марущак, Ю. Марко, Б. Стасько.

Проте сьогодні актуалізує питання формування національної свідомості українця в контексті соціально-хореографічних проєктів в умовах війни.

Мета статті. Розкрити актуальність формування національної свідомості українця в контексті соціально-хореографічних проєктів в умовах війни. Означити зміст хореографічного репертуару, форми і методи реалізації соціально-хореографічних проєктів національного характеру.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Україна перебуває в стані війни проти російських окупантів з 24 лютого 2022 року. Цей період потребує особливої уваги щодо формування національної свідомості українця, підростаючого покоління. Формування свідомості особистості відбувається поетапно, з урахуванням «Я - концепції», поступове усвідомлення себе, своєї статі, уподобань, норм поведінки і моралі.

Формування національної свідомості це усвідомлення своєї приналежності до української нації, розуміння культурно-історичного досвіду рідного народу, його традицій, звичаїв та обрядів, багатовікової виховної мудрості, духовності та визнання конкретно-історичних загальнолюдських гуманістичних, демократичних цінностей. Важливим моментом процесу

формування національної свідомості молоді – є прояв власної позиції щодо ціннісної орієнтації, світогляду.

Організуючи і здійснюючи виховання дітей ми маємо усвідомлювати, що виховання має конкретно-історичну національно-державну форму вираження і спрямоване на формування громадянина конкретної держави, яка не може бути безнаціональною. Українська система виховання має виховувати українця.

Національне виховання – це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості, духовності. М. Стельмахович: «Педагогічна система кожної історичної епохи висуває свій оригінальний чи актуальний, уже знаний образ людини. Кардинальні зміни в житті суспільства вносять відповідні корективи у виховному ідеалі». Найбільш глибоко ідеал національного виховання розкрито у працях українського педагога Григорія Ващенко (1878-1967). Носієм загальнолюдських цінностей, на його думку, є християнська релігія, яка орієнтує людину на служіння вищому ідеалу.

Психологія українця – це психологія працюючого господаря, умілого хлібороба, захисника прав особистості і державної незалежності Батьківщини – України. Національний характер українців формувалася протягом віків. Вічний пошук правди, гостинність і щедрість, ласкавість і доброзичливість, пісенність і музичність, працювистість і талановитість, ніжність і глибокий ліризм, волелюбство і душевне багатство – лише деякі типові якості відомого в цивілізованому світі українського національного характеру. Історична місія наставників – не руйнувати національний характер, а всіляко підтримувати, зберігати і розвивати.

Одним з провідних принципів національного виховання в сім'ї має стати принцип культуровідповідності, який у педагогічній науці досконало обґрунтував А. Дістервег: «Кожна людина знаходить при своєму народженні на світ своє оточення, свій народ, серед якого їй призначено жити і принаймні виховуватися вже на певному ступені культури, яка повинна розглядатися як спадок, залишений предками» (Гриценко, 2004: 124-129).

Важливі положення про національне виховання сформулював письменник Микола

Свшан (1889 – 1920). Він зазначив, що «українська національна ідея має увійти в основу виховання українських поколінь».

Найважливішою громадською рисою особистості є сформованість національної свідомості, патріотичних почуттів до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України. Дійовим засобом відродження нації є формування в людини національної гідності й гордості за свою Батьківщину, відмова від почуття національної меншовартості, національної неповноцінності, що формувалося віками.

Соціум потребує міфу. Без міфу ніхто не може жити, жодне суспільство. Без міфу ми всі перетворюємося на таких собі егоцентриків-егоїстів, які не мають спільної мети. Міфи – те, що нас об'єднує. Міф – це не про створення якоїсь зручної правди. Міф – це про те, що робить нас великими, про те, що дає нам відчуття, що ми більші насправді, ніж ми є, і що маємо якусь особливу місію.

Єлюди, які не звертають уваги на об'єктивний стан історії, а нібито починають розвивати свої проекти, які йдуть проти історії. Дуже умовно кажучи, ними є: Тарас Шевченко; Іван Франко; Василь Стус. Ми зазвичай вживаємо імена національних поетів, бо вони є найбільш символічними. Це фігури першого ряду, а за ними сотні імен діячів культури і мистецтва.

Ми маємо два елементи стійкості – стійкість виживання і стійкість самовираження, стійкість народу і стійкість нації. Зараз можливий третій елемент стійкості: або життя в умовах апокаліпсису – або (і це найбільший виклик) перетворення цієї стійкості в стабільний розвиток, сталий розвиток. А це ключовий момент стійкості і в Україні, і у всьому світі – чи ми зможемо витримати такий темп без катастрофи. Історики вважають, що цей стан переходу триває більш-менш п'ятдесят років. Ми вже тридцять років маємо. Але не скажу, що лишилося двадцять років, бо є ефект війни, війна прискорює. Багато речей, які були неможливими перед 24 лютого 2022 року, на жаль, сталися. Хоча вони би сталися і так, але не такою ціною і не такими темпами. Виклик залишається той самий: стійкий розвиток перевести в сталий розвиток. Іншими словами, спасти себе і спасти ціле людство.

Крім всього, мають бути інституції, які ці емоційні міфи зберігають, примножують і роблять їх більш ефективними. Має бути

хтось, хто будує пам'ятники, друкує «Кобзар», готує бутерброди на Євромайдані, збирає донатції на армію. Коротко кажучи, мають бути інституції. Коротка теза - інституції вирішують все. Підставою ці інституції – це кав'ярні, університети, нецензурована преса, вільна Церква, міське самоврядування.

Отже, національне виховання своїм змістом, формами і методами, власне, й забезпечують підготовку громадян, які живуть, діють, розвиваються на основі визначених державних законів та морально-етичних традицій, звичаїв українського народу (Lavrynenko, Vukova, Zaiets, 2023).

В умовах війни це особливо важливо не втратити здобутки культури і мистецтва, а зберегти й передати наступним поколінням.

Особливу роль в процесі становлення свідомого патріота України відіграє проектна діяльність, яка передбачає системне та послідовне моделювання тренувальної технології, а саме: активізація пошукових зусиль учасників педагогічного процесу; дослідження і розробка оптимальних шляхів вирішення проектів; публічний захист з аналізом результатів від експертів; демонстрація чи впровадження проекту в життя (Заєць, 2022: 108-112).

Проекти можуть бути різного спрямування. Можна взяти за приклад наступні види проектної діяльності у різних формах реалізації (індивідуальної, групової, колективної), з досвіду проектної діяльності у процесі фахової підготовки студентів-хореографів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини:

- Створення презентації / відеомонтажу з визначеної теми (індивідуальне творче завдання за визначеною темою «Творчий шлях хореографів, балетмейстерів України» з дисциплін «Практикум балетмейстерської діяльності», «Історія хореографічного мистецтва»). Студенти самі обирали видатну постать хореографічного мистецтва, досліджували біографію, творчий шлях становлення особистості та національну ідею чи особливий внесок у розвиток українського хореографічного мистецтва. Створювали самостійні хореографічні постановки різного жанру і форми, презентували їх комплексно як проектну діяльність. Таким чином, кожен відкрив для себе щось нове, цікаве і в то й же час саме українське, цінне й особливе;

• Постановка благодійної театральної-хореографічної вистави «На ярмарку», яку підготували учасники театру-студії танцю «Вервечка» (художній керівник – Інна Терешко).

Дійство, що розгорнулося на сцені, зібрало охочих поринути в атмосферу традиційного українського ярмарку XIX ст. – у це масштабне й колоритне видовище із запальними танцями «На бочці», «Картопля», веселими історіями і всілякими пригодами.

Танці «Їхали козаки», «Кадриль-Дев'ятка», «Циганочка» виконали учасники народного аматорського ансамблю народного танцю «Яворина» (керівник – Вікторія Маркіна). Вистава закінчилася піснею «Слава Україні! Героям Слава!» (сл. А. Карасевича, муз. В. Саменчука), яку виконали учасники народного вокального чоловічого тріо «Гонта» – заслужені працівники культури України: Василь Семенчук, Петро Волошин, Валентин Купчик.

У сценарії використані записи фольклорних танців з фондів науково-дослідної лабораторії «Підготовка майбутніх філологів до українознавчої роботи в школі» (керівник – Наталія Сивачук), уривки творів Квітки-Основ'яненка, Івана Нечуя-Левицького, Степана Руданського. Декораційне оформлення – Олени Семенової, Олени Побірченко, Володимира Лопушана. По закінченню вистави, під бурхливі овації публіки, Вікторія Маркіна та всі учасники дійства отримали подяки з рук в. о. декана факультету мистецтв Інни Терешко.

Спільними зусиллями акторів-аматорів та небайдужих глядачів було зібрано 12 340 гривень, з яких: 6000 грн. перераховано на лікування постраждалої від ракетного удару уманці Олені Голубенко; 6340 грн. перераховано для придбання позашляховика для ЗСУ (Благодійна театральна-хореографічна вистава «На ярмарку», URL, 2023)

1 червня 2023 року, до Міжнародного дня захисту дітей відбулась хореографічна вистава «Коза-дереза на новий лад». Керівник проекту – Ольга Бикова, завідувач кафедри та художньої культури УДПУ імені Павла Тичини. Творча робота стала своєрідним підсумком вивчення ряду фахових дисциплін. За основу проекту використано українську народну казку, українські народні пісні та танці, національні костюми персонажів.

Здобувачі спеціальності 024 Хореографія, самостійно писали лібрето, підбирали музич-

ний матеріал, ставили дуетні та сольні номери, гримувались. Завдяки наполегливій праці, здобувачі зуміли створити неймовірну казкову атмосферу і за допомогою мови танцю розповісти про хитру та норавливу героїню казки. Дійство подарувало маленьким глядачам та їх батькам позитивні враження, радість та щирі посмішки (Хореографічна вистава «Коза-дереза на новий лад», URL, 2023)

• Створення хореографічної композиції різної складності творчий, практично-орієнтований, індивідуальний та груповий проект з дисципліни «Мистецтво балетмейстера», «Режисура в танці»: український народний стилізований танець «Соловей» (URL, 2023: 1);, колективний проект Образи «Софіївки» (Образи «Софіївки», 2022: 232), «Умань історична» (URL, 2022: 1);, Казки Василя Сухомлинського (URL, 2018: 1); «Сльози Землі». Це соціально-хореографічні проекти, так як розкривають аспект діяльності педагога-хореографа у формуванні та розвитку загальної культури, національної свідомості, екокультури особистості, а саме гармонійних відносин суспільства, людини і природи. Ствердження в індивідуальній і суспільній свідомості кожної особистості відповідального ставлення до навколишнього середовища та до здоров'я людини. Необхідно виховувати почуття відповідальності за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя на землі, формувати гуманні принципи природокористування (Заєць, 2022: 11-16)

• Участь у хореографічних конкурсах, в номінаціях творчого спрямування індивідуальний, колективний, дослідницький, інформаційний, практично-орієнтований творчий проект «Лови момент», під керівництвом Світлани Заєць, реалізований в травні 2022 року, в умовах дистанційного навчання. Даний проект, а саме його тема, адаптувала студентів до початку в умовах війни, спонукала до хореографічної діяльності, мотивувала знову посміхатися. Ця хореографічна постановка базувалась на філософських поглядах Григорія Сковороди, на його «філософії серця».

Народний аматорський ансамбль народного танцю «Яворина» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (керівник Вікторія Маркіна) виборов Перше місце у Міжнародному двотуровому фестивалі – конкурсі мистецтв «Моя мистецька Укра-

іна». Конкурс відбувся за сприяння головного управління культури міста Братислава та міжнародного фестивального порталу OREA FEST, (3-9 липня 2023 р. м. Братислава (Словаччина)). Метою фестивалю-конкурсу є виявлення та підтримка талановитої молоді, зміцнення міжнародних культурних зв'язків і розвиток творчої співпраці, збереження та примноження культурного потенціалу держав, популяризація різних напрямків і жанрів національних культур (URL, 2023);

- Участь у благодійних заходах. 30 вересня 2023 року творчі колективи кафедри хореографії та художньої культури взяли участь у благодійному заході, присвяченому Дню захисників та захисниць України «Де козаки – там сила» у селі Ладижинка Уманського району. На глядачів чекали: благодійний концерт, ярмарок, аукціон, цікаві майстер-класи та оригінальні розваги для дітей (Благодійний захід, присвячений до Дня захисників та захисниць України «Де козаки – там сила». URL, 2023)

Під час благодійного концерту народний аматорський ансамбль сучасного танцю «Візаві» (художній керівник – Анастасія Подгорінова) вшанував пам'ять загиблих героїв, виконавши хореографічну думу «Україна: кохана, наречена, вдова» (постановка Людмили Андрощук).

Висновок. Рівень національної свідомості здобувачів вищої освіти спеціальності «Хореографія», залежить від рівня отриманих на заняттях наступних компетенцій: розвиток національної свідомості вихованців; виховання патріотизму, любові до України; поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, та інших націй і народів; рівень інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців.

В результаті реалізації проектно-соціально-хореографічної діяльності у молоді покращується рівень засвоєння таких показників національної культури: любов до України та повага до її національної культури; знання історії виникнення та розвитку народної української хореографії; знання історії костюму; вміння виконувати вправи народно-сценічного танцю біля станка та на середині залу; практичні вміння виконувати характерні рухи українського танцю та танців інших народностей; здатність до оцінювання творів видатних майстрів хореографічного мистецтва; знання танцювального репертуару надніпрянської України; знання особливостей народних танців та сценічних костюмів інших областей.

Проте, залишається відкритим питання: як формувати національну свідомість при скороченні посади вчителя хореографії в закладах освіти, при вилученні спеціальності «Хореографія» з «Проекту переліку спеціальностей на 2024 рік»?

Проте, залишається відкритим питання: як формувати національну свідомість при скороченні посади вчителя хореографії в закладах освіти, при вилученні спеціальності «Хореографія» з «Проекту переліку спеціальностей на 2024 рік»?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lavrynenko, S., Bykova, O., Zaiets, S., Syzonenko, V., Bilova, N., & Vidyuk, D. (2023). Development of Choreographic Education in the Context of Cultural Development of Society. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 15(1), 383-401. <https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/702>
2. URL: <https://mpf.udpu.edu.ua/vitaemo-peremozhtsiv-mizhnarodnoho-bahatozhanrovoho-festyvalyu-konkursu-mystetstv-moya-mystetska-ukrajina/> (дата звернення: 22.09.2023).
3. Благодійна театральна-хореографічна вистава «На ярмарку». URL:<https://mpf.udpu.edu.ua/blahodijna-premera-teatralno-horeohrafichnoji-vystavy-na-yarmarku> (дата звернення: 22.09.2023).
4. Благодійний захід, присвячений до Дня захисників та захисниць України «Де козаки – там сила». URL: <https://mpf.udpu.edu.ua/blahodijnyj-zahid-de-kozaky-tam-syla-u-seli-ladyzhynka/> (дата звернення: 22.09.2023).
5. Грицак, Ярослав Йосипович. Нариси з історії України: формування української модерної нації / Я. Грицак. [2-ге вид.]. Київ: Генеза, 2000. 249 с.
6. Заєць С. С. Проектна діяльність як засіб формування творчої особистості хореографа у процесі професійної підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 53. Том 1. С.108-112. http://www.aphn-journal.in.ua/archive/54_2022/part_1/15.pdf
7. Заєць С.С. Екокультура особистості в проектній діяльності хореографа. *Ввічливість. Humanitas*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. № 6. С. 11 – 16, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.2>
8. Казковий світ Василя Сухомлинського. URL: <https://mpf.udpu.edu.ua/kazkovyj-svit-vasylya-suhomlynskoho> (дата звернення: 22.08.2022).
9. Мілан Кундера про радянську окупацію Чехословаччини, цінність свободи і майбутнє Росії. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/32557354.html/>

10. Нація. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нація> (дата звернення: 22.09.2023).
11. Образи «Софіївки» (досвід проектної діяльності) : навч.-метод. Посіб / Л. М. Андрощук, О. В. Бикова, С. С. Заєць [та ін.]; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, ф-т мистецтв, каф. хореографії та художньої культури – Умань : ВПЦ «Візаві», 2022. 232 с.
12. Програмове забезпечення фахової підготовки майбутнього фахівця з хореографії: навчальний посібник / уклад. О.В.Бикова, С.С. Заєць [та ін.]; за заг. Ред.. О.В.Бикової. Умань: ВПЦ «Візаві», 2022. 160с.
13. Сімейно-побутова культура та домашня економіка: Навчальний посібник / За ред.. Т.Б. Гриценко, Т.Д. Іщенко, Т.Ф. Мельничук. – К.: Вища освіта, 2004. – 480с.
14. Хореографічна вистава «Коза-дереза на новий лад». URL:<https://mpf.udpu.edu.ua/vidbulas-horeohrafichna-vystava-koza-dereza-na-novuj-lad/> (дата звернення: 22.09.2023).

REFERENCES:

1. Lavrynenko, S., Bykova, O., Zaiets, S., Syzonenko, V., Bilova, N., & Bıdyuk, D. (2023). Development of Choreographic Education in the Context of Cultural Development of Society. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 15(1), 383-401. <https://doi.org/10.18662/rrem/15.1/702>
2. Retrieved from: <https://mpf.udpu.edu.ua/vitaemo-peremozhstv-mizhnarodnoho-bahatozhanrovoho-festyvalyukonkursu-mystetstv-moya-mystetska-ukrajina> [in Ukrainian].
3. Blahodiina teatralno-khoreohrafichna vystava «Na yarmarku». [Charity theatrical and choreographic performance "At the Fair"]. Retrieved from:<https://mpf.udpu.edu.ua/blahodijna-prem-era-teatralno-horeohrafichnoji-vystavy-na-yarmarku> [in Ukrainian].
4. Blahodiinyi zakhid, prysviachenyi do Dnia zakhysnykiv ta zakhysnyts Ukrainy «De kozaky – tam syła». [Charity event dedicated to the Defenders of Ukraine Day "Where the Cossacks are, there is strength."]. Retrieved from: <https://mpf.udpu.edu.ua/blahodijnyj-zahid-de-kozaky-tam-syla-u-seli-ladyzhynka/> [in Ukrainian].
5. Hrytsak, Yaroslav Yosypovych. *Narysy z istorii Ukrainy: formuvannya ukraïnskoï modernoi natsii*. [Hrytsak, Yaroslav Yosypovych. Essays on the history of Ukraine: the formation of the modern Ukrainian nation]. [2-nr.]. Kyiv: Heneza, 2000. 249 p. [in Ukrainian].
6. Zaiets Svitlana Proiektna diialnist yak zasib formuvannya tvorchoi osobystosti choreografa u protsesi profesiinoi pidhotovky [Project activity as a means of forming the choreographer's creative personality in the process of professional training]. Current problems of humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Drohobych, 2022. Nr. 54. pp. 108-112 [in Ukrainian].
7. Zaiets, S. (2022). Ekokultura osobystosti v proektnij dijálnosti choreografa [Ecoculture of the personality in the projecting activity of choreography]. *Vvichlyvist. Humanitas*, Nr. 6, pp. 11–16. [in Ukrainian].
8. Kazkovyi svit Vasylia Sukhomlynskoho. [The fairy-tale world of Vasyl Sukhomlynskyi]. Retrieved from: <https://mpf.udpu.edu.ua/kazkovyj-svit-vasylya-suhomlynskoho> [in Ukrainian].
9. Milan Kundera pro radiansku okupatsiu Chekhoslovachchyny, tsinnist svobody i maibutnie Rosii. [Milan Kundera on the Radian occupation of Czechoslovakia, the value of freedom and the future of Russia] Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/32557354.html/> [in Ukrainian].
10. Natsiia. [Nation]. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Нація> [in Ukrainian].
11. Obrazy «Sofiivky» (dosvid proektnoi diialnosti) : navch.-metod. Posib / L.M. Androschuk, O.V. Bykova, S.S. Zaiets [ta in.]; МОН Украıны, Umanskiy derzh. Ped.. un-t imeni Pavla Tychyny, f-t mystetstv, Kaf. Khoreohrafii ta khudozhnoi kultury. [Images of "Sophievka" (experience of project activity): teaching method. Manual / L.M. Androschuk, O.V. Bykova, S.S. Hare [etc.]; Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology of Ukraine, Uman State. Ped. Pavlo Tychyna University, Faculty of Arts, Choreography and artistic culture]. Uman, 2022. 232 p. [in Ukrainian].
12. Prohramove zabezpechennia fakhovoi pidhotovky maibutnoho fakhivtsia z khoreohrafii: navchalnyi posibnyk / uklad. O.V.Bykova, S.S. Zaiets [ta in.]; za zah. red. O.V.Bykovoï. [Software for professional training of a future specialist in choreography: training manual O.V.Bykova, S.S. Zaiets hare [etc.] Manual / O.V. Bykova]. Uman, 2022. 160 p. Retrieved from: [in Ukrainian].
13. Simeino-pobutova kultura ta domashnia ekonomika: Navchalnyi posibnyk / Za red.. T.B. Hrytsenko, T.D. Ishchenko, T.F. Melnychuk. [Family culture and home economics: Study guide] Edited by T.B. Hrytsenko, T.D. Ishchenko, T.F. Melnychuk. K.: Higher education, 2004. 480 p. [in Ukrainian].
14. Khoreohrafichna vystava «Kozha-dereza na novyi lad». [Choreographic performance "Koz-reza in a new way"] Retrieved from: <https://mpf.udpu.edu.ua/vidbulas-horeohrafichna-vystava-koza-dereza-na-novuj-lad/> [in Ukrainian].

УДК 303.005.31:303

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.3>

Олена КАРПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Бібліографічний опис статті: Карпенко, О. (2023). Методи соціальної роботи як складова успішної професійної діяльності соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 18–24, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.3>

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті окреслено методи наукової галузі «соціальна робота», представлено особливості їх практичного впровадження щодо різних категорій клієнтів; розкрито теоретичні аспекти становлення та впровадження методів соціальної роботи у вітчизняній і світовій практиці.

Наукова галузь «соціальна робота» існує в світі більше ста років. Протягом цього часу було вивчено та визначено основні принципи та методи цієї галузі. Однак, до цього часу існують проблемні питання, пов'язані з зародженням соціальної роботи як науки та особливостями надання соціальної допомоги різним категоріям населення.

Поняття «соціальна робота» може мати широке та вузьке розуміння. У широкому розумінні соціальна робота включає в себе всі види діяльності, спрямовані на допомогу людям у складних життєвих ситуаціях та вирішення соціальних проблем. У вузькому розумінні соціальна робота є самостійною науково-практичною дисципліною, яка вивчає соціальні проблеми та розробляє ефективні методи їх вирішення.

Таким чином, соціальна робота є важливою науковою галуззю, яка має свої особливості та методи дослідження. Протягом багатьох років проводилися наукові дослідження та розроблялися методи роботи з різними категоріями клієнтів. Однак, існують проблеми, які потребують подальшого вивчення та вирішення.

Виникнення та розвиток різних груп методів соціальної роботи є результатом багатогранного процесу. Соціальна робота як професійна діяльність розвивалась разом із змінами в суспільстві, зокрема зі зміною соціально-економічних умов. Розкриття соціально-економічних чинників, які сприяли виникненню та розвитку різних груп методів, дає змогу краще зрозуміти їх сутність та ефективність.

Специфіка соціальної роботи як професійної діяльності полягає в тому, що вона спрямована на підтримку та розвиток якісного життя людей, допомогу у вирішенні соціальних проблем. Зроблено висновки, що оскільки соціальна робота спрямована на вирішення соціальних проблем та надання підтримки людям, то зміни в соціальній структурі та політиці мають великий вплив на її ефективність.

Таким чином, співпраця між соціальними працівниками, науковцями, урядовими організаціями та громадськістю вимагає впровадження нових методів соціальної роботи у практику та професійну діяльність, необхідністю обміном, досвідом та знаннями, а також прийняття рішень щодо ефективної соціальної політики.

Ключові слова: соціальна робота, методи соціальної роботи, наукова галузь «соціальна робота», професійна соціальна робота, соціальний працівник.

Olena KARPENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2, I. Shamo Blvd., Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-6715-2899

To cite this article: Karpenko, O. (2023). Metody sotsial'noyi roboty yak skladova uspishnoyi profesiynoyi diyal'nosti sotsial'noho pratsivnyka [Methods of social work as a component of the successful professional activity of a social worker]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 18–24, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.3>

METHODS OF SOCIAL WORK AS AN INGREDIENT OF SUCCESS PROFESSIONAL ACTIVITIES OF THE SOCIAL WORKER

The article outlines the methods of the scientific field of "social work", presents their implementation features for different categories of clients; theoretical aspects of the formation and implementation of social work methods in domestic and international practice are revealed.

The scientific field of "social work" has existed in the world for more than a hundred years. During this time, the basic principles and methods of this field were studied and defined. However, until now there are problematic issues related to the emergence of social work as a science and the specifics of providing social assistance to various categories of the population.

The concept of "social work" can have a broad and narrow understanding. In a broad sense, social work includes all types of activities aimed at helping people in difficult life situations and solving social problems. In a narrow sense, social work is an independent scientific and practical discipline that studies social problems and develops effective methods of solving them.

Thus, social work is an important scientific field that has its own characteristics and research methods. Over the years, scientific research has been conducted and methods of working with different categories of clients have been developed. However, there are problems that require further study and resolution.

The emergence and development of various groups of social work methods is the result of a multifaceted process. Social work as a professional activity developed along with changes in society, in particular with changes in socio-economic conditions. The disclosure of socio-economic factors that contributed to the emergence and development of various groups of methods makes it possible to better understand their essence and effectiveness.

The specificity of social work as a professional activity is that it is aimed at supporting and developing the quality of people's lives, helping to solve social problems. It is concluded that since social work is aimed at solving social problems and providing support to people, changes in social structure and politics have a great impact on its effectiveness.

Thus, cooperation between social workers, scientists, government organizations and the public requires the introduction of new methods of social work into practice and professional activity, the need for exchange, experience and knowledge, as well as decision-making on effective social policy.

Key words: social work, methods of social work, scientific field "social work", professional social work, social worker.

Актуальність проблеми. Соціальна робота є універсальним видом професійної діяльності, оскільки вона займається вирішенням ряду соціальних проблем та наданням соціальної підтримки особам у складних життєвих обставинах. Як наука, вона органічно пов'язана з комплексом інших наук, таких як психологія, соціологія, політологія, економіка тощо. Інтеграція цих наук дозволяє соціальним працівникам отримувати комплексне розуміння соціальних проблем та ефективно впливати на їх вирішення.

Розширення філософії освіти сприяло розвитку науково-методологічного підходу до соціальної роботи, основи якого були закладені вітчизняними вченими. Проте, щоб розвивати наукову галузь соціальної роботи в Україні, потрібні додаткові дослідження та методологічні розробки, які враховуватимуть специфіку українського суспільства та його потреби.

Аналіз досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені досліджують різні аспекти соціальної роботи, включаючи методи роботи з різними категоріями клієнтів, які мають особливі потреби або знаходяться у складних життєвих ситуаціях. Вони вивчають ефективність різних методів та їх вплив на якість життя людей.

Методи соціальної роботи є предметом вивчення вітчизняними вченими, які активно працюють над розвитком цієї галузі. В Україні існує ряд наукових досліджень та публікацій, присвячених методам соціальної роботи. Основні методи соціальної роботи не проявляються одночасно і не є рівнозначними в кожній

ситуації. Вибір методу залежить від соціальних потреб клієнта, умов його життєдіяльності та цілей соціальної роботи.

Одним з прикладів таких досліджень є дослідження методів роботи з різними категоріями клієнтів, які перебувають у складних життєвих обставинах, таких як безробітні, особи з інвалідністю, люди похилого віку та інші. Вітчизняні науковці досліджують, які методи найбільш ефективні для вирішення їхніх соціальних проблем та покращення їхнього стану. Основні питання методів, структури та змісту соціальної роботи як наукової галузі вивчались А.Капською, М.Лукашевичем, І.Миговичем, Л.Міщик, В.Поліщук, Т.Семигіною, С.Харченко та ін., виокремлюючи специфіку методів соціальної роботи як необхідної умови співпраці із певними категоріями клієнтів.

Означені дослідження допомагають встановити ефективні методи соціальної роботи, які можуть бути використані соціальними працівниками для підтримки та допомоги окремим категоріям клієнтів у складних життєвих обставинах. Вони, також, сприяють розвитку соціальної роботи як науки та покращенню її практики.

Метою дослідження є вивчення особливостей та змісту методів соціальної роботи є необхідною складовою розвитку наукової галузі та професії "соціальна робота". Ці методи є суттєвим елементом існування та розвитку професійної соціальної роботи. Вони допомагають соціальним працівникам ефективно вирішувати соціальні проблеми та надавати підтримку

окремим категоріям населення. Вивчення методів соціальної роботи дозволяє розробляти нові підходи та стратегії, а також впроваджувати їх на практиці. Таким чином, дослідження та розвиток методів соціальної роботи є необхідними для підвищення ефективності та якості професійної діяльності соціальних працівників.

Основний матеріал дослідження. Соціальна робота включає в себе різноманітні методи та соціальні технології, які застосовуються для вирішення практичних завдань. Класичні групи методів, притаманні для соціальної роботи, включають:

1. Консультація та психологічна підтримка. Соціальні працівники надають консультаційну підтримку та психологічну допомогу людям, що потребують допомоги у розв'язанні особистих проблем, емоційних труднощів чи негативних життєвих ситуацій.

2. Соціальне планування. Соціальні працівники розробляють плани та стратегії для вирішення соціальних проблем та покращення якості життя людей. Це включає в себе аналіз проблеми, визначення цілей та розробку дійових кроків для досягнення позитивних змін.

3. Робота з групами. Соціальні працівники організовують та проводять різноманітні групові заняття, тренінги та семінари для покращення соціальних навичок, комунікації та розвитку групової співпраці.

4. Медіація та конфліктологія. Соціальні працівники залучаються до вирішення конфліктів та сприяють мирному врегулюванню суперечок шляхом медіації та пошуку компромісних рішень.

5. Розвиток громади. Соціальні працівники співпрацюють з різними громадськими організаціями та інституціями для зміцнення ролі та розвитку спільнот. Вони допомагають організувати та проводити різноманітні заходи, які сприяють спільному діалогу, співпраці та розвитку спільнот.

Ці методи та соціальні технології використовуються соціальними працівниками для розв'язання ряду соціальних проблем, покращення взаємодії між окремими об'єктами та їхнім оточенням, а також, забезпечення добробуту та соціальної справедливості.

Таким чином, можна узагальнити, що *методи соціальної роботи* – «це сукупність технологій, дослідницьких і терапевтичних процедур, способів діяльності, за допо-

могою яких здійснюється соціальна робота» (Мигович, 2007).

Методи соціальної роботи можна розглядати як способи, прийоми і операції, які застосовуються у процесі соціальної роботи. Вони служать засобом дослідження та пізнання соціальної дійсності, а також практичного її освоєння. Методи соціальної роботи також включають сукупність прийомів та засобів впливу на клієнта.

Методи соціальної роботи можна класифікувати за різними критеріями, такими як цільова група, спосіб впливу, теоретична база та інші. Ось декілька можливих класифікацій методів соціальної роботи:

1. За цільовою групою:

– Індивідуальна робота: методи, спрямовані на взаємодію з конкретною особою, надання їй підтримки, консультацій та індивідуального супроводу.

– Групова робота: методи, спрямовані на взаємодію з групою людей, організацію групових занять, тренінгів та спільного розвитку.

2. За способом впливу:

– Психологічні методи: включають психотерапевтичні підходи, консультації, психологічну підтримку та інші методи, спрямовані на психологічну зміну та допомогу клієнтам.

– Соціально-економічні методи: включають методи, спрямовані на підтримку соціально-економічного благополуччя, надання матеріальної допомоги, соціального супроводу та розвитку навичок самообслуговування.

– Правові методи: включають методи, пов'язані з захистом прав та інтересів клієнтів, надання юридичної допомоги, консультацій та підтримки в судових справах.

3. За теоретичною базою:

– Системний підхід: включає в себе методи, які базуються на системній теорії та аналізують проблеми особистості (Капська, 2001).

Окрім зазначеного існує інша класифікація:

1. *Загальні (філософські) методи* використовуються для аналізу та розуміння соціальних явищ, основних принципів та цінностей, що лежать в основі соціальної роботи. Ці методи допомагають соціальним працівникам розробляти стратегії та підходи, що відповідають філософським принципам та сприяють досягненню соціальних цілей (Карпенко, 2005).

Один з філософських методів соціальної роботи – це філософський аналіз. Цей метод

використовується для розуміння основних принципів та цінностей, що лежать в основі соціальної роботи. Через філософський аналіз соціальні працівники можуть виявити і розглянути філософські концепції, які впливають на соціальну роботу і визначають її цілі та методи. Наприклад, етичні принципи, справедливість, гуманізм, права людини та інші філософські поняття можуть бути використані для розв'язання соціальних проблем та підвищення якості життя людей.

Ще один філософський метод – це діалектичний аналіз. Цей метод допомагає розглядати соціальні проблеми як системні, взаємопов'язані явища. Він базується на принципах діалектики, які включають в себе взаємодію протилежностей, розвиток та перебудову. Застосовуючи діалектичний аналіз, соціальні працівники можуть зрозуміти складні соціальні ситуації, виявити причини проблем та розробити стратегії для їх вирішення.

Філософські методи, також, можуть включати філософське моделювання, філософське узагальнення, філософський аналіз текстів тощо. Вони допомагають соціальним працівникам аналізувати складні соціальні проблеми, розробляти стратегії та підходи з питань вирішення проблем клієнтів (Карпенко, 2022).

2. *Загальнонаукові методи* – це методи, які використовуються в соціальній роботі і є загальними для багатьох наук або дисциплін. Філософські методи вказують не на всезагальний шлях, а лише на деякі його прояви: наукової абстракція; аналізу та синтезу; індукції та дедукції; єдності спільного та особливого; історичний метод; пересування від простого до складного; єдності якісного та кількісного аналізу; генетичний метод; конкретно-соціологічний метод; метод формалізації; метод аналогії; системно-структурний метод; експеримент; метод експертних оцінок (Карпенко, 2005).

3. *Спеціальні наукові методи*, які використовуються виключно в цій галузі і допомагають соціальним працівникам ефективно впливати на клієнтів та досягати поставлених цілей. Ось деякі приклади спеціальних наукових методів соціальної роботи:

Соціальна анкета. Цей метод використовується для збору інформації про клієнта, його потреби та проблеми. Соціальна анкета може містити питання про соціальне середовище,

фінансовий стан, здоров'я та інші аспекти життя клієнта, що допомагають встановити початкову діагнозу та розробити індивідуальний план роботи.

Соціометрія. Цей метод використовується для вивчення соціальних взаємин та структури групи. Соціометрія дозволяє виявити лідерів, аутсайдерів та групову динаміку, що допомагає соціальним працівникам розуміти і впливати на взаємодію між учасниками групи.

Соціальний аудит. Цей метод використовується для оцінки соціальних проблем та потреб у певній громаді. Соціальний аудит включає збір даних, аналіз та оцінку інформації, що допомагає визначити пріоритети та розробити стратегії соціальної роботи.

4. **Методи групової динаміки.** Ці методи використовуються для аналізу та розуміння динаміки групи. Вони включають спостереження, аналіз взаємодії учасників групи, виявлення конфліктів та спільного розвитку стратегій для вирішення проблем.

5. **Методи медіа-соціальної роботи.** Ці методи використовуються для створення та поширення інформації про соціальні проблеми, поширення позитивних змін та мобілізації громадської підтримки. Вони включають використання медіаканалів, соціальних мереж та інших інформаційних засобів для досягнення соціальних цілей (Соціальна робота в Україні, 2004).

Окрім вищезазначеного, існують *спеціальні наукові методи* соціальної роботи. Це методи, які розроблені спеціально для цієї галузі і використовуються соціальними працівниками для досягнення конкретних цілей та вирішення соціальних проблем клієнтів. Вони базуються на наукових принципах та дослідженнях і дозволяють ефективно впливати на клієнтів, групи та громади. Ось декілька прикладів спеціальних наукових методів соціальної роботи:

Метод соціального дослідження – включає систематичне збирання, аналіз та інтерпретацію даних для дослідження соціальних проблем. Соціальні працівники використовують цей метод для дослідження потреб та проблем клієнтів, вивчення ефективності програм та послуг, а також для оцінки соціальних змін.

Метод соціального планування використовується для розроблення та впровадження стратегій соціальної роботи для вирішення соціальних проблем. Він включає аналіз соціальних

потреб, визначення цілей та завдань, розроблення програм та планів дій, а також оцінку їх ефективності.

Метод соціального навчання використовується для надання клієнтам знань, навичок та ресурсів, які допомагають їм вирішувати соціальні проблеми.

Окрім зазначеного, існують *соціально-економічні методи* соціальної роботи. Означені методи використовуються для аналізу та впливу на соціальні та економічні процеси з метою досягнення покращення соціального благополуччя та економічного розвитку. Ці методи базуються на взаємодії соціальних та економічних факторів та включають в себе такі підходи:

Соціально-економічний аналіз. Цей метод використовується для вивчення та аналізу економічних і соціальних процесів, які впливають на суспільство. Він допомагає визначити причинно-наслідкові зв'язки між соціальними та економічними явищами, виявити проблеми та розробити стратегії для їх вирішення.

Соціально-економічне планування використовується для розроблення та впровадження стратегій соціального та економічного розвитку. Він включає аналіз потреб та пріоритетів суспільства, визначення цілей та завдань, розроблення програм та проектів, а також оцінку їх ефективності.

Соціально-економічне моделювання використовується для створення математичних та статистичних моделей, які дозволяють прогнозувати та аналізувати соціальні та економічні процеси. Він допомагає визначити можливі наслідки різних рішень та стратегій, оцінити їх вплив на суспільство та розробити оптимальні рішення.

Організаційні (адміністративні) методи соціальної роботи розглядаються в контексті управлінського аспекту організації діяльності структури соціальних служб та інших соціальних інститутів. Вони можуть бути використані для організації та управління роботою соціального працівника або соціальної служби з метою досягнення поставлених цілей та ефективного виконання завдань. Ці методи включають в себе такі підходи:

1. *Планування:* Цей метод включає розроблення планів роботи, визначення цілей, завдань та стратегій для досягнення поставлених цілей. Він допомагає організувати робо-

чий процес, розподілити ресурси та визначити послідовність дій.

2. *Організація робочого простору:* Цей метод включає організацію робочого простору соціального працівника або соціальної служби з метою забезпечення комфорту та ефективності роботи. Він включає розміщення меблів, обладнання та інших ресурсів у спосіб, що сприяє зручності та збереженню часу.

3. *Управління часом:* Цей метод включає планування та організацію робочого часу з метою ефективного виконання завдань. Він включає в себе встановлення пріоритетів, розподіл часу на різні види роботи, управління перервами та використання методів для збереження часу.

4. *Координація та співпраця:* включає організацію співпраці та координацію роботи з іншими соціальними працівниками, професіоналами та організаціями. Він допомагає забезпечити взаємодію, обмін інформацією та ресурсами для досягнення спільних цілей.

5. *Моніторинг та оцінка* включає систематичне спостереження, збір даних та оцінку результатів роботи з метою виявлення проблем, визначення ефективності та внесення коректив. Він допомагає забезпечити якість роботи та вдосконалення процесів (Карпенко, 2005).

Наступною групою методів є педагогічні. *Педагогічні методи* – це методи, які базуються на педагогічних принципах та наукових дослідженнях і допомагають забезпечити ефективну інтерактивну навчальну діяльність. Серед педагогічних методів основними є:

1. *Експеримент:* Цей метод передбачає активну участь учнів у власному навчанні та відкриття нових знань. Він включає проведення практичних досліджень, експериментів та вправ, що дозволяють учням самостійно відкривати та осмислювати нову інформацію.

2. *Метод проблемного навчання:* Цей метод передбачає ставлення до навчання як до процесу розв'язання проблем. Він включає постановку проблемних ситуацій, дослідження причин та пошук рішень, що активізує мислення та критичне мислення учнів.

3. *Метод проектів:* Цей метод передбачає організацію навчального процесу на основі виконання учнями практичних проектів. Він включає постановку цілей, планування та реалізацію проекту.

Поряд із зазначеними методами, існують *методи самовиховання*. Це способи, за допомогою яких людина самостійно розвиває свої особистісні якості, формує своє світобачення та ціннісні орієнтації. Основна ідея самовиховання полягає в тому, що кожна людина сама знає свої потреби, мету та способи досягнення успіху.

Методи самовиховання включають:

Самоаналіз передбачає постійне оцінювання своїх дій, вчинків та реакцій на різні ситуації. Він допомагає розуміти свої сильні та слабкі сторони, виявляти власні помилки та робити висновки для подальшого розвитку.

Самонавчання передбачає постійне здобування нових знань, навичок та вмій без формального навчання. Він включає самостійне читання книг, перегляд відео, вивчення інформації в Інтернеті, а також практичне застосування отриманих знань у реальних ситуаціях.

Саморефлексія спрямована на постійне відстеження власних думок, почуттів та емоцій. Він допомагає розуміти свої внутрішні мотивації, реагувати на стресові ситуації та знаходити способи покращення свого емоційного стану.

Самоконтроль передбачає встановлення конкретних цілей та створення плану дій для їх досягнення. Він включає регулярне відстеження свого прогресу, аналіз виконання плану та коригування дій для досягнення кращих результатів.

Самовдосконалення спрямоване на постійну роботу над своїм розвитком та покращенням особистості. Він включає в себе розвиток нових навичок, розширення знань, вдосконалення фізичної та емоційної стабільності, а також пошук нових способів самовираження (Карпенко, 2022).

Існуючі методи самовиховання можуть бути використані окремо або в поєднанні один з одним для досягнення бажаних результатів у розвитку особистості. Однак важливо пам'ятати, що самовиховання – це постійний процес, який вимагає терпіння, самодисципліни та постійного зусилля.

Достатньо важливу роль відіграють *психологічні методи*, як можуть бути використані в ряді наук для вивчення та впливу на психічні процеси та поведінку особистості. Вони дозволяють зрозуміти та пояснити різні аспекти люд-

ського мислення, емоцій, мотивації та інших психологічних явищ.

Безперечно, кожен із існуючих у період сьогодення підходів до визначення методів соціальної роботи об'єктивно має право на своє існування як в якості наукової бази для розвитку соціальної роботи, так і в якості прикладної системи для галузевої діяльності.

Оточення людини є важливим фактором, що впливає на її поведінку та адаптацію до суспільства. Воно наповнене пристосуваннями та адаптаціями суспільної поведінки інших людей. У такому оточенні людина змушена пристосовуватися до постійно змінних ситуацій та мікросоціумів, де діють свої закони, норми та правила (Бех, 2002).

Соціальний працівник, завдяки своїм базовим науковим знанням, може об'єктивно виконувати свою соціальну роль в означених умовах. Володіючи знаннями про соціальні процеси, взаємодію з іншими учасниками соціальних процесів та роботу в мікросоціумах, він може допомогати різним категоріям клієнтів адаптуватися до соціального середовища, забезпечити їх потреби та захистити їх права.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проаналізовані теоретичні дослідження в галузі соціальної роботи, дозволяють зробити висновок, що соціальна робота є принциповою основою для її інтеграції в суспільство. Означені методи соціальної роботи, у першу чергу, спрямовані на підтримку та розвиток якісного життя певних категорій клієнтів, допомогу у вирішенні соціальних проблем та вплив на соціальну динаміку суспільства.

Майбутні дослідження виступають як інструмент соціальних перетворень, при цьому, соціальна робота спрямована на зміну соціальних умов та покращення якості життя людей. Вона допомагає впроваджувати нові соціальні практики, моделі та програми, які сприяють розбудові соціального суспільства, де кожна особистість має рівні можливості та доступ до соціальних ресурсів.

Отже, виконуючи важливу роль у забезпеченні соціальної справедливості та захисту прав різних категорій населення, методи соціальної роботи працюють на різних рівнях – індивідуальному, груповому та системному.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех В. П. Цілісність соціальної роботи: методологічні, теоретичні та праксеологічні аспекти // *Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики*. ДЦССМ. 2002. С.29-47.
2. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. Київ: УДЦССМ. 2001. 400 с.
3. Карпенко О. Г. Об'єкт, предмет та методи соціальної роботи: системний підхід // *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. 2005. №3. С. 99-107. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3921/Karpenko.pdf?sequence=1>.
4. Карпенко О.Г. Формування професійної компетентності соціального працівника як однієї із умов успішної практичної діяльності // *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. 2007. №6. С. 32-39. – URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3946/Karpenko.pdf?sequence=1>.
5. Карпенко, О., & Івженко, І. (2022). Теоретичні аспекти зародження та розвитку професійної соціальної роботи // *Збірник наукових праць Педагогічний альманах*. №51. С.184-190. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/43306/1/O_Karpenko_I_Ivzenko_PA_2022_51.pdf.
6. Мигович І.І., Жмир В. Ф. (2007). Теоретичні засади соціальної роботи: навч. посібник / І. І. Мигович, В. Ф. Жмир. Ужгород: Говерла. 2007. 166 с.
7. Семигіна, Т. (2001). Міжнародна соціальна робота: пріоритети та стандарти. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. 175 с.
8. Семигіна, Т., Брижовата, О. (2002). Міжнародне визначення соціальної роботи // *Соціальна політика і соціальна робота*. № 3, 4. С.144-145.
9. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навч.-метод. посіб. (2021) / [уклад. С. О. Омельченко та ін.]; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, НПУ ім. М.П.Драгоманова, ДВНЗ «Донбас. держ. пед. унт». 229 с.
10. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб.(2004). / І. Д. Зверева, О. В., Безпалько, С. Я . Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М., Лактіонової. – Київ: Центр навчальної літератури. URL: https://bahmat.at.ua/zvereva_socialna_robota.pdf.

REFERENCES:

1. Bekh, V. P. (2002). *Tsilisnist sotsialnoi roboty: metodolohichni, teoretychni ta prakseolohichni aspekty* [Cylisnist of social work: methodological, theoretical and praxeological aspects] // *Sotsialna robota v Ukraini na pochatku KhKhI stolittia: problemy teorii i praktyky*. DTSSM. 29-47. [in Ukrainian].
2. Kapska, A.I. (2001). *Sotsialna robota: deiaki aspekty roboty z ditmy ta moloddiu*. [Social work: some aspects of work with children and youth] Kyiv: UDTSSM. [in Ukrainian].
3. Karpenko, O. H. (2005). *Obiekt, predmet ta metody sotsialnoi roboty: systemnyi pidkhid* [Object, subject and methods of social work: a systematic approach] // *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova*. Seriiia 11. Sotsiolohiia. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika. Upravlinnia. 3. 99-107. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3921/Karpenko.pdf?sequence=1>. [in Ukrainian].
4. Karpenko, O.H. (2007). *Formuvannia profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka yak odniiiei iz umov uspishnoi praktychnoi diialnosti* [Formation of professional competence of a social worker as one of the conditions for successful practical activity] // *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drhomanova*. Seriiia 11. Sotsiolohiia. Sotsialna robota. Sotsialna pedahohika. Upravlinnia. 6. 32-39. Retrieved from <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3946/Karpenko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
5. Karpenko, O., & Ivzhenko, I. (2022). *Teoretychni aspekty zarodzhennia ta rozvytku profesiinoi sotsialnoi roboty* // *Zbirnyk naukovykh prats Pedahohichniy almanakh*. №51. S.184-190. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/43306/1/O_Karpenko_I_Ivzenko_PA_2022_51.pdf. [in Ukrainian].
6. Myhovych, I.I., Zhmyr, V. F. (2007). *Teoretychni zasady sotsialnoi roboty: navch. Posibnyk*. [Theoretical principles of social work] Uzhhorod: Hoverla. [in Ukrainian].
7. Semyhina T. (2021). *Mizhnarodna sotsialna robota: priorytety ta standarty*. Kyiv: Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu. [in Ukrain].
8. Semyhina T., Bryzhovata O. (2002). *Mizhnarodne vyznachennia sotsialnoi roboty* [International definition of social work] // *Sotsialna polityka i sotsialna robota*. 3, 4. 144-145. [in Ukrain].
9. *Sotsialna robota: realii ta vyklyky chasu: navch.-metod. posib. (2021)*. / [uklad. S. O. Omelchenko ta in.]; Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, NPU im. M.P.Drahomanova, DVNZ «Donbas. derzh. ped. unt». Sloviansk: Vyd-vo B. I. Matorina. [in Ukrain].
10. *Sotsialna robota v Ukraini: Navch. posib. (2004)*. [Social work in Ukraine] / I. D. Zvereva, O. V., Bezpalko, S. Ya. Kharchenko ta in.; Za zah. red.: I. D. Zvierievoi, H. M., Laktionovoi. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. Retrieved from https://bahmat.at.ua/zvereva_socialna_robota.pdf. [in Ukrainian].

УДК 364-43:364.4-053.2-056.862(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.4>

Ірина КАРПИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичина, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська обл., 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

Бібліографічний опис статті: Карпич, І. (2023). Напрямки роботи соціального працівника з профілактики соціального сирітства. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 25–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.4>

НАПРЯМКИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА

У статті розглянуто діяльність соціального працівника з профілактики соціального сирітства. Метою статті є розкриття напрямків роботи соціального працівника з профілактики соціального сирітства.

Методами дослідження є аналіз, систематизація, узагальнення, синтез.

Науковою новизною є те, що в статті висвітлено напрямки роботи соціального працівника з профілактики соціального сирітства: консультування сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах щодо розв'язання проблем, які можуть призвести до соціальної незахищеності дітей та надання допомоги, підтримки та соціальної адаптації; соціальна підтримка сімей у вирішенні різноманітних проблем, що виникають у повсякденному житті; раннє втручання з метою запобігання соціальній незахищеності дітей та сімей; робота з дітьми, які перебувають у складних життєвих ситуаціях; створення та розвиток родинно-орієнтованих програм та проєктів, спрямованих на підтримку сімей та дітей у складних життєвих ситуаціях (програми соціальної підтримки, навчання навичок батьківства, консультування та психологічна підтримка для дітей та батьків тощо); розвиток співпраці між установами та організаціями, що працюють з дітьми та сім'ями.

Вважаємо, що використання названих напрямків соціальним працівником сприятиме підвищенню ефективності профілактики соціального сирітства та покращення якості життя дітей та їхніх родин.

Результати дослідження дали можливість встановити, що профілактика соціального сирітства є складною та багатогранною проблемою, яка вимагає комплексного підходу та спільних зусиль з боку різних структур та громадянського суспільства в цілому. Соціальна робота в цьому процесі відіграє ключову роль, забезпечуючи належний захист та підтримку для дітей та їхніх родин, сприяючи розвитку та формуванню здорової та гармонійної особистості у майбутньому, запобігання соціальної незахищеності, з метою та покращення якості їхнього життя.

Ключові слова: соціальний працівник, профілактика, соціальне сирітство, сирітство.

Ірина KАРPYCH

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28, Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-5658-0081

To cite this article: Karpych, I. (2023). Areas of work of a social worker in the prevention of social orphanhood. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 25–30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.4>

AREAS OF WORK OF A SOCIAL WORKER IN THE PREVENTION OF SOCIAL ORPHANHOOD

The article examines the activity of a social worker in the prevention of social orphanhood. The purpose of the article is to reveal the areas of work of a social worker in the prevention of social orphanhood.

Research methods are analysis, systematization, generalization, synthesis.

The scientific novelty is that the article highlights the directions of work of a social worker for the prevention of social orphanhood: counseling families in difficult life circumstances to solve problems that can lead to social insecurity of children and providing assistance, support and social adaptation; social support for families in solving various problems that arise in everyday life; early intervention to prevent social insecurity of children and families; work with children who are in difficult life situations; creation and development of family-oriented programs and projects aimed at supporting families and children in difficult life situations (social support programs, parenting skills training, counseling and psychological

support for children and parents, etc.); development of cooperation between institutions and organizations working with children and families.

We believe that the use of these directions by a social worker will contribute to increasing the effectiveness of prevention of social orphanhood and improving the quality of life of children and their families.

The results of the study made it possible to establish that the prevention of social orphanhood is a complex and multifaceted problem that requires a complex approach and joint efforts on the part of various structures and civil society as a whole. Social work in this process plays a key role, providing adequate protection and support for children and their families, contributing to the development and formation of a healthy and harmonious personality in the future, preventing social insecurity, with the aim of improving the quality of their lives.

Key words: social worker, prevention, social orphanhood, orphanhood.

Постановка проблеми. Сучасна нестабільна ситуація в країні, зокрема спричинена збройною агресією росії проти України, значно загострила соціальні проблеми населення, що насамперед вплинуло на найбільш вразливу категорію суспільства – дітей.

В умовах сьогодення все більше з'являються такі явища, як зниження престижу сім'ї, безвідповідальне ставлення дорослих до своїх батьківських обов'язків, спотворене уявлення про моральні норми, соціальні зв'язки, загострення криміногенної ситуації, погіршення здоров'я дітей тощо. Все це призводить до зменшення рівня захищеності дітей, зростання кількості дітей-сиріт при живих батьках – соціальних сиріт.

Соціальне сирітство є однією з актуальних проблем суспільства, оскільки тисячі дітей кожного року залишаються без батьківського піклування та опіки, що не тільки порушує права та інтереси дітей, але й має серйозні соціальні та економічні наслідки для країни.

Багато дітей втрачають своїх батьків через різні причини, такі як хвороби, аварії, конфлікти, війни тощо. Це може призвести до того, що діти опиняються у соціальних закладах, вуличному середовищі, живуть у прийомних сім'ях. Проте, у багатьох випадках, соціальні сироти можуть відчувати відчуженість від суспільства та мати проблеми з адаптацією до нього.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означеній темі присвячено багато досліджень, які стосувалися різних аспектів проблеми соціального сирітства та шляхів її розв'язання. Дані дослідження зосереджуються на висвітленні причин виникнення соціального сирітства, аналізу впливу на дітей, які опинилися у складній життєвій ситуації, а також на розробці та впровадженні програм та проєктів, що спрямовані на профілактику соціального сирітства та підтримку дітей, які перебувають у цій ситуації.

Названу проблему досліджували науковці з різних галузей, таких як соціологія, психоло-

гія, соціальна робота, право та багато інших. Деякі з найбільш відомих науковців, які досліджували цю тему можна назвати таких як, М. Монтессорі, А. Салліван, Е. Еріксон, К. Зейс, Дж. Гарднер тощо.

Серед українських науковців, які досліджували дану тему можна відзначити наступних: І. Іваненко – проаналізував особливості організації соціальної роботи з профілактики соціального сирітства (2019); Л. Кальченко – висвітлював причини соціального сирітства (2012); І. Лопатченко – охарактеризовано типологію соціального сирітства в контексті психолого-педагогічних пріоритетів його профілактики (2014); С. Одинець – здійснив аналіз поняття «соціального сирітства» в сучасному українському науковому та суспільному дискурсах (2013); Г. Хархан – досліджував основні причини повторного соціального сирітства (2012); Х. Чернописька – проаналізувала соціальне сирітство як наслідок міграційних процесів у сучасній Україні (2017); О. Товстуха – висвітлила особливості соціально-педагогічної профілактики соціального сирітства в умовах загальноосвітнього закладу (2018) та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість проведених досліджень, проблема соціального сирітства залишається важливою та актуальною, адже кожен рік тисячі дітей залишаються без піклування свої рідних батьків та рідної домівки, що актуалізує подальше дослідження даної проблеми.

Мета – розкрити напрямки роботи соціального працівника з профілактики соціального сирітства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальне сирітство – це соціальне явище, яке спричинене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків, по відношенню до неповнолітньої дитини.

Згідно із Законом України «Про охорону дитинства», діти, які позбавлені батьківського

підкування, це «...діти, які залишилися без підкування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, та безпритульні діти...».

Великий тлумачний словник української мови розкриває поняття «соціальна сирота» як: «...дитина, підліток, яка втратила батька або матір, або обох батьків, внаслідок позбавлення останніх батьківських прав та залишилася без рідних та близьких...».

Поняття «соціальні сироти» розглядають українські науковці Л. Артющкіна та А. Полянничко, які вважають, що це особлива соціально-демографічна група дітей, які формально мають батьків, але в силу різних причин (соціальних, економічних, морально-психологічних та фізичних) фактично позбавлені батьківського піклування (Артющкіна, 2002).

Як зазначає науковець Л. Вейланде: «...соціальне сирітство це аномальне явище, результат соціальних потрясінь у житті суспільств, яке характеризується дефіцитом громадських та державних інститутів, які забезпечують дотримання основних прав та свобод дитини; явище, яке свідчить про кризу інституту сім'ї, негативний вплив соціуму на формування особистості у соціальному, моральному, інтелектуальному та фізичному плані (Вейланде, 2005).

Таким чином, соціальне сирітство це негативне явище сучасного суспільства, яке виникає внаслідок різних соціальних, економічних, моральних, психологічних, фізичних та інших причин.

Здійснивши аналіз наукових праць щодо проблеми соціального сирітства спостерігаємо, що дослідники виділяють різні причини виникнення означеного явища.

Зокрема, науковець В. Яремчук виділяє два критерії причин виникнення феномену соціаль-

ного сирітства: зовнішній негативний вплив на родину та внутрішні негативні фактори (Яремчук, 2010).

Інша дослідниця О. Безпалько виокремлює просту сукупність причин соціального сирітства, а саме: низький матеріальний рівень сім'ї; відсутність власного житла; асоціальний спосіб життя; примушення дітей до жебракування; різні форми насильства щодо дітей у сім'ї та державних закладах опіки (Безпалько, 2003).

У наукових доробках вченого І. Галатиря наголошується на тому, що причинами зростання кількості дітей-сиріт та дітей-позбавлених батьківського піклування є недостатня увага суспільства до проблем функціонування сім'ї (Галатир, 2012).

Одним із способів зменшення кількості соціальних сиріт у суспільстві є профілактика цього негативного явища. Профілактика передбачає запобігання виникненню проблеми, тобто вчасне виявлення та реагування на фактори, що можуть призвести до залишення дитини без батьківського піклування.

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери, термін «профілактика» трактується, як «...науково обгрунтовані і своєчасно вжиті дії, що спрямовані на запобігання будь-яких фізичних чи психологічних зіткнень в межах відповідної групи ризику в суспільстві, а також на захист нормального рівня життя людини, його підтримку та збереження, допомогу у досягненні відповідних цілей та розкриття внутрішнього потенціалу».

Однією із національних кроків щодо профілактики соціального сирітства є «Національна стратегія профілактики соціального сирітства на період до 2020 року», яка передбачає забезпечення належного соціального захисту дітей та сімей, що мають дітей і опинилися в складних життєвих обставинах, утвердження в суспільстві сімейних цінностей, виховання відповідального батьківства.

У Стратегії наголошувалося, що з метою організації результативної роботи з профілактики соціального сирітства, розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, удосконалення системи соціальної роботи з сім'ями, що мають дітей і перебувають у складних життєвих обставинах, необхідно забезпечити комплексний підхід до вирішення цих питань. Ми погоджуємося

з цим твердженням, і вважаємо, що соціальна робота з профілактики соціального сирітства полягає у використанні комплексного підходу до роботи з дітьми та їх батьками. Основними принципами такої роботи повинен бути індивідуальний підхід до кожної сім'ї, співпраця з батьками та забезпечення доступу до соціальних послуг.

В Енциклопедії для фахівців соціальної сфери зазначається, що серед найважливіших завдань соціальної роботи є профілактика соціального сирітства. Соціальні працівники співпрацюють з родинами та дітьми, які потенційно можуть опинитися в складній життєвій ситуації, допомагають забезпечити їхній доступ до освіти, медичної допомоги, житла та інших необхідних ресурсів.

Важливо зауважити, що основним завданням соціальної роботи з профілактики соціального сирітства має бути рання діагностика сімейних проблем та вжиття заходів на їх вирішення. Для цього необхідно розробити ефективні механізми співпраці з соціальними інституціями суспільства, такими як соціальними, медичними, освітніми та правоохоронними установи, а також з громадськими організаціями тощо.

Одним з інструментів, які можуть допомогти зменшити кількість випадків соціального сирітства, є система підтримки для сімей, які потребують допомоги. Така підтримка може включати в себе фінансову допомогу, психологічну та медичну допомогу, а також консультування та підтримку виховання дітей тощо.

Значна увага в соціальній роботі з дітьми та підлітками, які опинилися в складних життєвих обставинах, приділяється їх психологічному благополуччю. Важливими завданнями є створення для них сприятливих умов для розвитку, забезпечення доступу до відповідної медичної та психологічної допомоги, забезпечення можливостей для отримання освіти, формування здорового способу життя, розвиток соціальних навичок тощо.

Варто також пам'ятати про важливість профілактики соціального сирітства на рівні суспільства загалом. Необхідно сприяти розвитку належних умов для здорового розвитку дітей, створювати робочі місця та забезпечувати стабільний дохід для батьків, що дозволить їм забезпечувати своїх дітей. Також важливо популяризувати цінності сім'ї та родини, спри-

яти формуванню у свідомості громадян усвідомлення важливості родини та її ролі у формуванні та розвитку особистості.

Здійснивши аналіз поняття «соціальне сирітство», аналіз причин досліджуваного явища, аналіз наукових джерел дає можливість виокремити напрямки роботи соціального працівника з профілактики соціального сирітства, які базуються безпосередньо на впливові, що дозволить зменшити кількість соціальних дітей-сиріт у суспільстві:

1. Консультування сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах щодо розв'язання проблем, які можуть призвести до соціальної незахищеності дітей та надання допомоги, підтримки та соціальної адаптації. Такі консультації можуть бути як індивідуальними, так і груповими.

2. Соціальна підтримка сімей у вирішенні різноманітних проблем, що виникають у повсякденному житті. Це може включати в себе підтримку в отриманні необхідних ресурсів (наприклад, житла, роботи, соціальної допомоги), психологічну підтримку, консультування та навчання навичок батьківства.

3. Раннє втручання з метою запобігання соціальній незахищеності дітей та сімей. Це може включати відвідування сімей з новонародженими дітьми, підтримку молодих батьків, надання порад щодо виховання дітей, контроль за умовами проживання, взаємодія зі школами та медичними закладами, щоб забезпечити найкращу допомогу та захист для дітей.

4. Робота з дітьми, які перебувають у складних життєвих ситуаціях, з метою їхньої соціальної адаптації та інтеграції у суспільство. Це може включати проведення групових та індивідуальних занять, які спрямовані на розвиток соціальних та комунікаційних навичок, підвищення самооцінки та розвиток творчих здібностей.

5. Створення та розвиток родинно-орієнтованих програм та проєктів, спрямованих на підтримку сімей та дітей у складних життєвих ситуаціях. Це можуть бути програми соціальної підтримки, навчання навичок батьківства, консультування та психологічна підтримка для дітей та батьків тощо. Це може включати в себе координацію дій та обмін інформацією між різними установами, щоб забезпечити найкращу допомогу та захист для дітей та сімей.

На нашу думку, використання названих напрямків соціальним працівником сприятиме підвищенню ефективності профілактики соціального сирітства та покращення якості життя дітей та їхніх родин.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, профілактика соціального сирітства є складною та багатогранною проблемою, яка вимагає комплексного підходу та спільних зусиль з боку різних структур та громадянського суспільства в цілому. Соціальна робота в цьому процесі відіграє ключову роль, забезпечуючи належний захист та підтримку для дітей та їхніх родин, сприяючи розвитку та формуванню здорової та гармонійної особистості у майбутньому, запобігання соці-

альної незахищеності, з метою та покращення якості їхнього життя.

Розкрито напрямки роботи соціального працівника з профілактики соціального сирітства: консультування сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; соціальна підтримка сімей у вирішенні різноманітних проблем; раннє втручання; робота з дітьми, які перебувають у складних життєвих ситуаціях; створення та розвиток родинно-орієнтованих програм та проєктів; розвиток співпраці між установами та організаціями, що працюють з дітьми та сім'ями.

Подальшими науковими розвідками стануть вивчення проблем та шляхи їх вирішення у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артющікіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально-педагогічна проблема (соціально-правовий аспект). Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. 268 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навч. посібник. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К.: Логос, 2003. С. 102-103.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [близько 250000 термінів / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
4. Вейланде Л. В.-В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2005. 20 с.
5. Галатир І. А. Щодо причин виникнення явища соціального сирітства у сучасному українському суспільстві. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. 2012. № 19. С.10-12.
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
7. Про охорону дитинства: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 15.09.2023).
8. Іваненко І. Соціальна робота з профілактики соціального сирітства: особливості організації та ефективність заходів. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Серія: Педагогіка, 2019. 2(78), С. 52–56.
9. Кальченко Л. В. Соціальне сирітство як суспільне явище: поняття і причини виникнення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 19 (254), Ч. II. С. 160–170.
10. Крюкова О. Соціальна робота з профілактики соціального сирітства в умовах сучасної України. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки, 2017. 2(145), С. 95–99.
11. Лопатченко І. Типологія соціального сирітства в контексті психолого-педагогічних пріоритетів його профілактики. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*. 2014. Вип. 40–41 (44–45). С. 279–288.
12. Одинець С. Поняття «соціального сирітства» в сучасному українському науковому та суспільному дискурсах: до постановки питання. *Етнічна історія народів Європи*. 2013. Вип. 41. С. 118–122.
13. Про національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 22 жовтня 2012 року №609/2012. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609/2012#Text>
14. Товстуха О. М. Особливості соціально-педагогічної профілактики соціального сирітства в умовах загальноосвітнього закладу: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2018. 230 с.
15. Хархан Г. Основні причини повторного соціального сирітства. *Вісник Міжнародного Слов'янського університету*. Серія: «Соціологічні науки». 2012. № 1. Том XV. С. 24–30.
16. Чорнописька Х. Соціальне сирітство як наслідок міграційних процесів у сучасній Україні. *Альманах Грані*. 2017. Том 20. № 10. С. 43–47.

17. Яремчук В. В. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. *Вісник психології і педагогіки ПНУ ім. В. Стефаника*. 2010. № 15. С. 7–10.

REFERENCES:

1. Artyushkina, L. M. (2002). Syritstvo v Ukrayini yak sotsial'no-pedahohichna problema (sotsial'no-pravovyy aspekt) [Orphanage in Ukraine as a socio-pedagogical problem (social-legal aspect)]. Sumy : SumDPU im. A.S.Makarenka [in Ukrainian].
2. Bezpal'ko, O. V. (2003) Sotsial'na pedahohika v skhemakh i tablytsyakh: navch [Social pedagogy in schemes and tables: teaching]. Posibnyk: manual Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. K.: Lohos, 102-103 [in Ukrainian].
3. Busel, V. T. (2005) Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv ; Irpin' : Perun – Perun, 1728 [in Ukrainian].
4. Vyeylande, L. V.-V. (2005) Pidhotovka studentiv universytetu do roboty z pidlitkamy deviantnoyi povedinky [Preparation of university students to work with adolescents with deviant behavior] : *Extended abstract of candidate's thesis*, Odessa: Odes'kyy natsional'nyy universytet im. I. I. Mechnykova. Odesa, [in Ukrainian].
5. Halaty, I. A. (2012) Shchodo prychnyn vynykennya yavyscha sotsial'noho syrit-stva u suchasnomu ukrayins'komu suspil'stvi [Regarding the causes of the phenomenon of social orphanhood in modern Ukrainian society]. *Visnyk LNU im. Tarasa Shevchenka – Bulletin of LNU named after Taras Shevchenko*, 19, .10-12 [in Ukrainian].
6. Zvyeryeva, I. D. (2012) Entsyklopediya dlya fakhivtsiv sotsial'noyi sfery [Encyclopedia for specialists in the social sphere]: Kyiv, Simferopol' : Universum – Universum, 536 [in Ukrainian].
7. Pro okhoronu dytynstva. Zakon Ukrainy [The Law of Ukraine “About the protection of childhood”] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
8. Ivanenko, I. (2019) Sotsial'na robota z profilaktyky sotsial'noho syrit-stva: osoblyvosti orhanizatsiyi ta efektyvnist' zakhodiv [Social work for the prevention of social orphanhood: peculiarities of organization and effectiveness of measures]. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University: Pedahohika*, 2(78), 52–56 [in Ukrainian].
9. Kal'chenko, L. V. (2012) Sotsial'ne syrit-stvo yak suspil'ne yavyshe: ponyattya i prychnyny vynykennya [Social orphanhood as a social phenomenon: concept and causes of occurrence]: *Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Luhansk National University*, 19 (254), 160–170 [in Ukrainian].
10. Kryukova, O. (2017) Sotsial'na robota z profilaktyky sotsial'noho syrit-stva v umovakh suchasnoyi Ukrayiny [Social work for the prevention of social orphanhood in the conditions of modern Ukraine]: *Visnyk Chernihivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University named after T. G. Shevchenko: Pedahohichni nauky*, 2(145), 95–99 [in Ukrainian].
11. Lopatchenko, I. (2014) Typolohiya sotsial'noho syrit-stva v konteksti psykholoho-pedahohichnykh priorytetiv yoho profilaktyky [Typology of social orphanhood in the context of psychological and pedagogical priorities of its prevention]: *Problemy ta perspektyvy formuvannya natsional'noyi humanitarno-tekhnichnoyi elity – Problems and prospects of the formation of the national humanitarian and technical elite*, 40–41 (44– 45). 279–288 [in Ukrainian].
12. Odynets', S. (2013) Ponyattya «sotsial'noho syrit-stva» v suchasnomu ukrayins'komu naukovomu ta suspil'nomu diskursakh: do postanovky pytannya [The concept of "social orphanhood" in modern Ukrainian scientific and social discourses: before posing the question]: *Etnichna istoriya narodiv Yevropy – Ethnic history of the peoples of Europe*, 41. 118–122 [in Ukrainian].
13. Pro natsional'nu stratehiyu profilaktyky sotsial'noho syrit-stva na period do 2020 roku [On the national strategy for the prevention of social orphanhood for the period until 2020] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/609/2012#Text>
14. Tovstukha, O. M. (2018) Osoblyvosti sotsial'no-pedahohichnoyi profilaktyky sotsial'noho syrit-stva v umovakh zahal'noosvitn'oho zakladu [Peculiarities of socio-pedagogical prevention of social orphanhood in the conditions of a general educational institution] : *Derzh. zakl. «Luhan. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka» - Govt. closing «Luhan. national Taras Shevchenko University»*, 230 [in Ukrainian].
15. Kharkhan, H. (2012) Osnovni prychnyny povtornoho sotsial'noho syrit-stva [The main causes of repeated social orphanhood]: *Visnyk Mizhnarodnoho Slov'yans'koho universytetu – Bulletin of the International Slavic University*, XV. 24–30 [in Ukrainian].
16. Chornopys'ka, KH. (2017) Sotsial'ne syrit-stvo yak naslidok mihratsiynykh protsesiv u suchasniy Ukrayini [Social orphanhood as a consequence of migration processes in modern Ukraine]: *Al'manakh Hrani – Almanac Grani*, 20. 43–47 [in Ukrainian].
17. Yaremchuk, V. V. (2010) Fenomen sotsial'noho syrit-stva yak nauкова проблема [The phenomenon of social orphanhood as a scientific problem]: *Visnyk psykholohiyi i pedahohiky PNU im. V. Stefanyka – Bulletin of psychology and pedagogy of PNU named after V. Stefanyka*, 15. 7–10 [in Ukrainian].

УДК 378:304:364-4:159.923.2(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.5>

Наталія КОЛЯДА

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Україна, 20300
ORCID: 0000-0001-7743-7831

Оксана КРАВЧЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Україна, 20300
ORCID: 0000-0002-9732-6546

Бібліографічний опис статті: Коляда, Н., Кравченко, О. (2023). Соціально-психологічні аспекти розвитку соціальних навичок у майбутніх професійних соціальних працівників: значення soft skills. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 31–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.5>

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ
СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІЙНИХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ЗНАЧЕННЯ SOFT SKILLS**

Ця концепція почала широко використовуватися наприкінці 1990-х років. В цій статті зроблено спробу структурувати і згрупувати основні soft skills, властиві сучасним молодим фахівцям у галузі соціальної роботи та соціального забезпечення. Основні групи «м'яких» навичок зіставляються з ключовими компетенціями соціальних працівників. Структурування показало, що найбажанішими для соціальних працівників є такі навички, як емпатія, комунікабельність, вміння керувати часом та креативність. Аналіз найпопулярніших м'яких навичок показує, що ці кваліфікації також присутні, і що фахівці в спеціалізованих галузях 231 Соціальна робота та 232 Соціальне забезпечення є актуальними та затребуваними на сучасному ринку праці. Зарубіжний досвід охоплює всесвітньо відомі компанії, як-от Microsoft і Forbes, а комунікативні навички, креативність, готовність до поширення ідей і високе почуття соціальної відповідальності згадуються як ключові якості професіоналів у сфері соціальних питань. У статті також наведено перелік ключових навичок, якими має володіти молодь XXI століття, та інструменти для їхнього розвитку. Найпопулярнішими навичками серед молоді сьогодні є цифрова комп'ютерна грамотність, комунікативні навички та особистісні навички, що представлені вільним спілкуванням у соціальних мережах та повною діджиталізацією часу. Надано рекомендації щодо змісту освіти у закладах вищої освіти. Закцентовано увагу на тому, що молоді люди, які закінчили відповідну освітню програму, можуть стати конкурентоспроможними працівниками, якщо матимуть належну освітню базу та вивчатимуть дисципліни, які є достатньо корисними для формування базових навичок. Наголошено, що варто пояснювати молодим фахівцям, наскільки важливим є особистісний розвиток і які результати може принести ефективна освіта.

Ключові слова: соціальний працівник, soft skills, гнучкі навички, м'які навички, компетентність.

Natalia KOLIADA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkassy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0001-7743-7831

Oksana KRAVCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova str., Uman, Cherkassy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0002-9732-6546

To cite this article: Koliada, N., Kravchenko, O. (2023). Sotsialno-psykholohichni aspekty rozvytku sotsialnykh navychok u maibutnykh profesiynykh sotsialnykh pratsivnykiv: znachennia soft skills [Social-psychological aspects of social skills development in future professional social workers: the importance of soft skills]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 31–37, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.5>

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SOCIAL SKILLS DEVELOPMENT IN FUTURE PROFESSIONAL SOCIAL WORKERS: THE IMPORTANCE OF SOFT SKILLS

The development of soft skills in future professional social workers is a very topical issue. This concept became widely used in the late 1990s of the last centuries. The article attempts to structure and group the main flexible skills that are inherent in modern young professionals in the field of social work and social security. The main groups of flexible skills were compared with the main competencies of a social worker. This structuring has shown that the most desirable skills for a social worker are empathy, communication skills, time management and creativity. As a result of the analysis of the most popular soft skills, these qualities were also present, which indicates that the specialty 231 Social Work and 232 Social Welfare are relevant and in demand in the modern labor market. As a foreign experience, such world-renowned companies as Microsoft and Forbes were cited, where the main qualities of a specialist dealing with social issues should be communication skills, creativity, willingness to present their ideas to the general public, and a high level of social responsibility. In addition, a list of key skills of modern youth of the twenty-first century and tools for their development is presented in the article. Among the most popular skills of today's youth are digital and computer literacy, communication skills, and personal skills represented by free communication in social networks and full digitalization of their time. Recommendations were made regarding the educational component of higher education institutions. It was emphasized that young graduates of the relevant programs can become a competitive and qualified employee if he or she has a proper educational base and is taught those disciplines that fully help in the formation of basic skills. It was noted that it's important to explain to young professionals how important their own self-development is and what results their fruitful training can bring.

Key words: social worker, soft skills, flexible skills, soft skills, competence.

Актуальність проблеми. Ефективна діяльність організацій та установ, що працюють у сфері соціальної роботи, визначається насамперед якістю їхнього підходу до всіх користувачів послуг і клієнтів різних верств суспільства. Специфіка професії соціального працівника вимагає всебічного розвитку знань, умінь і навичок, які в результаті формують загальну компетентність професії. Наразі компетенції, що вимагаються від соціальних працівників на ринку праці, є доволі високими та пов'язані переважно з професійною орієнтацією на «людину і людей», високим емоційним інтелектом, стресостійкістю, базовими знаннями з психології та вмінням використовувати їх на практиці, здатністю виявляти емпатію. Розвиток таких компетенцій (або «м'яких навичок») є об'єктивною необхідністю сьогодення та ключовим питанням для підготовки конкурентоспроможних соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема розвитку соціальних навичок у майбутніх соціальних працівників є досить малодослідженою у вітчизняній науці і, як наслідок, є дуже мало наукових статей та досліджень на цю тему. Проте деякі науковці зосередили увагу на певних аспектах розвитку соціальних навичок. Наприклад, у дослідженні Г. Михайлишин (Мандро Л., Михайлишин Г., 2023) проаналізовано методики формування «м'яких навичок» майбутніх соціальних працівників. Основна увага приділяється використанню сучасних технологій для оптимізації інтеграції знань,

умінь, навичок та особистісних якостей майбутніх фахівців.

Наход С. (2018) у науковій праці наголошує на важливості «м'яких навичок» у професійному становленні майбутніх фахівців соціально-економічних професій. У статті порівнюється важливість «soft skills» і «hard skills» та їхній вплив на фаховий складник майбутніх фахівців соціально-економічних професій.

Миценко В. І. та Русановська Т. В. (2022) розглядають теоретичні та практичні аспекти формування «м'яких навичок» у здобувачів вищої освіти.

Метою статті є обґрунтування теоретичної значущості психологічного складника професіоналізму соціального працівника у формі «soft skills».

Виклад основного матеріалу. Хоча гнучкі навички (або «м'які» навички) відомі вже давно, проте термін «м'які навички» ніколи не використовувався. Дослідження в цій царині почалися в 1960-х роках, а сам термін набув широкого поширення тільки наприкінці 1990-х років. Термін швидко увійшов у сферу трудової діяльності і зараз широко використовується в рекрутингу та соціальній сфері.

М'які навички стають все більш важливими в сьогоденнішніх кризових умовах. Економічні, політичні та соціальні кризи, що тривають, змусили економіку працювати у форматі «управління змінами», і завданням кваліфікованих фахівців є швидка адаптація до зовнішніх змін. Згідно із загальною тенденцією сьогодення, найбільш конкурентоспроможними працівни-

ками варто вважати гнучких і мобільних працівників, які вміють швидко адаптуватися до нових ситуацій, мобілізувати свій потенціал і досягати високих результатів.

У дослівному перекладі «soft skills» - це «гнучкі, м'які навички», тобто вони не є специфічними для певних професій. Це, ймовірно, навички психологічного характеру, які допомагають фахівцеві якісно та продуктивно виконувати завдання.

Найчастіше ступінь прояву «м'яких навичок» напряму залежить від типу особистості, особливостей характеру, темпераменту, тобто має місце психологічний чинник. У загальному вираженні це може бути комунікабельність, стресостійкість, здатність працювати в умовах ризиків, згуртованість, командна робота, швидка адаптивність до різних ситуацій тощо. Дуже важко оцінити, наскільки ці навички розвинені, але їх цілком можливо розвивати та вдосконалювати.

М'які навички необхідні соціальним працівникам різної кваліфікації. Це стосується як фахівців-початківців, які тільки розпочинають свою кар'єру або навчаються в університеті, так і професіоналів, які вже мають певний професійний досвід. Навчання м'яких навичок є важливим та актуальним. Це пов'язано з тим, що необхідно не лише підтримувати свій професійний рівень, а й здобувати нові знання, навички та компетенції. Тому самоорганізація, комунікативні навички та мобільність важливі для ефективної соціальної роботи.

Зазвичай виділяють п'ять основних груп м'яких навичок (Пара: школа цифрових навичок, 2021). Порівнюємо їх із ключовими соціально-психологічними аспектами розвитку м'яких навичок у майбутніх соціальних працівників (таблиця 1).

Наголосимо на тому, що ці групи навичок здебільшого застосовуються в майбутній професійній діяльності соціального працівника залежно від психологічних особливостей індивіда, його особистісних якостей та набутих у суспільстві знань, умінь і звичок.

Крім того, до переліку м'яких навичок відносимо:

- здатність ефективно здійснювати міжособистісну комунікацію;
- вміння працювати проактивно та досягати результатів;
- критичне мислення та вміння аналізувати;
- уміння об'єктивно оцінювати ситуації;
- не боятися використовувати нестандартні методи для вирішення стандартних проблем.

Варто зазначити, що коли мова йде про соціального працівника, то на етапі підготовки фахівця необхідно приділити максимальну увагу умінню встановлювати з населенням доцільні взаємовідносини, які в кінцевому результаті зможуть допомогти досягти необхідної мети.

Розвиток соціальних навичок у майбутніх соціальних працівників базується на такій нормативно-правовій базі як: Закон України

Таблиця 1

Основні групи «soft skills» та їхній взаємозв'язок із компетенціями фахівців із соціальної роботи

Група	Сутність	Компетенція фахівця
Навички самоорганізації	Вміння ефективно побудувати роботу та встановити правильні часові межі (тайм-менеджмент)	Здатність розраховувати свій власний час та планувати свою роботу відповідно до рівня завантаженості
Стресостійкість	Зберігати працездатність, коли виникають форс-мажорні обставини	Уміння виходити із так званої «зони комфорту», спокійно та врівноважено виконувати свої обов'язки
Комунікативність	Емоційний інтелект, емпатія, здатність до ефективної комунікації	Уміння домовлятися з людьми, доносити до них свою позицію та аргументувати її, уміння слухати
Навички роботи з інформацією	Комп'ютерна грамотність та обізнаність у методах та засобах її збору, фільтрації та обробки	Уміння шукати інформацію, якісно її обробляти, аналізувати та робити відповідні висновки
Креативність	Вирішення стандартних завдань нетрадиційним способом, креативне мислення	Здатність мислити нестандартно, уміння знаходити креативне рішення проблем

«Про освіту», Закон України «Про соціальну роботу», Закон України «Про соціальні статuti та положення»: Закон України «Про освіту» та Закон «Про вищу освіту», статuti та положення про стратегічний розвиток університетів або інших закладів вищої освіти, соціальні статuti та положення України, освітні та навчальні програми спеціалізації та навчальні плани (на місцевому рівні).

Відповідно до звіту Національної асоціації коледжів і роботодавців, (Passive Secrets, 2022) комунікативні навички були визнані найважливішими навичками, на які звертають увагу роботодавці при пошуку кандидатів на нові вакансії. Комунікативні навички мають найвищу оцінку – в 4,56 балів за 5-бальною шкалою (Passive Secrets, 2022).

На рис. 1 нами наведено відсоткове ранжування найбільш популярних soft skills (Passive Secrets, 2022).

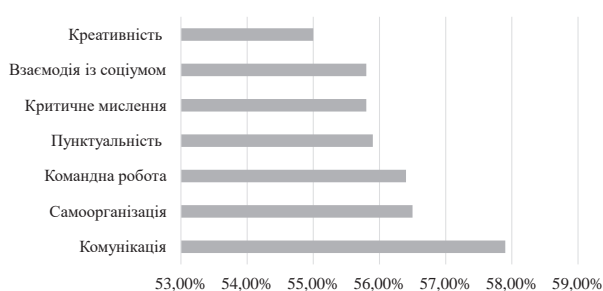

Рис 1. Відсоткове ранжування найбільш популярних soft skills

Зазначені нами навички є необхідними при виборі професії у сфері «людина-людина», до

якої належить зокрема соціальний працівник. Наявність таких навичок дасть фахівцеві змогу ефективно допомагати та надавати необхідні послуги різним верствам населення.

Ще однією важливою навичкою є емпатія, тобто вміння встановлювати та підтримувати безперервну комунікацію з клієнтами. У процесі комунікації людина бачить і розуміє зворотний зв'язок від інформації, наданої клієнту або користувачеві послуг. Тривалість і якість цієї комунікації безпосередньо залежить від рівня обізнаності та компетентності соціального працівника. Цей процес складається з таких важливих елементів (Замашкіна О., 2021):

- безпосередньо встановлення зорового контакту;
- процес слухання, розуміння та транслявання зворотної інформації співрозмовнику;
- процес ведення конструктивної дискусії;
- нівелювання та управління конфліктними ситуаціями (якщо вони виникли до початку діалогу). Якщо конфлікт розпочався в процесі розмови, треба докласти максимум зусиль, щоб зробити його конструктивним та досягнути компромісу;
- мотивування до розмови, до відкритості та доброзичливості;
- консультування та наставництво.

У таблиці 2 подано перелік базових навичок сучасної молоді, які є затребуваними на ринку праці (Тілікіна Н. В., Кримова М. О., 2020).

Аналіз закордонного досвіду засвідчує, що міжнародні компанії (Microsoft, Forbes) надають великого значення таким м'яким навичкам як: комунікативність, високоорганізованість,

Таблиця 2

Перелік базових навичок сучасної молоді (виокремлені автором)

Навички	Складники	Інструменти розвитку
Навчальні навички	креативність, саморозвиток, творчість, критичне мислення, комунікація	виступи на тренінгах, семінарах, конференціях, написання наукових робіт, оформлення результатів дослідження через відповідні програми (презентація у Power Point, Prezi, Canva)
Навички грамотності	цифрова грамотність, ділове спілкування та листування	інформаційно-комунікаційні технології, наприклад, дошки для мозкового штурму Stormboard, IdeaBoardz, Концептборд та інші
Соціальні навички	ділова комунікація, емоційний інтелект, емпатія, вміння працювати в команді	врегулювання конфліктних ситуацій, налагодження ефективної комунікації, вибудова довірливих відносин із оточуючими людьми як під час безпосереднього спілкування так і в соціальних мережах. Основними інструментами можна вважати сервіси Google із спільним доступом, месенджери Telegram, Viber, програми для проведення онлайн зустрічей (Google Meets, Zoom, Skype, Teams)
Особистісні навички	тайм менеджмент, впевненість у своїх силах, лідерські якості, ініціативність	всі можливості для постійної комунікації, ведення блогу, презентації власних проєктів, відстеження витрат часу, відстеження часу, проведеного онлайн: наприклад, ToDois, Trello, Microsoft To-Do, Google Calendar

креативність та бажання виносити свої ідеї на загальне обговорення (Microsoft); комунікативність, креативність, вміння аналізувати й обробляти отриману інформацію, а також максимізувати свій творчий потенціал (Forbes).

Працівник соціальної сфери на етапі підготовки та початку своєї кар'єри має виконувати певний перелік функцій, а саме (Замашкіна О., 2021):

- організаторська функція (соціальний працівник може організувати свій робочий час і скоординувати свої плани так, щоб вкладатися в дедлайни);
- посередницька функція (соціальний працівник є посередником між соціальною політикою держави та отримувачем послуг – населенням країни);
- комунікативна функція (вміння налагодити ефективну комунікацію із клієнтами);
- діагностична функція (вміння діагностувати наявність проблемного питання та оперативно запропонувати варіанти вирішення);
- аналітико-оцінювальна функція (вміння швидко проаналізувати та оцінити наявну ситуацію та надати експертну допомогу клієнтові);
- прогностична функція (соціальний працівник має спрогнозувати можливі соціальні кризи та має бути готовим надати відповідну допомогу або консультацію);
- охоронно-захисна функція (соціальний працівник своїми діями надає соціальний захист та підтримку клієнтам);
- профілактична функція (соціальний працівник своїми діями попереджує виникнення можливих негативних явищ та проблем соціального характеру);
- соціально-терапевтична функція (здатність своїми діями нівелювати негативний вплив проблем соціального характеру);
- корекційно-реабілітаційна функція (у разі деструктивних проблем соціальні працівники мають намагатися заспокоїти клієнта);
- функція соціально-педагогічної підтримки і допомоги (соціальний працівник має надати необхідну інформацію, проінструктувати та допомогти клієнтові вирішувати складні питання).

Навички та компетенції соціальних працівників безпосередньо впливають на ефективність їхньої роботи. Коли фахівці вміють будувати довірчі стосунки та ефективно спілку-

ватися, їхня здатність надавати найбільш комплексну допомогу зростає. Процес побудови таких стосунків може бути коротким або тривалим. Це залежить, здебільшого, від психологічних якостей соціального працівника, здатності відчувати спільну хвилю з клієнтом і вміння співпереживати проблемам і потребам, які доводиться розв'язувати соціальному працівникові.

Молодому і недосвідченому фахівцю, який тільки здобуває освіту, вкрай важко налаштуватися на клієнта, адже у нього немає необхідних знань та навичок. Але розвинути свої soft skills майбутній соціальний працівник може у закладі вищої освіти. До базового переліку гнучких навичок, які формуються в закладах вищої освіти відносимо:

- вміння знаходити вихід із складних ситуацій;
- самоменеджмент та організація власного часу;
- здатність брати на себе відповідальність (зокрема і за інших людей, якщо мова йде про посаду старости);
- вміння працювати в команді та організувати її діяльність (за потреби);
- вміння формулювати свої думки та відстоювати свою позицію;
- здатність управляти конфліктами та інші.

Студенти спеціальностей 231 Соціальна робота та 232 Соціальне забезпечення, відповідно до навчального плану спеціальності, вивчають освітні компоненти, які допоможуть їм максимально розкрити свій потенціал як майбутніх соціальних працівників та розвинути свої м'які навички. Прикладами таких дисциплін є етика соціальної роботи, соціально-психологічні аспекти спілкування в професійній діяльності, психологія конфліктів, самоменеджмент ділової кар'єри, психологічні основи управлінського впливу, самовиховання, саморегуляція особистості, запобігання конфліктів та професійна етика, ділове спілкування та культура ділового мовлення, соціологія конфлікту, риторика.

Для розв'язання проблеми розвитку м'яких навичок у закладах вищої освіти необхідно зважати на такі чинники (Коляда Н., Кравченко О., 2020), як перевантаження зайвою інформацією, брак часу на академічних парах для вивчення необхідного матеріалу, професійна компетентність викладачів та їхнє вміння доступно пояснити необхідний матеріал, можуть дещо ускладнювати процес розвитку м'яких навичок.

Щодо методів навчання майбутніх фахівців, то для ефективного та найбільш оптимального розвитку гнучких навичок використовують:

1. Самонавчання – самостійне оволодіння інформацією про основи з самоменеджменту та ефективної комунікації, тобто тим навичкам, які допоможуть розвинути інші, необхідні для продуктивного виконання майбутніх обов'язків.

2. Аналітичний підхід до своїх дій та рефлексія результатів.

3. Робота з коучем, наставником, ментором, тобто уміння сприймати інформацію та передавати її далі.

4. Тренінги з розвитку певних компетенцій.

5. Кейсові вправи на розв'язання проблем, соціального, соціально-побутового та нормативного характеру.

6. Дуальна освіта – навчання в закладі вищої освіти та безпосередньо на виробництві, в організації або установі.

Крім цього, перед майбутніми фахівцями є безліч можливостей із здобуття необхідних навичок за межами навчальної програми університету. Це можуть бути тренінги від соціально-орієнтованих організацій, онлайн-курси «Prometheus» із безоплатними лекціями від провідних науковців світу, волонтерство (особливо актуальним є зараз, коли до численних волонтерських проєктів залучаються молоді професі-

онали), участь у молодіжних студентських радах та студентському самоуправлінні (рада молодих вчених, молодіжна рада, наукове товариство студентів, аспірантів та докторантів).

Процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників доцільно розглядати в безперервному контексті (Повстин О. В., Козяр М. М., 2019). Насамперед, це цілеспрямований процес, який призводить до формування базових умінь і професійних компетентностей, сприяє професійному та інтелектуальному розвитку, розвиває професійну свідомість і готує до позитивних дій з надання допомоги людям, які її потребують.

Висновки. Професійний розвиток і становлення майбутніх соціальних працівників та розвиток соціальних навичок є взаємозалежними питаннями. Остаточний результат залежить, насамперед, від якості університетських послуг, змісту навчальної програми, кваліфікованого підходу до відповідної галузі та якісного викладання. Комплексний підхід до цього питання дасть змогу випускати конкурентоспроможних фахівців, які мають усі необхідні soft skills і активно займаються розвитком hard skills.

Найкраща винагорода за їхню роботу – це психологічно здорове суспільство, де люди можуть довіряти соціальним працівникам і де їм гарантований доступ до кваліфікованої підтримки та консультацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Замашкіна О. (2021) Розвиток soft skills у майбутніх соціальних працівників. *Правова та соціальна трансформація сучасного суспільства в умовах євроінтеграції України*. С. 21-24 URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/15.10.21-pravova-ta-socialna-transformacija-suchasnoho-suspilstva.pdf> (дата звернення: 24.09.2023).
2. Коляда Н., Кравченко О. (2020) Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук* (27). С. 137-145 <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203686> URL: https://www.researchgate.net/publication/342383871_PRAKTICNIJ_DOSVID_FORMUVANNA_SOFT-SKILLS_V_UMOVAN_ZAKLADU_VISOI_OSVIDI (дата звернення: 24.09.2023).
3. Кочубей Т., Ткачук Ю. (2021). Соціальні навички soft skills у системі компетентностей майбутніх соціальних працівників. *Соціальна робота та соціальна освіта* (2(7)). С. 42-50 URL: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/244074> (дата звернення: 24.09.2023).
4. Мандро Л., Михайлишин Г. (2023). Технології формування «soft skills» майбутніх соціальних працівників. *Grail of Science*, (29). С. 303–306. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.07.2023.050> URL: <https://archive-journal-grail.science/index.php/2710-3056/article/view/1462> (дата звернення: 23.09.2023).
5. Миценко В. І., Русановська Т. В. (2022). Принципи формування soft skills у студентів вищої освіти: теоретичні та практичні аспекти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. (208). С. 192-196. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-208-192-196> URL: <https://pednauk.cuspu.edu.ua/index.php/pednauk/-article/view/1387> (дата звернення: 23.09.2023).
6. Наход С. (2018) Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис. Серія: Педагогічні науки: реалії та перспективи* (63). С. 131-135 URL: <https://enpuir.pnu.edu.ua/handle/123456789/23921> (дата звернення: 24.09.2023).

7. Повстин О. В., Козяр М. М. (2019) Значення «soft skills» у формуванні управлінської компетентності фахівців у галузі безпеки людини. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності* (20). С. 122-127. <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/20784643.20.2019.19> URL: <https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/Visnuk/article/view/1601> (дата звернення: 24.09.2023).
8. Тілікіна Н. В., Кримова М. О. (2020) Навички XXI століття як умова виходу молоді на ринок праці. *Інвестиції: практика та досвід*. (№ 5-6). С. 21–28. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5-6.21 URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=-1&z=7065&i=3> (дата звернення: 24.09.2023).
9. Important Communication Skills Statistics & Trends (2022) *Passive Secrets*: web site. URL: <https://passivesecrets.com/communication-skills-statistics/> (дата звернення: 24.09.2023).
10. Soft skills – що це таке? (2021) *Para: школа цифрових навичок* : веб сайт. URL: <https://para.school/blog/life-hack/soft-skills-cho-eto-takoe> (дата звернення: 24.09.2023).

REFERENCES:

1. Zamashkina O (2021) Rozvytok soft skills u maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Developing soft skills of future social workers]. *Pravova ta sotsialna transformatsiia suchasnoho suspilstva v umovakh yevrointehratsii Ukrainy*, 21-24 Retrieved from: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/15.10.21-pravova-ta-socialna-transformaciya-suchasnoho-suspilstva.pdf> [in Ukrainian]
2. Koliada N., Kravchenko O. (2020) Praktychnyi dosvid formuvannia «soft-skills» v umovakh zakladu vyshchoi osvity [Practical experience in the formation of «soft-skills» in a higher education institution] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* (27), 137-145 Retrieved from: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/27.203686> [in Ukrainian]
3. Kochubei T., Tkachuk Yu. (2021). Sotsialni navychky soft skills u systemi kompetentnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Social soft skills in the system of competencies of future social workers] *Sotsialna robota ta sotsialna osvita* (2(7)), 42-50 Retrieved from: <http://srso.udpu.edu.ua/article/view/244074> [in Ukrainian]
4. Mandro L., Mykhailishyn H. (2023). Tekhnolohii formuvannia «soft skills» maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Technologies for developing «soft skills» of future social workers] *Grail of Science*, (29), 303–306. Retrieved from: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.07.07.2023.050> [in Ukrainian]
5. Mytsenko V. I., Rusanovska T. V. (2022). Pryntsypy formuvannia soft skills u studentiv vyshchoi osvity: teoretychni ta praktychni aspekty [Principles of soft skills formation in higher education students: theoretical and practical aspects] *Naukovizapysky. Serii: Pedagogichni nauky* (208), 192-196. Retrieved from: <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-208-192-196> [in Ukrainian]
6. Nakhod S. (2018) Znachushchist «Soft skills» dlia profesiinoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [The importance of «soft skills» for the professional development of future specialists in socio-economic professions] *Naukovyi chasopys. Serii: Pedagogichni nauky: realii ta perspektyvy* (63), 131-135 Retrieved from: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/23921> [in Ukrainian]
7. Povstyn O. V., Koziar M. M. (2019) Znachennia «soft skills» u formuvanni upravlinskoï kompetentnosti fakhivtsiv u haluzi bezpeky liudyny [The importance of «soft skills» in the formation of managerial competence of specialists in the field of human security] *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiedialnosti* (20), 122-127. Retrieved from: <https://doi.org/https://doi.org/10.32447/20784643.20.2019.19> [in Ukrainian]
8. Tilikina N. V., Krymova M. O. (2020) Navychky XXI stolittia yak umova vykhodu molodi na rynek pratsi [21st century skills as a condition for young people to enter the labor market]. *Investysii: praktyka ta dosvid*. (№ 5-6), 21–28. Retrieved from: 10.32702/2306-6814.2020.5-6.21 [in Ukrainian]
9. Important Communication Skills Statistics & Trends (2022) *Passive Secrets*: web site. Retrieved from: <https://passivesecrets.com/communication-skills-statistics/> [in English]
10. Soft skills – shcho tse take? [Soft skills – what is it?] (2021) *Para: shkola tsyfrovyykh navychok* Retrieved from: <https://para.school/blog/life-hack/soft-skills-cho-eto-takoe> [in Ukrainian]

УДК 378:364

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.6>

Вікторія СТЕПАНЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Воли, 13, м. Луцьк, Україна

ORCID: 0000-0002-5793-3069

Бібліографічний опис статті: Степаненко, В. (2023). Особливості ведення документації організації та процесу надання соціальних послуг з догляду людям похилого віку в умовах воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.6>

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОЦЕСУ НАДАВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ З ДОГЛЯДУ ЛЮДЬМ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті людей похилого віку розглянуто як одну з найбільш вразливих категорій населення, яка в умовах воєнного стану потребує особливої підтримки і стикається з цілою низкою фізіологічних, психологічних і соціальних проблем. Зазначено, що одне із основних завдань сфери соціального захисту в таких умовах полягає в тому, щоб забезпечення громадян похилого віку відповідною підтримкою було своєчасним, доступним і якісним. Види догляду за людьми похилого віку (догляд вдома; догляд стаціонарний; денний догляд; паліативний догляд) представлено згідно з Класифікатором соціальних послуг. Наголошено, що кожна із цих соціальних послуг є стандартизованою і в умовах воєнного стану має певні особливості, зокрема висувуються спеціальні вимоги до змісту, обсягу, умов, порядку і ведення документації організації та процесу надання соціальних послуг з догляду людей похилого віку. Звернено увагу на спрощення критеріїв отримання і надання соціальних послуг з догляду в умовах воєнного стану: можливість залучення до надання послуг працівників і волонтерів, які не мають документів, що підтверджують їхній фаховий рівень; розширення можливостей для людей похилого віку отримувати соціальні послуги з догляду, в тому числі в процесі їх влаштування до інтернатного закладу для догляду в стаціонарних умовах; підготовка мінімального пакету документів для надання послуг з догляду людям похилого віку екстрено (кризово). Зазначено, що для отримувачів соціальних послуг з догляду достатньо лише письмового або усного звернення, що може бути у формі таких документів, як заява від людини похилого віку, заява від законного представника, повідомлення уповноваженої особи органу опіки та піклування. Для надавачів соціальної послуги документом, який складається за результатами оцінки, є акт про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово). Зроблено акцент на клієнтоцентрованому підході до кожного клієнта похилого віку під час надання соціальних послуг з догляду, зокрема щодо строків їх надання, які визначаються для кожного клієнта індивідуально. Звернено увагу, що надання соціальної послуги з догляду екстрено (кризово) людям похилого віку не передбачає складання індивідуального плану та укладання договору, однак така процедура передбачена у разі наявності потреби продовжити її надання.

Ключові слова: воєнний стан, вразливі категорії населення, догляд, документація, люди похилого віку, соціальна послуга, соціальний працівник.

Viktorii STEPANENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work and Higher School Pedagogy, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13, Voli Ave., Lutsk, 43025, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5793-3069

To cite this article: Stepanenko, V. (2023). Peculiarities of documentation management for the organization and the process of providing care social services to elderly people under martial law conditions. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 38–43, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.6>

PECULIARITIES OF DOCUMENTATION MANAGEMENT FOR THE ORGANIZATION AND THE PROCESS OF PROVIDING CARE SOCIAL SERVICES TO ELDERLY PEOPLE UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS

The article considers the elderly people as one of the most vulnerable population categories, which in the conditions of martial law needs special support and faces a number of physiological, psychological and social problems. It is noted that one of the main tasks of the social protection sphere in such conditions is to ensure that senior citizens are

provided with appropriate support in a timely, accessible and high-quality manner. Types of care for the elderly people (care at home; inpatient care; day care; palliative care) are presented according to the Classifier of social services. Attention is drawn to the simplification of the criteria for receiving and providing social care services under martial law. In particular, special requirements are put forward for the content, scope, conditions, order and documentation of the organization and the process of providing social services for the care of the elderly people. Attention has been paid to simplifying the criteria for receiving and providing social care services under martial law: the possibility of involving in the provision of services workers and volunteers who do not have documents confirming their professional level; expansion of opportunities for elderly people to receive social services for care, including in the process of their placement in a residential care institution for inpatient care; preparation of a minimum package of documents for the provision of care services to elderly people in an emergency (crisis). It is noted that for the recipients of social care services, only a written or oral application is sufficient, which can be in the form of such documents as a statement from an elderly person, a statement from a legal representative, a notification from an authorized person of a guardianship authority. For social service providers, the document drawn up based on the results of the assessment is an act on emergency (crisis) provision of social services to an adult. Emphasis is placed on a client-centered approach to each elderly client during the provision of social care services, in particular regarding the terms of their provision, which are determined for each client individually. Attention has been paid to the fact that the provision of emergency (crisis) social care services to the elderly does not involve drawing up an individual plan and concluding a contract, however, such a procedure is provided for in the event of a need to continue its provision.

Key words: martial law, vulnerable population categories, care, documentation, elderly people, social service, social worker.

Актуальність проблеми. У Європейському Союзі (ЄС) близько половини людей віком понад 65 років повідомляють, що зіштовхуються з труднощами принаймні в одній задачі, пов'язаній із доглядом за собою чи за домогосподарством. Для України ця проблема є особливо актуальною, оскільки особи, віком понад 60 років складають близько однієї чверті населення («У мене був дід» ..., 2022). Люди похилого віку як одна з найбільш вразливих категорій населення в умовах воєнного стану потребують особливої підтримки і стикаються з низкою проблем, які стосуються самотності, зниження фізіологічної і психологічної стійкості, відчуття негативних емоцій на цьому фоні, наявності потреб у допомозі в повсякденному житті, доступу до соціальних послуг (Мартинова, 2023). Крім того, до зазначених проблем можуть накладатися перехресні виклики, такі як: наявність інвалідності, бідність, дискримінація за віком, знаходження в зонах активних бойових дій, поранення, труднощі евакуації, зменшення мобільності унаслідок тривалих періодів ізоляції вдома, життя в умовах переміщення тощо («У мене був дід» ..., 2022). Забезпечення громадян похилого віку у таких умовах своєчасною, доступною і якісною підтримкою, побудова системи надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, наближені до кращих європейських практик, є одним з головних завдань сфери соціального захисту (Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері, 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз основних міжнародно-правових доку-

ментів свідчить, що вони мають на меті гарантувати кожній людині безпечну та гідну старість, належну можливість доступу осіб похилого віку до широкого спектру соціальних послуг, активної участі в житті суспільства як повноправного його члена (Чорнописька & Баран, 2019). Зокрема, Т. Сироїд проаналізовано міжнародні акти універсального і регіонального характеру, якими регламентовано право на здоров'я літніх людей (Сироїд, 2020). Л. Сопко окреслено європейський досвід надання соціальних послуг людям похилого віку на прикладі проектів, які діють в Україні, описано перспективи методів оцінки індивідуальних потреб користувачів і впровадження їх у практику (Сопко, 2013).

У роботі Л. Кулачок-Тітової в аспекті проблеми забезпечення права на гідне життя осіб похилого віку звертається увага на тому, що творення та застосування в Україні системи стандартів щодо визначення права та надання соціальних послуг, догляд за особами похилого віку на достатньому рівні, як і його приведення до європейських стандартів, сприятимуть підвищенню якості життя осіб похилого віку (Кулачок-Тітова, 2020).

М. Ghența, А. Matei, L. Mladen-Macovei, S. Stănescu вивчали погляди надавачів соціальних послуг для людей похилого віку щодо їхньої ролі та проблем, з якими стикаються у забезпеченні якості життя бенефіціарів похилого віку (Ghența, Matei, Mladen-Macovei & Stănescu, 2022). F. Gavarskhar, F. Gharibi, E. Dadgar, на тлі збільшення очікуваної тривалості життя та частки людей похилого віку, звертають увагу

на кількість людей, що потребують послуг догляду, яка також зростає (Gavarskhar, Gharibi & Dadgar, 2022).

В нашій державі система надання соціальних послуг регулюється насамперед Законом України «Про соціальні послуги» (Про соціальні послуги, 2019), що встановлює засади її функціонування, а також низкою нормативно-правових актів, що регулюють особливості соціального захисту і надання соціальних послуг різним категоріям населення, зокрема людям похилого віку (Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис, 2019). Щодо соціальних послуг з догляду, які надаються особам похилого віку, вони є стандартизованими. Однак в умовах повномасштабної війни організація і надання цих послуг людям похилого віку має певні специфічні особливості ведення документації.

Мета дослідження – визначити особливості змісту, обсягу, умов, порядку ведення документації щодо організації та процесу надання соціальних послуг з догляду людям похилого віку в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державні соціальні гарантії для кожного громадянина похилого віку полягають у забезпеченні належного рівня життя, задоволенні різноманітних життєвих потреб, наданні різних видів допомоги. Зокрема, людям похилого віку держава гарантує забезпечення реалізації права на соціальні послуги (Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні, 1993), до яких згідно з Класифікатором соціальних послуг належить догляд. Так, визначено такі види соціальних послуг з догляду, які можуть надаватися особам похилого віку:

- догляд вдома;
- догляд стаціонарний;
- денний догляд;
- паліативний догляд.

Також зазначено, що ці послуги надаються на постійній основі або тимчасово (Про затвердження Класифікатора соціальних послуг, 2020). Кожна із соціальних послуг з догляду для осіб похилого віку є стандартизованою. У державних стандартах до цих послуг визначено особливості їх надання, зокрема спеціальні вимоги до їх змісту, обсягу, умов, порядку надання і ведення

документації в умовах воєнного стану. Ці особливості полягають у наступному:

1. В умовах воєнного стану, наявності загрози життю чи здоров'ю людей похилого віку, соціальні послуги з догляду можуть надаватися екстрено (кризово).

2. Оцінка ситуації, в якій перебуває особа похилого віку як отримувач соціальної послуги, здійснюється з дати одержання звернення (письмового або усного) протягом однієї доби (Про затвердження Державного стандарту денного догляду, 2013; Про затвердження Державного стандарту догляду вдома, 2013; Про затвердження Державного стандарту паліативного догляду, 2016; Про затвердження Державного стандарту стаціонарного догляду за особами, які втратили здатність до самообслуговування чи не набули такої здатності, 2016).

3. Звернення для отримання соціальних послуг з догляду може бути у формі таких документів:

- заяви від людини похилого віку – для дієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена;
- заяви від законного представника – для недієздатних осіб, яким призначено опікуна;
- повідомлення уповноваженої особи органу опіки та піклування – для недієздатних осіб, які не мають законного представника (Люди похилого віку та люди з інвалідністю отримують послуги з догляду під час воєнного стану за спрощеною процедурою, 2022).

Зокрема, така процедура надання соціальних послуг з догляду людям похилого віку в умовах воєнного стану спрощує можливість їх влаштування до інтернатного закладу для догляду в стаціонарних умовах.

4. Документом, який складається за результатами оцінки, є Акт про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово) (далі – акт). Форма відповідного акта була затверджена Наказом №135 від 18.04.2022 р.

Рішення про надання соціальної послуги з догляду екстрено в умовах воєнного стану приймається невідкладно і протягом однієї доби забезпечується її надання. Строки щодо її надання визначаються для кожного індивідуально.

Акт містить таку інформацію:

- вказуються найменування надавача соціальних послуг, відповідального працівника, контактні дані і загальні відомості, ключові потреби і ресурси отримувача соціальних послуг;

– здійснюється опис оцінки ситуації, в якій він перебуває;

– за наявності надається додаткова інформація про клієнта, яка була з'ясована; висвітлюються результати і надаються рекомендації щодо подальшої роботи (Про затвердження форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово), 2022).

5. Надання соціальної послуги екстрено (кризово) не передбачає складання індивідуального плану та укладання договору про надання соціальної послуги. Однак у разі наявності потреби продовжити надання соціальної послуги, яка надавалася екстрено (кризово), складання індивідуального плану та укладання договору про її надання передбачено.

6. Надавач соціальної послуги визначає заходи, що складають зміст соціальної послуги догляду, з урахуванням своєї спроможності забезпечити їх виконання. У разі нездатності задовольнити потреби особи похилого віку як отримувача соціальної послуги відбувається інформування про це структурного підрозділу з метою прийняття рішення про залучення додаткових ресурсів або подальше надання соціальної послуги іншим суб'єктом (за можливості) (Про затвердження Державного стандарту стаціонарного догляду за особами, які втратили здатність до самообслуговування чи не набули такої здатності, 2016).

7. В умовах дії воєнного стану спрощено критерії діяльності надавачів соціальних послуг з метою розширення можливостей для людей похилого віку отримувати соціальні послуги догляду, зокрема, можливість залучення до надання послуг працівників і волонтерів, які не мають документів, що підтверджують їхній фаховий рівень (Літні люди та люди з інвалідністю зможуть ..., 2022). Тобто волонтерів включено до кола суб'єктів, які, здійснюючи волонтерську діяльність, можуть виявляти осіб у складних життєвих обставинах, що зали-

шилися вдома і потребують сторонньої допомоги (Надання соціальних послуг в умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні, 2022). Залучення волонтерів до надання соціальної послуги з догляду передбачає укладання договору про надання волонтерської допомоги.

8. Оцінка якості надання соціальних послуг з догляду в умовах дії правового режиму воєнного стану та протягом трьох місяців після його припинення (скасування) не проводиться (Про затвердження Державного стандарту денного догляду, 2013; Про затвердження Державного стандарту догляду вдома, 2013; Про затвердження Державного стандарту паліативного догляду, 2016; Про затвердження Державного стандарту стаціонарного догляду за особами, які втратили здатність до самообслуговування чи не набули такої здатності, 2016).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, надання соціальних послуг з догляду людям похилого віку (догляд вдома; догляд стаціонарний; денний догляд; паліативний догляд) в умовах воєнного стану має певні особливості, закріплені в державних стандартах щодо надання цих послуг. Ці особливості полягають у спеціальних вимогах до їх змісту, обсягу, умов, порядку надання і ведення документації. Ведення документації проводиться за спрощеною процедурою. Зокрема, такі послуги можуть надаватися екстрено. За відсутності необхідних документів для отримання соціальних послуг з догляду, які передбачені у звичайних умовах, в умовах воєнного стану достатньо лише письмового або усного звернення, яке може бути у формі таких документів: заяви від людини похилого віку; заяви від законного представника; повідомлення уповноваженої особи органу опіки та піклування. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у вивченні особливостей ведення номенклатури справ установами і організаціями як надавачами соціальних послуг людям похилого віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кулачок-Гітова Л. В. Право на гідне життя осіб похилого віку та проблеми його забезпечення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2020. Вип. 29. С. 152–161. doi: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-20>
2. Літні люди та люди з інвалідністю зможуть під час війни отримати соціальні послуги екстрено, протягом 1 дня лише на підставі заяви. 2022. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21808.html>
3. Люди похилого віку та люди з інвалідністю отримають послуги з догляду під час воєнного стану за спрощеною процедурою. Міністерство соціальної політики України. 2022. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21564.html>

4. Мартинова Л. Тривожність під час війни: підтримка літніх людей за кризових обставин. *НЕЙРОNEWS*. 2023. № 1. URL: <http://surl.li/mpnrnb>
5. Надання соціальних послуг в умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні. Донецька обласна державна адміністрація. 2022. URL: <http://surl.li/mucdy>
6. Нечосіна О. Функціонування системи соціальних послуг в Україні: короткий опис. Київ, 2019. 16 с. URL: <http://surl.li/xdfn>
7. Про затвердження Державного стандарту денного догляду: Мінсоцполітики України; Стандарт. Наказ від 30.07.2013 № 452. URL: <http://surl.li/muceb>
8. Про затвердження Державного стандарту догляду вдома: Мінсоцполітики України; Стандарт. Наказ від 13.11.2013 № 760. URL: <http://surl.li/muced>
9. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: Мінсоцполітики України; Наказ, Класифікатор від 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
10. Про затвердження Державного стандарту паліативного догляду: Мінсоцполітики України; Стандарт. Наказ від 29.01.2016 № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-16#Text>
11. Про затвердження Державного стандарту стаціонарного догляду за особами, які втратили здатність до самообслуговування чи не набули такої здатності: Мінсоцполітики України; Стандарт. Наказ від 29.02.2016 № 198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0432-16#n16>
12. Про затвердження форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово): Мінсоцполітики України; Наказ, Акт, Форма типового документа від 18.04.2022 № 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-22#n12>
13. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16.12.1993 № 3721-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text>
14. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
15. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. Міністерство соціальної політики України. 2022. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html>
16. «У мене був дід»: люди похилого віку в Україні та їхній досвід війни, переміщення і доступу до житла. Amnesty International. 2022. 22 с. URL: <http://surl.li/mpqmh>
17. Сироїд Т. Д. Міжнародно-правова основа захисту права на здоров'я літніх людей. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 130–140. doi: <https://doi.org/10.32841/PLA.2020.23.16>
18. Сопко Р. І. Послуги людям похилого віку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 27. С. 188–191.
19. Чорнописька В., Баран А. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людей похилого віку. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. Вип. 6. №24. С. 61–68. doi: <https://doi.org/10.23939/law2019.24.061>
20. Gavarskhar, F., Gharibi, F., & Dadgar, E. (2022). Care services for older persons: A scoping review. *Malays Fam Physician*, 17 (2), 22–37. doi: 10.51866/rv1221.
21. Ghența, M., Matei, A., Mladen-Macovei, L., & Stănescu, S. (2022). Quality of Life of Older Persons: The Role and Challenges of Social Services Providers. *Int J Environ Res Public Health*, 19 (14):8573. doi: 10.3390/ijerph19148573.

REFERENCES:

1. Kulachok-Titova, L. V. (2020). Pravo na hidne zhyttia osib pokhyloho viku ta problemy yoho zabezpechennia [The right to a dignified life of the elderly and problems of its provision]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. Pravo, 29, 152–161. doi: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-20> [in Ukrainian].
2. Litni liudy ta liudy z invalidnistiu zmozhut pid chas viiny otrymaty sotsialni posluhy ekstreno, protiahom 1 dnia lyshe na pidstavi zaiavy [Elderly people and people with disabilities will be able to receive emergency social services during the war, within 1 day only on the basis of an application] (2022). URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21808.html> [in Ukrainian].
3. Liudy pokhyloho viku ta liudy z invalidnistiu otrymaut posluhy z dohliadu pid chas voiennoho stanu za sproshchenoiu protseduroiu [Elderly people and people with disabilities will receive care services during martial law under a simplified procedure] (2022). Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21564.html> [in Ukrainian].
4. Martynova, L. (2023). Tryvozhnist pid chas viiny: pidtrymka litnikh liudei za kryzovykh obstavyn [Anxiety in times of war: supporting older people in times of crisis.]. *NEIRONEWS*. 1. URL: <http://surl.li/mpnrnb> [in Ukrainian].
5. Nadannia sotsialnykh posluh v umovakh voiennoho abo nadzvychainoho stanu v Ukraini [Nadannia sotsialnykh posluh v umovakh voiennoho abo nadzvychainoho stanu v Ukraini] (2022). URL: <http://surl.li/mucdy> [in Ukrainian].

6. Nechosina, O. (2019). Funktsionuvannia systemy sotsialnykh posluh v Ukraini: korotkyi opys. [Nechosina O. Functioning of the system of social services in Ukraine: a brief description]. Kyiv. URL: <http://surl.li/xdfn> [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu dennoho dohliadu [About the approval of the State standard of day care] (2013). Ministry of Social Policy of Ukraine. Standart. Nakaz vid 30.07.2013 № 452. URL: <http://surl.li/muceb> [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu dohliadu vdoma [About the approval of the State standard of home care] (2013). Ministry of Social Policy of Ukraine. Standart. Nakaz vid 13.11.2013 № 760. URL: <http://surl.li/muced> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Klasyfikatora sotsialnykh posluh [About approval of the Classifier of social services] (2020). Ministry of Social Policy of Ukraine. Nakaz, Klasyfikator vid 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text> [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu paliativnoho dohliadu [About the approval of the State standard of palliative care] (2016). Ministry of Social Policy of Ukraine. Standart. Nakaz vid 29.01.2016 № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-16#Text> [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu stacionarnoho dohliadu za osobamy, yaki vtratyly zdatnist do samoobsluhovuvannia chy ne nabuly takoi zdatnosti [About the approval of the State standard of inpatient care for persons who have lost the ability to self-care or have not acquired such ability] (2016). Ministry of Social Policy of Ukraine. Standart. Nakaz vid 29.02.2016 № 198. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0432-16#n16> [in Ukrainian].
12. Pro zatverdzhennia formy akta pro nadannia povnolittii osobi sotsialnykh posluh ekstreno (kryzovo) [About the approval of the form of the act on the provision of emergency (crisis) social services to an adult] (2022). Ministry of Social Policy of Ukraine. Nakaz, Akt, Forma typovoho dokumenta vid 18.04.2022 № 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-22#n12> [in Ukrainian].
13. Pro osnovni zasady sotsialnoho zakhystu veteraniv pratsi ta inshykh hromadian pokhyloho viku v Ukraini [About the main principles of social protection of veterans of labor and other senior citizens in Ukraine] (1993). Zakon Ukrainy vid 16.12.1993 № 3721-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text> [in Ukrainian].
14. Pro sotsialni posluhy [About social services] (2019). Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
15. Sotsialni posluhy, yaki nadaiutsia pid chas voiennoho stanu ta ostanni zminy u tsii sferi [Social services provided during martial law and recent changes in this area] (2022). Ministry of Social Policy of Ukraine. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html> [in Ukrainian].
16. “U mene buv dim”: liudy pokhyloho viku v Ukraini ta yikhni dosvid viiny, peremishchennia i dostupu do zhytla [“I had a home”: elderly people in Ukraine and their experiences of war, displacement and access to housing] (2022). *Amnesty International*. URL: <http://surl.li/mpqmh> [in Ukrainian].
17. Syroid, T. D. (2020). Mizhnarodno-pravova osnova zakhystu prava na zdorovia litnikh liudei [The international legal framework for the protection of the right to health of the elderly]. *Almanakh mizhnarodnoho prava*. 23, 130–140. doi: <https://doi.org/10.32841/ILA.2020.23.16> [in Ukrainian].
18. Sopko, R. I. (2013). Posluhy liudiam pokhyloho viku v Ukraini [Services for the elderly in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Pedagogika. Sotsialna robota. 27, 188–191. [in Ukrainian].
19. Chornopyska, V., & Baran, A. (2019). Mizhnarodno-pravovi standarty sotsialnoho zakhystu liudei pokhyloho viku [International legal standards of social protection of the elderly]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Yurydychni nauky. 6 (24), 61–68. doi: <https://doi.org/10.23939/law2019.24.061> [in Ukrainian].
20. Gavarskhar, F., Gharibi, F., & Dadgar, E. (2022). Care services for older persons: A scoping review. *Malays Fam Physician*, 17 (2), 22–37. doi: 10.51866/rv1221. [in English].
21. Ghența, M., Matei, A., Mladen-Macovei, L., & Stănescu, S. (2022). Quality of Life of Older Persons: The Role and Challenges of Social Services Providers. *Int J Environ Res Public Health*, 19 (14):8573. doi: 10.3390/ijerph19148573. [in English].

УДК 364.3-783-787-056.24:005.591.6

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.7>

Ольга СТОЛЯРИК

докторка філософії із соціальної роботи, доцентка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

Ганна СЛОЗАНСЬКА

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна, 46000

ORCID: 0000-0002-8394-4925

Ірина КРИНИЦЬКА

кандидатка соціологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри педагогіки та соціальної роботи, ЗВО "Український католицький університет", вул. Л. Свенціцького, 17, м. Львів, Україна, 79000

ORCID: 0000-0002-2466-1060

Бібліографічний опис статті: Столярик, О., Слозанська, Г. & Криницька, І. (2023). Концепція реабілітації осіб з інвалідністю у закордонній практиці соціальної роботи: системний огляд. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 44–53, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.7>

КОНЦЕПЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКОРДОННІЙ ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СИСТЕМНИЙ ОГЛЯД

Концепція реабілітації широко використовується у науковому дискурсі соціальної роботи як інтегрований підхід до надання спеціалізованих послуг, який виходить за традиційні межі лікувальної медицини, а швидше спирається на філософію невід'ємного права клієнта реабілітаційних послуг чи членів його сім'ї брати активну участь у рішеннях щодо його здоров'я. Однак, у вітчизняному та закордонному науковому дискурсі відсутній уніфікований підхід до розуміння соціальної реабілітації і її розглядають з огляду контексту дослідження. Ця наукова стаття є частиною дослідження в межах проєкту з виконання наукового дослідження і розробки «Дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди» (реєстраційний номер № 2022.01/0166), що фінансується Національним фондом досліджень України, та має на меті здійснити системний аналіз наукових підходів до концепції реабілітації осіб з інвалідністю у закордонній практиці соціальних інтервенцій. У процесі системного аналізу наукового дискурсу виявлено, що дискусії щодо розуміння широкого контексту концепції реабілітації беруть початок ще з 1960-их рр., змінюючи фокус уваги з медичної до соціальної парадигми інвалідності та спираються на біопсихо-соціальну модель, яка пропонує розглядати соціально-реабілітаційні послуги як інтегровані, мультидисциплінарні, клієнтоцентровані. Результати дослідження демонструють, що соціально-реабілітаційні послуги діляться на базові та спеціалізовані і включають в себе медичні, освітні, соціальні та професійні втручання, спрямовані на підвищення автономії та спроможності особи з інвалідністю. Поряд з тим, реабілітаційна команда включає як сервісних фахових постачальників послуг, парaproфесіоналів, членів сім'ї (батьків, опікунів, законних представників) та членів громади і здійснюється за структурними протоколами реабілітації.

Ключові слова: реабілітація, соціальна реабілітація, соціально-реабілітаційні послуги, особи з інвалідністю, діти з інвалідністю, соціальна робота.

Olha STOLIARYK

Doctor of Philosophy in Social Work, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska str., Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0003-1105-2861

Hanna SLOZANSKA

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of Special and Inclusive Education Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2, Максима Кривоноса str., Ternopil, Ukraine, 46000

ORCID: 0000-0002-8394-4925

Iryna KRYNYTSKA

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor, Head of Pedagogy and Social Work Department, Ukrainian Catholic University, 17, Svetsitsky str., Lviv, Ukraine, 79000

ORCID: 0000-0002-2466-1060

To cite this article: Stolyaryk, O., Slozans'ka, H. & Krynyts'ka, I. (2023). The concept of rehabilitation of persons with disabilities in the practice of social work abroad: a systematic review. [Kontseptsiya reabilitatsiyi osib z invalidnistyu u zakordonniy praktytsi sotsial'noyi roboty: systemnyy ohlyad]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 44–53, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.7>

THE CONCEPT OF REHABILITATION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN THE PRACTICE OF SOCIAL WORK ABROAD: A SYSTEMATIC REVIEW

The concept of rehabilitation is widely used in the scientific discourse of social work as an integrated approach to the provision of specialized services, which goes beyond the traditional boundaries of curative medicine, and is rather based on the philosophy of the inalienable right of the client of rehabilitation services or his family members to take an active part in decisions regarding his health. However, in domestic and foreign scientific discourse, there is no unified approach to understanding social rehabilitation and it is considered from the perspective of the research context. This scientific article is a part of the research within the scope of the project on the implementation of scientific research and development "Research on the development of social rehabilitation services for children with disabilities and their families at the level of territorial communities in the war and post-war periods" (registration number №2022.01/0166), which is financed by the National Research Fund of Ukraine, and aims to carry out a systematic analysis of scientific approaches to the concept of rehabilitation of persons with disabilities in the foreign practice of social interventions. In the process of systematic analysis of the scientific discourse, it was found that discussions on understanding the broad context of the concept of rehabilitation date back to the 1960s, changing the focus of attention from the medical to the social paradigm of disability and relying on the biopsychosocial model, which suggests considering social rehabilitation services as integrated, multidisciplinary, client-centered. The results of the study demonstrate that social rehabilitation services are divided into basic and specialized and include medical, educational, social and professional interventions aimed at increasing the autonomy and capacity of a person with a disability. Along with that, the rehabilitation team includes both professional service providers, paraprofessionals, family members (parents, guardians, legal representatives) and community members and is carried out according to structural rehabilitation protocols.

Key words: rehabilitation, social rehabilitation, social rehabilitation services, persons with disabilities, children with disabilities, social work.

Вступ. Потреба у концептуальному розумінні широкої концепції реабілітації зумовлена зростанням у світовій спільноті та в Україні чисельності осіб з інвалідністю та осіб з функціональними обмеження здоров'я, яка, згідно звіту згідно звіту ВООЗ 2019 року становить 15% населення (WHO: Factsheet Sustainable Development Goals: Health Targets and Rehabilitation, 2019). Інвалідність впливає на щоденні рутини індивіда, діяльність, соціальне самопочуття, якість життя та зумовлює

потребу у реабілітаційних послугах впродовж періоду захворювання чи травми. Поряд з тим, потреба в уточненні концептуальних засад реабілітація зумовлена наявними глобальними геополітичними, демографічними тенденціями, збройні конфлікти, війни, природні катаклізми впливають на зростання кількості вразливих соціальних груп, які мають необхідність у послугах із реабілітації, однак стикаються із численними бар'єрами доступності, внаслідок інвалідності чи захворювання. Особливо

чутливими до цього є діти, що мають функціональні обмеження.

Сучасний підхід до реабілітації розширює свій фокус за межі лікувальної, профілактичної та медичної допомоги до еко-соціального погляду на соціально-реабілітаційний процес, що сприяє підвищення можливостей осіб із інвалідністю залишатися максимально незалежними та брати участь у навчанні, професійній діяльності та виконувати соціальні ролі (World report on disability, 2011). Окрім того, як зазначають дослідники Г. Ямеї, Р. Шретта, Ф. Н. Бінка, реабілітація є ключовою стратегією досягнення однієї із цілей сталого розвитку – «забезпечення здорового життя та сприяння добробуту індивіда у будь-якому віці», де розглядається як комплексне втручання (Yamey, Shretta, Binka, 2014). Однак, як у вітчизняному, так і закордонному науковому дискурсі відсутній уніфікований погляд на розуміння змісту соціальної реабілітації, в тому числі механізмів соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реабілітація, згідно переконання дослідників П. Чіна, Д. Н. Фіноккіаро, А. Розбро, ґрунтується на філософії, згідно з якою кожна людина має невід’ємне право бути експертом у сфері власного здоров’я (Chin, Finocchiaro, Rosebrough, 1998). В той же час, науковець В. А. Ентоні наголошує, що термін «реабілітація» використовується в багатьох різних контекстах, але загальне визначення базується на ідеї, згідно якої, клієнт соціально-реабілітаційних послуг має право активної участі у визначенні власних потреб та ухваленні рішень, що стосуються його здоров’я (Anthony, 1972). Дослідження К. Л. Маука підкреслює різницю між медичним підходом, де реабілітаційні втручання розглядаються як послуги, орієнтовані на збереження життя та підтримку здоров’я індивіда, та широким соціальним контекстом реабілітації, орієнтованим на розвиток функціональної незалежності клієнта, посилення його спроможності шляхом доступу до освіти та навчання, яке дозволить набути навички, що полегшують повсякденну діяльність, самообслуговування, освіту та професійну кар’єру (Mauk, 2012).

Таким чином, реабілітація у широкому значенні зосереджується на таких критеріях як

(Chen et al., 2020; Kamenov, Mills, Chatterji, Cieza, 2019; Uddin, Islam, Rathore, O’Connell, 2019): досягнення *функціональної незалежності* в щоденних рутинних чи діяльності (зменшення обмежень, які розглядають як прямі наслідки розладів та порушень, пов’язаних із захворюванням); *менеджмент* (стримуючий контроль симптомів захворювання та їх наслідків); *доступність освіти і послуг* (навчання, абілітація, розвиток навичок, відпочинок, дозвілля, адвокація, підтримка, догляд); залучення до *участі у життєвій ситуації та соціальних стосунках, професійній діяльності* (кейс-менеджмент, соціальна адаптація, інтеграція/реінтеграція).

Незважаючи на вище зазначені індикатори, наразі не існує універсального визначення поняття реабілітації, і вона вивчається у різних способів, залежно від контексту чи цілей дослідження (орієнтація на питання інвалідності, здоров’я, прав людини тощо) та наявний широкий спектр визначень, що використовуються дослідниками та науковцями.

Метою цієї статті є систематичний огляд наукових та теоретико-методологічних підходів до розуміння змісту соціальної реабілітації, в тому числі дітей з інвалідністю та членів їх сімей у закордонній практиці соціальної роботи.

Методи дослідження. Ця наукова розвідка ґрунтується на системному аналізі наукової літератури на основі пошукових запитів у науко-метричній базі даних Google Scholar. Для пошуку використовувались ключові слова «rehabilitation», «social rehabilitation», «social rehabilitation» «children with disabilities». Під час пошуку було обрано інтервал 2016-2023 рр. Проте у вибірку потрапили праці, що були опубліковані раніше, і в яких викладено концептуальні засади поняття соціальної реабілітації, наукові підходи до тлумачення її змісту, моделі соціально-реабілітаційних послуг. Під час пошуку було отримано понад 14 000 посилань на англійськомовні публікації, з яких відібрано повнотекстові статті, що розкривають науковий дискурс поняття «соціальної реабілітації». Загалом до вибірки аналізу потрапило 40 наукових праць. Під час аналізу було використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. На політичному рівні дискусії щодо соціального аспекту

процесу реабілітації беруть початок з 1960-х років. Відтак, вперше термін «реабілітація» закріплений у науковій літературі та законодавстві Комітетом експертів Всесвітньої охорони здоров'я (ВООЗ) з реабілітаційної медицини у 1969 році як «комбіноване та скоординоване використання медичних, соціальних, освітніх і професійних заходів для навчання або перенавчання особи до найвищого можливого рівня її функціональної здатності» (Expert Committee on Medical Rehabilitation, 1969).

Уже у визначенні, викладеному в 1981 році, вперше згадується соціальний аспект концепції реабілітації, хоча все ще немає цілісного розуміння поняття «соціальна реабілітація». Відтак, Комітет експертів ВООЗ із запобігання інвалідності та реабілітації (1981 р.) у своєму звіті зазначає, що реабілітація включає всі заходи, спрямовані на зменшення впливу станів, що призводять до інвалідності та наслідків, пов'язаних із нею, а також сприяє розширенню можливості соціальної інтеграції осіб з інвалідністю (Expert Committee on Disability Prevention and Rehabilitation, 1981).

Запровадження Міжнародної класифікації функціонування, інвалідності та здоров'я у 2001 році сприяло зміні парадигми поняття інвалідності через значні наслідки для розуміння соціального контексту процесу реабілітації (Stucki, 2016). За визначенням Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності і здоров'я (2001), інвалідність, як і обмеження життєдіяльності – результат складної взаємодії функціонування індивіда та контекстуальних факторів. Тому, реабілітація повинна враховувати фактори середовища та контексту, а не зводиться до діагностики та медичного лікування порушень. Відхід від медичної до соціальної моделі інвалідності виявило нові парадигми у трактуванні поняття – дослідники дійшли висновку, що інвалідність є швидше абстрактною концепцією та не дозволяє виміряти фактичні обмеження, які захворювання накладає на життя її носія. Натомість, функціональні обмеження розглядаються як багатовимірне явище, яке можна виявити лише у життєвих ситуаціях взаємодії між індивідом та середовищем.

Згодом цей підхід укріпила й Організація Об'єднаних Націй (United Nation: Convention on the rights of persons with disabilities, 2006),

прийнявши у 2006 році «Конвенцію про права осіб з інвалідністю», яка законодавчо легітимізувала соціальний аспект процесу реабілітації.

Дослідники І. Лубкін та П. Ларсен (Lubkin, Larsen, 2006) розглядають реабілітацію як комплекс послуг та програм, спрямованих на надання допомоги особам з травмою чи захворюванням, що призвело до порушення, яке характеризується втратою фізичних, психологічних, соціальних чи професійних функцій.

Згідно думки науковці з Національного інституту реабілітації онкології в США (National Cancer Institute. Rehabilitation, 2007), процес реабілітації спрямований на відновлення, запобігання чи сповільнення погіршення функціонування (сенсорного, фізичного, інтелектуального, розумового, когнітивного чи соціального) задля допомоги індивідам досягти *оптимального рівня життя*, враховуючи вплив наявного захворювання.

Дослідники М. Бетге, П. фон Гроот, А. Джустіні, К. Гутенбруннер, посилаючись на звіт ВООЗ щодо інвалідності, наголошують, що реабілітація є однією з основних стратегій Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка розглядається як перелік заходів, спрямованих на допомогу особам, у яких наявна інвалідність або є ризики її набуття, підтримувати *оптимальне соціальне функціонування* у взаємодії з навколишнім середовищем (Bethge, Von Groote, Giustini, Gutenbrunner, 2014).

Таким чином можна резюмувати, що реабілітація є *комплексом втручань* (медичних, освітніх, соціальних, професійних), спрямованих на оптимізацію функціонування осіб із інвалідністю у взаємодії з їхнім оточенням задля піднесення їх автономії, добробуту та якості життя. Необхідність у реабілітації не завжди є регулярною чи довготривалою, наявні випадки, за яких реабілітація може мати епізодичний характер. Відновлюючи, запобігаючи або сповільнюючи погіршення функціонування (сенсорного, фізичного, інтелектуального, психічного, когнітивного чи соціального), реабілітація розглядає клієнта як ключового експерта власного життя. Згідно наукових розвідок Д. Вейда, такий погляд на експертність клієнта допомагає останнім розкрити свій потенціал, наснажує сильні сторони і заохочує до участі у реабілітаційному процесі (Wade, 2016; 2020).

Як цілісна концепція, реабілітація, яка донедавна розглядалася в контексті галузі охорони здоров'я, пройшла декілька стадій власного розвитку, перш ніж дійти до нинішньої *біопсихосоціальної моделі*, яка включає різні компоненти біологічних, соціальних і контекстуальних факторів, що впливають на здоров'я та функціонування людей з інвалідністю. Науковець Д. Вейд апелює до біопсихосоціального підходу у наданні послуг реабілітації з оперттям на (Wade, 2016; 2020):

- наявність *мультидисциплінарної команди експертів*, які використовують *структуровані протоколи* для забезпечення послідовного комплексного підходу у наданні реабілітаційних послуг та мінімізують ризики структурної дискримінації носія інвалідності;

- проведенні *комплексної (цілісної) первинної (діагностичної) оцінки* для розуміння життєвої ситуації та контексту клієнта, усвідомлення факторів, які на неї впливають, та факторів, що можуть визначати процес реабілітаційного втручання;

- використання *комбінованих втручань*, що будуть *адаптовані* до конкретного клієнта та його життєвого контексту, в тому числі з врахуванням функціональних можливостей, а не інвалідності;

- регулярний *моніторинг змін*, що виникають у зв'язку з цими втручаннями, їх відповідність цілям реабілітації та перевірка потенційної шкоди.

Дослідник Дж. Дітц (Dietz, 1980) описав чотири елементи реабілітації для широкого

спектру порушень, які можуть використовуватися як окремо, так і в комплексі задля вищої ефективності процесу (див. Табл. 1):

Реабілітаційні послуги, як інтегрований компонент інклюзивного здоров'я, спираються на закріплені ВООЗ принципи (De Cecco et al., 2023):

- достатня кількість;

- адресність та доступність (в тому числі фінансова, географічна, фізична, відсутність дискримінації);

- чутливість (врахування етичних стандартів, відповідність соціальному контексту, культурі, статі та гендеру, віку та життєвому циклу);
- якість (з наукової та практичної точки зору).

На думку дослідника Д. Вейда, реабілітація могла б стати більш експертною, якщо б медичні служби працювали спільно з фахівцями спеціальностей, що орієнтовані на полегшення симптомів захворювання клієнта та підвищення якості його життя (Wade, 2016; 2020). Незалежно від того, хто є *бенефіціаром* (хто надає послуги реабілітації?) чи *контексту* у якому здійснюється реабілітація (де надаються послуги реабілітації?), функція *оптимізації* є кінцевою метою, що має важливе значення для добробуту клієнта незалежно від стану здоров'я

Конвенція про права осіб з інвалідністю, яка ратифікована понад 170 країнами світу, визначає дорослих, підлітків і дітей з інвалідністю як людей, які мають тривалі фізичні, психічні, інтелектуальні чи сенсорні порушення та стикаються з бар'єрами, які можуть перешкоджати

Таблиця 1

Профілактична реабілітація
Комплекс послуг, який надається невідкладно, після встановлення діагнозу чи виявлення захворювання, задля попередження появи нових порушень чи погіршення функціональності. Послуги включають просвітницьку діяльність, спрямовану на надання клієнту знань, що спрятимуть розумінню впливу захворювання чи інвалідності на загальний стан здоров'я чи самопочуття, усвідомленню змін, пов'язаних із діагнозом, що відбулися або можуть відбутися у житті клієнта, формуванню навичок самоменеджменту та підтримуючого самоконтролю за захворюванням, що зберегти автономію та незалежність.
Відновна реабілітація
Втручання, спрямовані на максимальне відновлення порушених чи втрачених функцій. Сюди можна віднести послуги, які спрямовані на корекцію наслідків інвалідності для здоров'я чи психосоціального самопочуття індивіда.
Підтримуюча («адаптивна») реабілітація
Послуги, спрямовані на підвищення здатності клієнта до самообслуговування та посилення його мобільності з використанням допоміжних технічних пристроїв чи засобів самопомогі, а також використання методів навчання альтернативним діям чи компенсаторним стратегіям. Також сюди входять послуги, спрямовані на модифікацію екосоціального середовища задля посилення функціональної автономії індивіда.
Паліативна реабілітація
Послуги, орієнтовані на задоволення фізичних, психологічних, соціальних потреб особи з інвалідністю, що підносить якість їхнього життя шляхом полегшення симптомів захворювання, підвищення психологічної стійкості та добробуту, використанням технік релаксації та інтервенції, спрямовані на підтримку прав людини, гідності і якості життя.

Складено авторками на основі Дж. Дітца (Dietz, 1980)

їхній повній та участі в житті суспільства нарівні з іншими (ООН, 2006). Документ підкреслює, що діти з інвалідністю мають право на особливий захист їх безпеки в ситуаціях ризику, включаючи збройний конфлікт, надзвичайні ситуації та стихійні лиха, а дитяча інвалідність є глобальним пріоритетом охорони здоров'я.

Реабілітаційні послуги – комплексні сервісні втручання (медичні, освітні, соціальні), спрямовані на відновлення, компенсацію та збереження життєвих навичок, які могли бути втрачені внаслідок вразливості індивіда (дитини), пов'язані із наявністю чи ризиком інвалідності, захворювання чи травми, що сприяють розвитку її фізичної, інтелектуальної, сенсорної, соціальної, навчальної, професійної самоефективності та спроможності. Потреба в реабілітаційних послугах визначається на основі оцінки потреб особи (дитини) з інвалідністю та членів її сім'ї (батьків, опікунів).

Реабілітаційні послуги можуть включати, але не обмежуються наступними послугами (Dupuis et al., 2022; Friedman et al., 2023; McGrath, Matthews, Heard, 2022; Roelke, Jewell, Radomski, 2022):

- *медичні послуги* (терапія, медикаментозна лікування, дієтологія);
- *фізична терапія* (фізіотерапія, ерготерапія, сенсорна реабілітація, мануальна терапія);
- *психологічна реабілітація* (психотерапія, психосоціальне втручання);
- *освітня реабілітація* (логопедія, корекція, асистування);
- *соціальна реабілітація* (кейс-менеджмент, соціальна адаптація та адаптація (модифікація) середовища для зниження бар'єрів, соціальна інтеграція/соціальна реінтеграція, догляд вдома, денний догляд, розвиток соціальних навичок (абілітація) та навичок самообслуговування, соціальний супровід під час навчання/працевлаштування, консультування, жестова мова, адвокація та представництво інтересів, кризові втручання тощо);
- *реабілітація за допомогою технічних засобів* (протезування, ортодонція, ортопедія, імплантація, допоміжні технічні засоби та пристрої).

Згідно досліджень Ю. Яемсуксават та С. Віябун, в основі надання реабілітаційних послуг особам та дітям з інвалідністю лежить *інтегро-*

ваний підхід, який передбачає комплексність та систематичність різних видів послуг та їх підкріплення, за необхідності, допоміжними технологіями (Yaemsuksawat, Wiyaboon, 2023).

Цілі реабілітації включають в себе *попередження* втрати функції, *сповільнення темпів втрати* функцій, *поліпшення або відновлення* функції, *компенсація* втрати функції (компенсаторні стратегії). Реабілітація спрямована на розвиток навичок (абілітацію), що сприяють долатню бар'єрів, пов'язаних із станом здоров'я, відновленню соціальної ролі та участі, роботу над збереженням автономії та незалежності індивіда, підвищення його продуктивності. Також, як свідчать результати, отримані дослідницькою групою на чолі з де Чекко, реабілітація сприяє одужанню, якщо захворювання піддається лікуванню, дозволяє здійснювати самоменеджмент захворюванням та власним самопочуттям, знижувати ризик вторинних ускладнень, що впливають на фізичне здоров'я, надає доступ до адвокації (De Cecco et al., 2023).

Згідно дослідження Г. Фелмета, реабілітація має *превентивний характер*, оскільки дозволяє скоротити потребу в медичних послугах шляхом зменшення тривалості перебування в закладах стаціонарної лікарняної допомоги та попереджує повторні епізоди госпіталізації, підвищує самостійність особи з інвалідністю, посилює функцію самоконтролю за станом здоров'я, зменшує тягар догляду для членів сім'ї чи опікунів, сприяє поверненню до соціальної ролі/діяльності (навчання, професія), яка відповідає віку, статі та соціальному контексту, підвищує загальну якість життя (Felmet, 2023).

Ф. Джімільяно, С. Негріні, Д. Скемпес, Г. Стукі, Дж. Бікенбах стверджують, що реабілітаційні послуги зосереджуються на наступних підходах (Gimigliano, Negrini, 2017; Skempes, Stucki, Bickenbach, 2015):

- орієнтація на *результати та цілі, які визначені самих клієнтом*;
- врахування *потреб та сильних сторін клієнта*, а не наявний діагноз чи порушення, чутливість до змін;
- за своїм характером є *активними*, стимулюючими, мотиваційними, а не орієнтованими на пасивний догляд чи обслуговування;
- реабілітація є комплексним процесом, тому послуги повинні надаватися *мультидис-*

циплінарною командою фахівців різних професійних галузей, які ставлять перед процесом високі цілі, орієнтовані на результат, до якого прагне клієнт;

– реабілітація *інтегрує загальні та спеціалізовані послуги, які стоять на перехрещенні різних професійних галузей*, що сприяє максимальній реалізації прав людини.

Д. Магнуссон, Ф. Суїні, М. Лендрі та інші науковці вивчали оцінку ефективності реабілітаційних інтервенцій у покращенні якості життя дітей з інвалідністю, які здійснюються мультидисциплінарною командою з числа (Magnusson, Sweeney, Landry, 2019):

– *реабілітаційних фахівців* (медичних працівників, реабілітологів, ерготерапевтів, психологів, соціальних працівників), що мають професійну освіту (Haywood et al., 2023; Kushawah, Ahuja, 2022; Qin et al., 2023);

– *неспеціалістів чи парaproфесіоналів з числа членів громади* (наприклад, громадських медичних працівників, ком'юніті працівників, волонтерів) (Eubank et al., 2022; Kascak, Keller, Dodds, 2023; Webster, de Boer, 2022);

– *осіб, які здійснюють догляд за дитиною з інвалідністю та залучені до реабілітаційного процесу, як-от члени сім'ї, батьки, опікуни, законні представники дитини тощо* (Kascak, Keller, Dodds, 2023).

Виявлені результати демонструють необхідність додаткових досліджень, спрямованих на вивчення впливу реабілітації на особистісні фактори дітей з інвалідністю (самоефективність і якість життя) та їх участі у соціальному житті.

У процесі системного аналізу встановлено, що в значній частці зарубіжних країн наявна обмежена кількість професійних постачальників реабілітаційних послуг, особливо в сільській місцевості, тому послуги частково надаються шляхом залучення громади, де проживає дитина з інвалідністю. Зокрема, Д. Магнуссон, Ф. Суїні, М. Лендрі акцентують увагу на необхідності дослідження реабілітації дітей з інвалідністю за участю громади (Magnusson, Sweeney, Landry, 2019). М. Фентанью, М. М. Ітаял, К. Н. Чала, Т. Касса виокремлюють поняття *«реабілітаційна послуга в громаді»* – це стратегія розвитку громади, розроблена для осіб з інвалідністю та їхніх сімей. Реабілітаційна послуга в громаді спирається на оцінку послуг, що пропонуються як самими особами

з інвалідністю, так і членами сім'ї, що здійснюють догляд (Fentanew et al., 2021).

З'ясовані факти вимагають додаткових досліджень щодо розробки та оцінки програм неспеціалізованої підготовки парареабітологів, а також інтеграції концепцій реабілітації в освітні програми різного роду фахівців (Haywood et al., 2023; Smith et al., 2023).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладений матеріал дозволяє дійти до висновку, що у закордонному науковому дискурсі наявний інтегрований підхід до розуміння концепції соціальної реабілітації, який спирається на біопсихосоціальну модель. Системний аналіз наукової літератури демонструє, що реабілітація, у широкому контексті, розглядається як комплексні сервісні втручання, які комбінують у собі медичні, освітні, соціальні, професійні заходи, спрямовані на відновлення, компенсацію та збереження життєвих навичок, які могли бути втрачені внаслідок вразливості індивіда, пов'язані із наявністю чи ризиком інвалідності, захворювання чи травми, що сприятимуть розвитку його ефективності та здатності вирішувати власні потреби. Закордонні наукові підходи спираються на між- та мультидисциплінарність реабілітаційних послуг, як таких, що стоять на перетині декількох професійних галузей, тому повинні надаватися командою постачальників, а також як такі, що враховують клієнтську перспективу та зосереджені на активність і результативність, а не пасивний догляд та обслуговування. Поряд з тим, немає уніфікованого переліку соціально-реабілітаційних послуг для осіб з інвалідністю, в тому числі дітей, а практика характеризується комбінованою співпрацею професіоналів, парареабітологів та осіб, які здійснюють догляд (члени сім'ї) за участі громади. Ці результати потребують ширшого дослідження, спрямованого на виявлення критеріїв соціально-реабілітаційних послуг та вимог до надавачів.

Подяка: Дослідження виконане в рамках реалізації Проєкту 2022.01/0166 «Дослідження розвитку соціально-реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю та їх сімей на рівні територіальних громад у воєнний та повоєнний періоди», що фінансується за конкурсом «Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди» Національного фонду досліджень України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Anthony W. A. Societal rehabilitation: Changing society's attitudes toward the physically and mentally disabled. *Rehabilitation Psychology*. 1972. Vol. 19 (3). P. 117.
2. Bethge M., Von Groote P., Giustini A., Gutenbrunner C. The World Report on Disability: a challenge for rehabilitation medicine. *American journal of physical medicine & rehabilitation*. 2014. Vol. 93 (1). P. S4-S11.
3. Chen S., Lei Y., Dai H., Wu J., Yang Z., Liao X. Community-based rehabilitation service in Chengdu, Southwest China: a cross-sectional general survey. *BMC Health Services Research*. 2020. Vol. 20 (1). P. 1-7.
4. Chin P., Finocchiaro D. N., Rosebrough A. *Rehabilitation nursing practice*. 1998 (No Title).
5. De Cecco, M., Luchetti A., Butaslac III I., Pilla F., Guandalini G. M. A., Bonavita, J., ...Hirokazu, K. Sharing Augmented Reality between a Patient and a Clinician for Assessment and Rehabilitation in Daily Living Activities. *Information*. 2023. Vol. 14 (4). P. 204.
6. Dietz J. Adaptive rehabilitation of the cancer patient. *Current problems in cancer*. 1980. Vol. 5(5). P. 1-56.
7. Dupuis F., Dery J., Lucas de Oliveira F. C., Pecora A. T., Gagnon R., Harding K., ... & Perreault K. Strategies to reduce waiting times in outpatient rehabilitation services for adults with physical disabilities: a systematic literature review. *Journal of Health Services Research & Policy*. 2022. Vol. 27(2). P. 157-167.
8. Eubank T. N., Beukes E. W., Swanepoel D. W., Kemp K. G., & Manchaiah V. Community-based assessment and rehabilitation of hearing loss: A scoping review. *Health & Social Care in the Community*. 2022. Vol. 30(5). P. e1541-e1559.
9. Felmet G. Rehabilitation After ACL Reconstruction, Return to Sport and Prevention. In *Press-Fit Fixation of the Knee Ligaments*. Cham: Springer International Publishing. 2023. P. 167-194
10. Fentanew M., Yitayal M. M., Chala K. N., Kassa T. Magnitude of satisfaction and associated factors among caregivers of children with disabilities towards community-based rehabilitation service in central and north Gondar zone, Northwest Ethiopia: A community-based cross-sectional study. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*. 2021. Vol. 1 (1). P. 2565-2575.
11. Friedman K. B., Rios Y. C., Huang Y., Wiegmann S. M., Tansey T. N. Effective vocational rehabilitation services for transition-aged youth: Lessons from the literature. *Rehabilitation Research, Policy, and Education*. 2023. Vol. 37 (1). P. 23-35.
12. Gimigliano F., Negrini S. The World Health Organization "rehabilitation 2030: a call for action". *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*. 2017. Vol. 53(2). P. 155-168.
13. Haywood C., Havlicek J., Klodnick V. V., Bilaver L. A. Understanding vocational rehabilitation service access among adolescents and young adults in foster care. *Journal of Public Child Welfare*. 2023. Vol. 17(3). P. 497-516.
14. Jesus T. S., Papadimitriou C., Bright F. A., Kayes N. M., Pinho C. S., Cott C. A. Person-centered rehabilitation model: framing the concept and practice of person-centered adult physical rehabilitation based on a scoping review and thematic analysis of the literature. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*. 2022. Vol. 103(1). P. 106-120.
15. Kamenov K., Mills J. A., Chatterji S., Cieza A. Needs and unmet needs for rehabilitation services: a scoping review. *Disability and rehabilitation*. 2019. Vol. 41(10). P. 1227-1237.
16. Kascak K., Keller E., Dodds C. Use of Goal Attainment Scaling to Measure Educational and Rehabilitation Improvements in Children with Multiple Disabilities. *Behavioral Sciences*. 2023. Vol. 13(8). P. 625.
17. Kushawaha A., Ahuja G. Challenges faced by parents during post-operative rehabilitation for children with cochlear implant under ADIP scheme. *International Journal of Research in Special Education*. 2022. Vol. 2(2). P. 01-04.
18. Langton-Frost N., Orient S., Adeyemo J., Bahouth M. N., Daley K., Ye B., Pruski A. Development and implementation of a new model of care for patients with stroke, acute hospital rehabilitation intensive services: Leveraging a multidisciplinary rehabilitation team. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation*. 2023. Vol. 102(2S). P. S13-S18.
19. Lubkin I., Larse, P. D. *Chronic illness: Impact and interventions*. 2006. Jones & Bartlett Learning.
20. Magnusson D., Sweeney F., Landry M. Provision of rehabilitation services for children with disabilities living in low-and middle-income countries: A scoping review. *Disability and rehabilitation*. 2019. Vol. 41(7). P. 861-868.
21. Mauk K. L. Overview of rehabilitation. *Rehabilitation nursing: A contemporary approach to practice*. Massachusetts: Jones & Bartlett Learning; 2012.
22. McGrath K., Matthews L. R., Heard R. Predictors of compassion satisfaction and compassion fatigue in health care workers providing health and rehabilitation services in rural and remote locations: A scoping review. *Australian Journal of Rural Health*. 2022. Vol. 30(2). P. 264-280.
23. National Cancer Institute. Rehabilitation. 2007. Available at: <https://www.cancer.gov/search/results?swKeyword=rehabilitation>
24. Qin H. L., Ma J. G., Chen S. W., Li C. P., Leung P. C. A model rural rehabilitation service station in China—Evaluation after 5 years. *Arch Community Med Public Health*. 2023. Vol. 9(2). P. 022-026.
25. Roelke M. B., Jewell V. D., Radomski M. V. Return-to-activity: Exploration of occupational therapy in outpatient adult concussion rehabilitation. *OTJR: Occupation, Participation and Health*. 2022. Vol. 42(4). P. 333-343.
26. Skempes D., Stucki G., Bickenbach J. Health-related rehabilitation and human rights: analyzing states' obligations under the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Archives of physical medicine and rehabilitation*. 2015. Vol. 96(1). P. 163-173.

27. Smith S. E., Chowdhury M. K., Doherty M., Morgan D. D. Serious health-related suffering experienced by children with disability and their families living in Bangladesh: A scoping review. *Palliative Medicine*. 2023. Vol. 37(4). P. 602-626.
28. Stucki G. Olle Höök Lectureship 2015: The World health organization's paradigm shift and implementation of the international classification of functioning, disability and health in rehabilitation. *Journal of Rehabilitation Medicine*. 2016. Vol. 48. P. 486-493. <https://doi.org/10.2340/16501977-2109>
29. The Sustainable Development Agenda *Take Action for the Sustainable Development Goals*. 2017. Accessed online from URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
30. Uddin T., Islam M. T., Rathore F. A., O'Connell C. Disability and rehabilitation medicine in Bangladesh: current scenario and future perspectives. *Journal of the International Society of Physical and Rehabilitation Medicine*. 2019. Vol. 2(4). P. 168-177.
31. United Nations. *Convention on the rights of persons with disabilities*. 2006. Accessed online from URL: <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
32. Wade D. Rehabilitation—a new approach. Part four: a new paradigm, and its implications. *Clinical rehabilitation*. 2016. Vol. 30(2). P. 109-118.
33. Wade D. What is rehabilitation? An empirical investigation leading to an evidence-based description. *Clinical rehabilitation*. 2020. Vol. 34(5). P. 571-583.
34. Webster R., de Boer A. A. (Eds.). *Teaching Assistants, Inclusion and Special Educational Needs: International Perspectives on the Role of Paraprofessionals in Schools*. 2022. Taylor & Francis.
35. WHO Expert Committee on Disability Prevention and Rehabilitation. *Technical report series 668*. World Health Organization. 1981. Accessed online from URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/40896/WHO_TRS_668.pdf?sequence=1&isAllowed=y
36. WHO Expert Committee on Medical Rehabilitation. *Technical report series 419*. World Health Organization. 1969. Accessed online from URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/40738/WHO_TRS_419.pdf?sequence=1&isAllowed=y
37. World Health Organization. *Factsheet Sustainable Development Goals: Health Targets and Rehabilitation*. 2019. Accessed online from URL: www.euro.who.int/en/SDG-health-fact-sheetson.
38. World Health Organization. *World report on disability 2011*. 2011. Geneva: World Health Organization.
39. Yaemsuksawat Y., Wiyaboon S. Activities for Rehabilitation and Development of Disabled Person. *Rajapark Journal*. 2023. Vol. 17(51). P. 217-229.
40. Yamey G., Shretta R., Binka F. N. The 2030 sustainable development goal for health. *BMJ*, 349. 2014.

REFERENCES:

1. Anthony, W. A. (1972). Societal rehabilitation: Changing society's attitudes toward the physically and mentally disabled. *Rehabilitation Psychology*, 19(3), 117.
2. Bethge, M., Von Groote, P., Giustini, A., & Gutenbrunner, C. (2014). The World Report on Disability: a challenge for rehabilitation medicine. *American journal of physical medicine & rehabilitation*, 93(1), S4-S11.
3. Chen, S., Lei, Y., Dai, H., Wu, J., Yang, Z., & Liao, X. (2020). Community-based rehabilitation service in Chengdu, Southwest China: a cross-sectional general survey. *BMC Health Services Research*, 20(1), 1-7.
4. Chin, P., Finocchiaro, D. N., & Rosebrough, A. (1998). Rehabilitation nursing practice. (*No Title*).
5. De Cecco, M., Luchetti, A., Butaslac III, I., Pilla, F., Guandalini, G. M. A., Bonavita, J., ... & Hirokazu, K. (2023). Sharing Augmented Reality between a Patient and a Clinician for Assessment and Rehabilitation in Daily Living Activities. *Information*, 14(4), 204.
6. Dietz, J. (1980). Adaptive rehabilitation of the cancer patient. *Current problems in cancer*, 5(5), 1-56.
7. Dupuis, F., Dery, J., Lucas de Oliveira, F. C., Pecora, A. T., Gagnon, R., Harding, K., ... & Perreault, K. (2022). Strategies to reduce waiting times in outpatient rehabilitation services for adults with physical disabilities: a systematic literature review. *Journal of Health Services Research & Policy*, 27(2), 157-167.
8. Eubank, T. N., Beukes, E. W., Swanepoel, D. W., Kemp, K. G., & Manchaiah, V. (2022). Community-based assessment and rehabilitation of hearing loss: A scoping review. *Health & Social Care in the Community*, 30(5), e1541-e1559.
9. Felmet, G. (2023). Rehabilitation After ACL Reconstruction, Return to Sport and Prevention. In *Press-Fit Fixation of the Knee Ligaments* (pp. 167-194). Cham: Springer International Publishing.
10. Fentanew, M., Yitayal, M. M., Chala, K. N., & Kassa, T. (2021). Magnitude of satisfaction and associated factors among caregivers of children with disabilities towards community-based rehabilitation service in central and north Gondar zone, Northwest Ethiopia: A community-based cross-sectional study. *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 2565-2575.
11. Friedman, K. B., Rios, Y. C., Huang, Y., Wiegmann, S. M., & Tansey, T. N. (2023). Effective vocational rehabilitation services for transition-aged youth: Lessons from the literature. *Rehabilitation Research, Policy, and Education*, 37(1), 23-35.
12. Gimigliano, F., & Negrini, S. (2017). The World Health Organization" rehabilitation 2030: a call for action". *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*, 53(2), 155-168.

13. Haywood, C., Havlicek, J., Klodnick, V. V., & Bilaver, L. A. (2023). Understanding vocational rehabilitation service access among adolescents and young adults in foster care. *Journal of Public Child Welfare, 17*(3), 497-516.
14. Jesus, T. S., Papadimitriou, C., Bright, F. A., Kayes, N. M., Pinho, C. S., & Cott, C. A. (2022). Person-centered rehabilitation model: framing the concept and practice of person-centered adult physical rehabilitation based on a scoping review and thematic analysis of the literature. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation, 103*(1), 106-120.
15. Kamenov, K., Mills, J. A., Chatterji, S., & Cieza, A. (2019). Needs and unmet needs for rehabilitation services: a scoping review. *Disability and rehabilitation, 41*(10), 1227-1237.
16. Kascak, K., Keller, E., & Dodds, C. (2023). Use of Goal Attainment Scaling to Measure Educational and Rehabilitation Improvements in Children with Multiple Disabilities. *Behavioral Sciences, 13*(8), 625.
17. Kushawaha, A., & Ahuja, G. (2022). Challenges faced by parents during post-operative rehabilitation for children with cochlear implant under ADIP scheme. *International Journal of Research in Special Education, 2*(2), 01-04.
18. Langton-Frost, N., Orient, S., Adeyemo, J., Bahouth, M. N., Daley, K., Ye, B., ... & Pruski, A. (2023). Development and implementation of a new model of care for patients with stroke, acute hospital rehabilitation intensive services: Leveraging a multidisciplinary rehabilitation team. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation, 102*(2S), S13-S18.
19. Lubkin, I. M., & Larsen, P. D. (Eds.). (2006). *Chronic illness: Impact and interventions*. Jones & Bartlett Learning.
20. Magnusson, D., Sweeney, F., & Landry, M. (2019). Provision of rehabilitation services for children with disabilities living in low-and middle-income countries: A scoping review. *Disability and rehabilitation, 41*(7), 861-868.
21. Mauk, K. L. (2012). Overview of rehabilitation. *Rehabilitation nursing: A contemporary approach to practice*. Massachusetts: Jones & Bartlett Learning.
22. McGrath, K., Matthews, L. R., & Heard, R. (2022). Predictors of compassion satisfaction and compassion fatigue in health care workers providing health and rehabilitation services in rural and remote locations: A scoping review. *Australian Journal of Rural Health, 30*(2), 264-280.
23. National Cancer Institute. Rehabilitation. 2007. Available at: <https://www.cancer.gov/search/results?swKeyword=rehabilitation>
24. Qin, H. L., Ma, J. G., Chen, S. W., Li, C. P., & Leung, P. C. (2023). A model rural rehabilitation service station in China—Evaluation after 5 years. *Arch Community Med Public Health, 9*(2), 022-026.
25. Roelke, M. B., Jewell, V. D., & Radomski, M. V. (2022). Return-to-activity: Exploration of occupational therapy in outpatient adult concussion rehabilitation. *OTJR: Occupation, Participation and Health, 42*(4), 333-343.
26. Skempes, D., Stucki, G., & Bickenbach, J. (2015). Health-related rehabilitation and human rights: analyzing states' obligations under the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Archives of physical medicine and rehabilitation, 96*(1), 163-173.
27. Smith, S. E., Chowdhury, M. K., Doherty, M., & Morgan, D. D. (2023). Serious health-related suffering experienced by children with disability and their families living in Bangladesh: A scoping review. *Palliative Medicine, 37*(4), 602-626.
28. Stucki G. (2016). Olle Höök Lectureship 2015: The World health organization's paradigm shift and implementation of the international classification of functioning, disability and health in rehabilitation. *Journal of Rehabilitation Medicine, 48*, 486-493. <https://doi.org/10.2340/16501977-2109>
29. The Sustainable Development Agenda (2017). *Take Action for the Sustainable Development Goals*. Accessed online from URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
30. Uddin, T., Islam, M. T., Rathore, F. A., & O'Connell, C. (2019). Disability and rehabilitation medicine in Bangladesh: current scenario and future perspectives. *Journal of the International Society of Physical and Rehabilitation Medicine, 2*(4), 168-177.
31. United Nations. (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities*. Accessed online from URL: <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
32. Wade, D. (2016). Rehabilitation—a new approach. Part four: a new paradigm, and its implications. *Clinical rehabilitation, 30*(2), 109-118.
33. Wade, D. T. (2020). What is rehabilitation? An empirical investigation leading to an evidence-based description. *Clinical rehabilitation, 34*(5), 571-583.
34. Webster, R., & de Boer, A. A. (Eds.). (2022). *Teaching Assistants, Inclusion and Special Educational Needs: International Perspectives on the Role of Paraprofessionals in Schools*. Taylor & Francis.
35. WHO Expert Committee on Disability Prevention and Rehabilitation. (1981). *Technical report series 668*. World Health Organization. Accessed online from URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/40896/WHO_TRS_668.pdf?sequence=1&isAllowed=y
36. WHO Expert Committee on Medical Rehabilitation. (1969). *Technical report series 419*. World Health Organization. Accessed online from URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/40738/WHO_TRS_419.pdf?sequence=1&isAllowed=y
37. World Health Organization [WHO], 2019. *Factsheet Sustainable Development Goals: Health Targets and Rehabilitation*. Accessed online from URL: www.euro.who.int/en/SDG-health-fact-sheetson.
38. World Health Organization. (2011). *World report on disability 2011*. Geneva: World Health Organization.
39. Yaemsuksawat, Y., & Wiyaboon, S. (2023). Activities for Rehabilitation and Development of Disabled Person. *Rajapark Journal, 17*(51), 217-229.
40. Yamey, G., Shretta, R., & Binka, F. N. (2014). The 2030 sustainable development goal for health. *BMJ, 349*.

УДК 364.057:37.032

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.8>

Лариса СУЩЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти, Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69600

ORCID: 0000-0002-6119-9151

Наталія ЗАВЕРИКО

кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти, Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69600

ORCID: 0000-0001-7533-9031

Тетяна СОЛОВЙОВА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та спеціальної освіти, Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна, 69600

ORCID: 0000-0003-3676-7978

Бібліографічний опис статті: Сущенко, Л., Заверико, Н., Соловйова, Т. (2023). Особливості використання інноваційних технологій у формуванні професійної компетентності соціального працівника. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.8>

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Стаття присвячена детальному аналізу впровадження інноваційних технологій в освітній процес для підвищення рівня професійної компетентності соціальних працівників. В роботі розглядаються сучасні підходи та методики, що можуть бути використані в учбовому процесі для підготовки фахівців у сфері соціальної роботи. Мета дослідження – систематизація інноваційних технологій, що сприяють подальшому розвитку професійних компетенцій кваліфікованих фахівців у соціальній сфері. Методи дослідження включають аналіз літератури, публікації з практикуючими соціальними працівниками та викладачами, а також аналіз досвіду використання інноваційних технологій у різних освітніх установах. Результати дослідження показують, що застосування інноваційних технологій у навчанні соціальних працівників веде до значного зростання їх професійної компетентності. Важливими виявились інноваційні педагогічні методи, що включають інтерактивне навчання та групову роботу, а також проблемно-орієнтовані підходи для аналізу реальних ситуацій. Визначено, що блочно-модульні, програмні та інтегративні технології сприяють більш гнучкому та індивідуалізованому навчанню. Окрім технологій, акцент зроблено на інтеграцію теорії з практикою, розвиток м'яких навичок, адаптацію до цифрових технологій, навчання через досвід, безперервне професійне навчання, індивідуалізований підхід у роботі з клієнтами, освіту з етики та професійних стандартів, а також багатодисциплінарний підхід. Практичне значення дослідження полягає у наданні рекомендацій освітнім установам щодо впровадження сучасних технологій у навчальний процес, що може сприяти підвищенню якості підготовки майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: інноваційні технології, соціальна робота, професійна компетентність, освітні методики, підготовка фахівців.

Larisa SUSCHENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Preschool and Elementary Education, Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovsky str., Zaporizhzhia, Zaporizhzhia region, Ukraine, 69600
ORCID: 0000-0002-6119-9151

Natalia ZAVERYKO

Candidate of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Pedagogy and Special Education, Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovsky str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69600
ORCID: 0000-0001-7533-9031

Tatiana SOLOVYOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Special Education, Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovsky str., Zaporizhzhia, Ukraine, 69600
ORCID: 0000-0003-3676-7978

To cite this article: Sushchenko, L., Zaveryko, N., Soloviova, T. (2023). Osoblyvosti vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u formuvanni profesiinoi kompetentnosti sotsialnoho pratsivnyka [Specificities of innovative technologies use in the formation of social worker's professional competence]. *Vvichlyvist. Humanitas, 4*, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.8>

SPECIFICITIES OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES USE IN THE FORMATION OF SOCIAL WORKER'S PROFESSIONAL COMPETENCE

The article is devoted to a detailed analysis of the introduction of innovative technologies in the educational process to improve the level of professional competence of social workers. The paper considers modern approaches and methods that can be used in the educational process for the training of specialists in the field of social work. The purpose of the study is to systematize innovative technologies that contribute to the further development of professional competencies of qualified specialists in the social sphere. Research methods include literature analysis, publications with practicing social workers and teachers, as well as analysis of the experience of using innovative technologies in various educational institutions. The results of the study show that the use of innovative technologies in the training of social workers leads to a significant increase in their professional competence. Innovative pedagogical methods, including interactive learning and group work, as well as problem-based approaches for analyzing real-life situations, proved to be important. It has also been determined that block-modular and software and integrative technologies that facilitate more flexible and individualized learning. In addition to technology, the emphasis is placed on the integration of theory and practice, soft skills development, adaptation to digital technologies, experiential learning, continuous professional development, individualized approach to working with clients, education on ethics and professional standards, and a multidisciplinary approach. The practical significance of the study is to provide recommendations to educational institutions on the introduction of modern technologies in the educational process, which can help improve the quality of training of future social workers.

Key words: innovative technologies, social work, professional competence, educational methods, training of specialists.

Актуальність проблеми. З впровадженням інноваційних технологій у навчальний процес закладів вищої освіти пов'язана важлива мета – створення умов для становлення та розвитку майбутніх професіоналів у певних галузях. Однією з таких галузей є соціальна робота, власне, використання інноваційних підходів відіграє ключову роль у формуванні професійної компетентності майбутніх соціальних працівників.

Важливість цього завдання полягає у тому, що якість навчання визначає, наскільки ефективно студенти зможуть виконувати свою майбутню професійну діяльність. Сучасні соціальні працівники повинні бути «оснащені» необхідними якостями, такими як критичне мислення,

здатність приймати рішення на основі творчого пошуку і ефективно комунікувати з клієнтами та колегами.

Дослідження проблеми використання інноваційних технологій для формування базових компетентностей соціальних працівників стає однією з найважливіших, оскільки саме це впливає на якість виконання ними своєї майбутньої професійної діяльності. Інноваційні підходи дозволяють студентам розвивати аналітичні, творчі, комунікативні та соціальні навички, необхідні для успішної роботи в галузі соціальної роботи, і це робить їх підготовку більш практичною і зорієнтованою на реальні виклики, які їх чекають у цій професії.

Підготовка соціальних працівників для України набуває особливої важливості в сучасних умовах, оскільки країна зіткнулася з гуманітарними викликами та соціальними змінами, викликаними війною, економічними труднощами та масовою міграцією. Ефективна соціальна робота може допомогти вирішити проблеми, пов'язані з травмами, втратою житла, переселенням громадян, а також забезпечити підтримку вразливих груп населення, що є критично важливим для зміцнення соціальної стабільності та відновлення країни. Використання традиційних підходів у освіті зумовить підготовку спеціалістів старого зразку, в той час як інноваційні технології здатні готувати сучасних та необхідних працівників, які здатні вирішувати важливі для країни завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню використання інноваційних технологій у освітніх процесах присвячено чимало праць. Різні автори досліджують цю тему з різних точок зору, розглядаючи питання формування професійної компетентності у майбутніх соціальних працівників. Значна частина праць присвячується вивченню професійних компетентностей працівників соціальної сфери. Зокрема, Архипова С. П. (2004) досліджує сутність професійної компетентності соціальних працівників та шляхи її розвитку, підкреслюючи важливість професійної підготовки для ефективної роботи у цій галузі. Буркова Л. В. (2009) зосереджується на принципах застосування технологій у формуванні професійної компетентності, відзначаючи роль інноваційних методів у підготовці майбутніх соціальних працівників. Лебедик Л. В. та Стрельников, В. Ю. (2020), розглядаючи інтерактивні технології навчання, наголошують на їхній важливості для підготовки майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. Михайліченко М. В. та Рудик Я. М. (2016) досліджують різні аспекти освітніх технологій, що включають інноваційні підходи до навчання.

Мельничук І. М. (2008), Пехота О. М., Кіктенко А. З. (2004) та інші автори також внесли вагомий вклад у дослідження інноваційних технологій у професійній підготовці соціальних працівників.

Загалом, різноманітні дослідження вказують на важливість інноваційних технологій у формуванні професійної компетентності соціаль-

них працівників та наголошують на їхньому значущому впливі на підготовку майбутніх фахівців у цій галузі.

Не зважаючи на численні дослідження у сфері інноваційних технологій у вищій освіті та соціальній роботі, існує необхідність в систематизації та структуруванні цієї інформації, особливо коли мова йде про інноваційні технології в педагогічній діяльності. Це може стати основою для розробки більш ефективних програм та методик навчання.

Крім того, систематизована інформація дозволить визначити прогалини та області, які потребують більш детального дослідження та розвитку. Це може сприяти подальшому розвитку інноваційних технологій в педагогічній діяльності та покращенню підготовки майбутніх соціальних працівників.

Мета дослідження – систематизація інноваційних технологій, що сприяють подальшому розвитку професійних компетенцій кваліфікованих фахівців у соціальній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Тема інноваційних технологій у сфері освіти є надзвичайно актуальною і динамічною. У дослідженнях авторів Пехота та ін. (2004), Михайліченко та Рудик (2016), Буркова (2009), Дичківська (2012) та Щербак (2002), ця тема розглядається з різних точок зору. Спочатку концепція «*інноваційної освітньої технології*» не відрізнялася від «*інноваційної педагогічної технології*» чи «*інноваційної технології навчання*». Але з часом виникла диференціація: «*інноваційна педагогічна технологія*», яка стала асоціюватися переважно з навчальним процесом, тоді як «*інноваційна технологія навчання*» означала використання технічних засобів у освіті.

Сучасне розуміння інноваційної педагогічної технології включає послідовну систему дій викладача, спрямованих на вирішення освітніх завдань, а також планомірне втілення спроектованого педагогічного процесу. І. Дичківська (2012) визначає її як цілеспрямоване, систематичне впровадження новаторських методів і прийомів, що охоплюють увесь навчально-виховний процес.

О. І. Щербак (2002), зі свого боку, розглядає «*інноваційну педагогічну технологію*» як систему дій і процедур, що сприяють впровадженню нововведень, викликаючи позитивні

зміни в традиційному педагогічному процесі та сприяючи його модернізації та трансформації. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. (2004) акцентують на значенні освітніх технологій у контексті сучасних вимог до професійної підготовки. Вони підкреслюють важливість інтеграції нових підходів у навчальний процес, враховуючи стрімкий розвиток технологій та зміну потреб сучасного ринку праці.

Також важливий внесок авторів Михайліченко М. В. та Рудика Я. М. (2016), які у своїй праці осмислюють вплив освітніх технологій на розвиток ключових компетенцій, необхідних сучасному спеціалісту. Вони наголошують на потребі постійного оновлення знань та навичок, що відповідає динамічному характеру сучасної професійної діяльності. Буркова Л. В. (2009) детально розглядає принципи застосування технологій формування професійної компетентності, наголошуючи на значенні цілеспрямованого підходу та адаптації до індивідуальних особливостей кожного студента. Дичківська І. М. (2012) та Щербак О. І. (2002), зі своєї сторони, зосереджують увагу на інноваційних педагогічних технологіях, які впливають на всебічний розвиток студентів, сприяють формуванню критичного мислення та практичних навичок.

В цілому, дослідження вказують на важливість інтеграції інноваційних технологій у освітній процес, не лише для підвищення ефективності навчання, але й для формування глибоких та актуальних професійних компетенцій.

Підготовка студентів соціальної роботи включає акцент на практичному застосуванні знань в модельованих професійних ситуаціях, важливих для їхньої майбутньої кар'єри. Використання інноваційних технологій, що фокусуються на міжособистісній взаємодії та співпраці між студентами та викладачами, допомагає студентам розвивати професійні навички. Цей підхід дозволяє студентам в тренінгових сесіях та через інтерактивні ігри ідентифікувати себе з роллю соціального працівника, визначати свої шляхи професійного розвитку та формувати особистий професійний стиль.

Основною метою такого навчання є формування у студентів розуміння професійної моделі соціальної роботи, позитивного ставлення до майбутньої діяльності, здатності до професій-

ної самоідентифікації та саморозвитку (Архипова, 2004). Навчання зосереджене на аналізі та рефлексії професійної ролі, а також на розвитку здатності студентів до критичного мислення та застосування знань у конкретних професійних ситуаціях. Навички, отримані в процесі навчання, поділяються на технологічні, стратегічні та диспозиційні, кожна з яких грає ключову роль у підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності.

Дослідивши різні підходи до визначення суті інноваційних технологій, визначимо основні види, що можуть використовуватися для формування професійної компетентності соціального працівника.

Рис. 1. Види інноваційних технологій у формуванні професійної компетентності соціальних працівників

- **Інноваційні педагогічні технології.** Інтерактивне навчання, спільні проєкти та діяльність, спрямована на вирішення проблем. Основні форми та методи інтерактивної технології включають роботу в невеликих групах, наприклад, у парах або трійках, що ротуються, а також методики, такі як карусель, акваріум, броунівський рух, метод «свічки», взяття позиції та інші. Також до інтерактивних методів відносяться лекції з проблемним викладом, евристичні бесіди, уроки-семінари у формі дискусій чи дебатів, конференції, ділові ігри, використання мультимедійних засобів, таких як комп'ютерні класи, технологію активного

співробітництва та технологію моделювання або метод проектів.

- **Проблемно-орієнтовані технології.**

Аналіз конкретних ситуацій, моделювання реальних проблем і навчання на основі проектів. Студенти можуть працювати над проектом, де вони розробляють програму роботи з громадою, застосовуючи теоретичні знання для вирішення практичних проблем і навчаючись орієнтуватися в реальних викликах соціальної роботи (Мельничук, 2008).

- **Технологія «кейс-стаді»** у сфері підготовки соціальних працівників полягає у використанні реальних ситуацій і сценаріїв, щоб розвивати навички та компетентності майбутніх спеціалістів. Замість теоретичного навчання, студенти аналізують, обговорюють і вирішують реальні проблеми та ситуації, з якими вони можуть стикнутися в своїй майбутній професійній діяльності. Це допомагає їм розвивати аналітичні, практичні, творчі, комунікативні та соціальні навички, необхідні для успішної роботи в галузі соціальної роботи. Використання реальних сценаріїв робить навчання більш практичним і допомагає студентам навчитися застосовувати свої знання в реальних ситуаціях (Михайліченко та Рудик, 2016)

- **Блочно-модульні технології.** Модульна побудова курсу, навчання в індивідуальному темпі та цілеспрямований розвиток навичок. Модульне навчання у вищій освіті, зокрема в курсах соціальної роботи, зосереджується на самостійній та груповій роботі студентів, заохочуючи глибше занурення в матеріал. Викладачі відіграють роль менторів, спрямовуючи і підтримуючи студентів, але віддаючи їм свободу в навчанні. Завдання та цілі визначаються спільно зі студентами, що розвиває відповідальність і критичне мислення. Модульна система також включає проектну роботу і творчі завдання, спрямовані на практичне застосування знань, що є ключовим для освіти майбутніх соціальних працівників. Модульний курс професійних компетенцій соціального працівника розроблений так, щоб кожен модуль був присвячений конкретним аспектам, таким як оцінка, стратегії втручання та посткризова підтримка, що дозволяє студентам опанувати кожен сегмент, перш ніж переходити до наступного (Стрельбицька, 2017).

- **Програмні технології.** Використання спеціалізованих програмних засобів для управління навчанням та персоналізації навчального процесу. Як приклад, можуть використовуватися онлайн-платформи, що пропонують інтерактивні модулі, вікторини та відстеження прогресу, що дозволяє студентам адаптувати свою навчальну подорож відповідно до їхнього темпу та сфер інтересів.

- **Інтегративні освітні технології.** Поєднання різних методів і стилів викладання, включаючи мультимедійний контент, експериментальне навчання та міждисциплінарні підходи. Це може бути курс, що поєднує відеолекції, запрошених спікерів з різних спеціалізацій соціальної роботи та симуляції у віртуальній реальності для забезпечення цілісного розуміння практик і викликів соціальної роботи.

Загалом, ці технології мають на меті забезпечити більш цікавий, персоналізований та ефективний досвід навчання, що особливо важливо в таких галузях, як соціальна робота, де практичні навички та адаптивність є ключовими.

Виходячи з досліджень вищеназваних авторів, можна дійти висновку, що суть інноваційних технологій у формуванні професійної компетентності соціальних працівників полягає у кількох ключових аспектах.

1. *Інтеграція теорії та практики.* Інноваційні технології дозволяють зміцнити зв'язок між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням. Це особливо важливо для соціальних працівників, оскільки їх професійна діяльність часто вимагає гнучкого підходу до різних соціальних ситуацій (Тюптя, 2008).

2. *Розвиток soft-skills.* Сучасні освітні технології акцентують на важливості розвитку м'яких навичок, таких як емпатія, комунікація, критичне мислення, які є невід'ємними для ефективної соціальної роботи.

3. *Використання цифрових інструментів.* Адаптація до цифрових технологій дозволяє соціальним працівникам ефективніше виконувати свої обов'язки, організувати роботу з клієнтами та керувати інформацією.

4. *Навчання через досвід.* Інноваційні освітні технології часто включають методики навчання через досвід, які дозволяють соціальним працівникам краще розуміти та відчувати реальні ситуації, з якими вони можуть зіткнутися.

5. *Безперервне професійне навчання.* У сучасному світі важливо не тільки отримати первинну освіту, але й постійно підтримувати та оновлювати свої знання та навички. Інноваційні технології допомагають соціальним працівникам адаптуватися до змін у сфері соціальної роботи.

6. *Індивідуалізований підхід.* Використання інноваційних технологій дозволяє соціальним працівникам застосовувати більш індивідуалізований підхід до кожного клієнта. Це означає, що вони можуть більш ефективно враховувати особисті, культурні та соціальні особливості клієнтів, що підвищує якість та ефективність надання соціальних послуг.

7. *Етика та професійні стандарти.* Інноваційні навчальні технології також включають освіту з етики та професійних стандартів, що є критично важливим для соціальних працівників. Це забезпечує, що вони освідомлено та відповідально підходять до своєї роботи.

8. *Багато- чи мультидисциплінарний підхід.* Сучасні інноваційні технології у освіті сприяють багатодисциплінарному підходу, інтегруючи знання та методики з різних сфер, що дозволяє соціальним працівникам отримати більш комплексне розуміння проблем своїх клієнтів.

Висновки. За результатами критичного аналізу наукових досліджень з використання інноваційних технологій у освітньому процесі, можна виділити основні види, які ефективно застосовуються для формування професійної компетентності соціальних працівників: інноваційні педагогічні технології, які об'єднують інтерактивне навчання та групову роботу, проблемно-орієнтовані технології для аналізу реальних ситуацій, блочно-модульні технології, що дозволяють гнучке та індивідуалізоване навчання, програмні технології для управління та персоналізації навчального процесу, та інтегративні освітні технології, які поєднують різні методи та підходи. Важливими аспектами застосування інноваційних технологій у формуванні професійної компетенції є інтеграція теорії з практикою, розвиток м'яких навичок, адаптація до цифрових технологій, навчання через досвід, безперервне професійне навчання, індивідуалізований підхід у роботі з клієнтами, освіта з етики та професійних стандартів, а також багатодисциплінарний підхід. Ці елементи разом сприяють ефективній підготовці соціальних працівників, забезпечуючи їх здатність адаптуватися до різноманітних викликів у сучасному світі соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архипова С.П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку. Соціальна робота в Україні: теорія і практика, 2004, № 2 (7), С.15-25. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=vlup_2017_1%281%29_31
2. Буркова Л. В. Принципи застосування технології формування професійної компетентності. *Вісник Черкаського університету. Серія Педагогічні науки*, 2009, Вип. 164, С. 16-21.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав, 2012, 352 с.
4. Лебедик, Л. В., & Стрельников, В. Ю. (2020). Інтерактивні технології навчання майбутніх фахівців у сфері соціальної роботи. *Імідж сучасного педагога*, (4(193)), 49–53. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4\(193\)-49-53](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4(193)-49-53)
5. Мельничук І.М. Модернізація фахової підготовки майбутніх соціальних працівників в умовах інтерактивного навчання. *Формування професіоналізму майбутнього фахівця в контексті вимог Болонського процесу: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (22-23 травня 2008 р.)*. Одеса: ОНУ ім.І.І.Мечнікова, 2008. С.158-161
6. Михайліченко М.В., Рудик Я.М. Освітні технології. К.: ЦП «КОМПРИНТ», 2016 – 583 с.
7. Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. Освітні технології. К.: А.С.К., 2004. – 256 с.
8. Стрельбицька С. М. Інноваційні технології формування базових компетентностей майбутніх соціальних працівників у ВНЗ. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. - 2017. - Вип. 12. - С. 104-108. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2017_12_24
9. Тюття Л.Т. Соціальна робота: теорія і практика. К.: Знання, 2008. – 574. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-175.html>
10. Щербак О. І. Інноваційні технології у сучасній професійній освіті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. Київ: Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2002.

REFERENCES:

1. Arkhypova, S.P. (2004). Profesiyna kompetentnist i profesionalizm sotsial'noho pratsivnyka: sutnist i shlyakhy rozvytku. [Professional Competence and Professionalism of a Social Worker: Essence and Development Paths]. *Sotsial'na robota v Ukraini: teoriya i praktyka*, 2(7), 15-25. Retrieved from [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vlup_2017_1\(1\)_31](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vlup_2017_1(1)_31) [In Ukrainian].
2. Burkova, L.V. (2009). Pryntsypy zastosuvannya tekhnolohiyi formuvannya profesynoyi kompetentnosti. [Principles of Applying the Technology for the Formation of Professional Competence]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya Pedagogichni nauky*, 164, 16-21. [In Ukrainian].
3. Dychkivska, I.M. (2012). Innovatsiyni pedagogichni tekhnolohiyi. [Innovative Pedagogical Technologies]. Kyiv: Akademvydav. [In Ukrainian].
4. Lebedyk, L.V., & Strel'nikov, V.Yu. (2020). Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya maybutnikh fakhivtsiv u sferi sotsial'noyi roboty. [Interactive Technologies in the Training of Future Specialists in Social Work]. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 4(193), 49–53. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4\(193\)-49-53](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-4(193)-49-53) [In Ukrainian].
5. Melnychuk, I.M. (2008). Modernizatsiya fakhovoyi pidhotovky maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv v umovakh interaktyvnoho navchannya. [Modernization of Professional Training of Future Social Workers in the Context of Interactive Learning]. *Formuvannya profesynoyi kultury maybutnoho fakhivtsya u konteksti vymoh Bolons'koho protsesu: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. (22-23 travnya 2008 r.)*. Odesa: ONU im.I.I.Mechnykova, 158-161 [In Ukrainian].
6. Mykhaylichenko, M.V., Rudyk, Ya.M. (2016). Osvitni tekhnolohiyi. [Educational Technologies]. Kyiv: TsP "KOMPRINT" [In Ukrainian].
7. Piekhota, O.M., Kiktenko, A.Z., Lyubars'ka, O.M. (2004). Osvitni tekhnolohiyi. [Educational Technologies]. Kyiv: A.S.K. [In Ukrainian].
8. Strel'byts'ka, S.M. (2017). Innovatsiyni tekhnolohiyi formuvannya bazovykh kompetentnostey maybutnikh sotsial'nykh pratsivnykiv u VNZ. [Innovative Technologies for Forming Basic Competencies of Future Social Workers in Higher Education]. *Profesiyna osvita: problemy i perspektyvy*, 12, 104-108. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2017_12_24 [In Ukrainian].
9. Tyuptia, L.T. (2008). Sotsial'na robota: teoriya i praktyka. [Social Work: Theory and Practice]. Kyiv: Znannya. Retrieved from <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-175.html> [In Ukrainian].
10. Shcherbak, O.I. (2002). Innovatsiyni tekhnolohiyi u suchasniy profesyniy osviti. [Innovative Technologies in Modern Professional Education]. *Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy*. Kyiv: Vinnytsia: DOV "Vinnytsia" [In Ukrainian].

UDC 378.018.8:364.4-051]:316.61-043.83(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.9>

Yuliia TKACHUK

Postgraduate student of the department of social pedagogy and social work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2, Sadova str., Uman, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-3147-5434

To cite this article: Tkachuk, Yu. (2023). Innovative methods of soft skills development of future social workers in higher education institutions. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 61–69, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.9>

INNOVATIVE METHODS OF SOFT SKILLS DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

The article is devoted to the problem of developing social skills (soft skills) in future social workers. The progressive information and communication development of the world community, the active introduction of robotics in all spheres of public life in the twenty-first century, the increase in crisis situations in various social groups of Ukraine due to the military aggression of the Russian Federation in our country determine new approaches to the modern training of future social workers in higher education institutions. Along with professional competence, the requirement for a specialist to have qualified social skills (soft skills) comes to the fore. The purpose of our study is to identify and characterise innovative methods of developing soft skills in future social workers in higher education institutions. Methods of the study: theoretical – analysis of pedagogical sources on the studied issues, generalisation and systematisation of data on the development of social skills in students during academic and extracurricular activities; empirical – questionnaire. The study sample consisted of 78 bachelor's (63 students) and master's (15 students) students from 9 higher education institutions. The survey showed that future social workers prefer soft skills development methods using educational web services and online platforms. After analysing innovative methods: training, workshop, case method, brainstorming, project method, coaching, we concluded that it is advisable to integrate them into the educational process of a higher education institution. Since none of them can be considered universal: each of them in certain situations gives different results and this must be taken into account when setting the task of developing (improving) certain soft skills.

Key words: future social workers, soft skills, development, higher education institution, development methods, innovation, integrative approach.

Юлія ТКАЧУК

аспірантка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Україна, 20300

ORCID ID: 0000-0002-3147-5434

Бібліографічний опис статті: Ткачук, Ю. (2023). Інноваційні методи розвитку soft skills у майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 61–69, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.9>

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі розвитку соціальних навичок (soft skills) у майбутніх соціальних працівників. Прогресуючий інформаційно-комунікативний розвиток світового співтовариства, активне впровадження робототехніки у всі сфери суспільного життя у XXI столітті, збільшення кризових ситуацій у різних соціальних групах України через військову агресію РФ у нашу країну детермінують нові підходи до сучасної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти. Поряд з професійною компетентністю на перший план виступає вимога наявності у фахівця кваліфікованих соціальних навичок (soft skills). Метою нашого дослідження є виділення та характеристика інноваційних методів розвитку soft skills у майбутніх соціальних працівників у закладі вищої освіти. Методи дослідження: теоретичні – аналіз педагогічних джерел з досліджуваної проблематики, вивчення освітніх програм українських закладів вищої освіти зі спеціальності «Соціальна робота», узагальнення та систематизація даних щодо розвитку соціальних навичок у студентів під час навчальної та позанавчальної діяльності; емпіричні – анкетування. Вибірку дослідження склали 78 студентів бакалаврського (63 студенти) та магістерського рівня (15 студентів) з 9 закладів вищої освіти. Проведене анкетування засвідчило, що майбутні соціальні

працівники надають перевагу методам розвитку soft skills з використанням освітніх веб-сервісів та онлайн-платформ. Проаналізувавши інноваційні методи: тренінг, воркшоп, кейс-метод, брейнстормінг, метод проектів, коучинг, дійшли висновку про доцільність інтегративного їх впровадження в освітній процес закладу вищої освіти. Жоден з методів не можна вважати універсальним: кожен з них у певних ситуаціях дає різні результати і це необхідно враховувати під час постановки завдання щодо розвитку (удосконалення) тих чи інших soft skills.

Ключові слова: майбутні соціальні працівники, soft skills, розвиток, заклад вищої освіти, методи розвитку, інноваційність, інтегративність.

Introduction. The realities of the functioning of the global and domestic labour market in the twenty-first century and the peculiarities of modern social work in our country put forward requirements for Ukrainian higher education institutions to train a social worker as a specialist of a new formation with a creative worldview and understanding of the purpose of their own professional activity, who is able to clearly identify and apply the most effective ways and means of social interaction with different social groups of people and promptly solve various social problems.

And therefore, the successful professional self-realization of social workers depends not only on the level of development of professional competencies, so-called hard skills, but also on extra-professional social skills – soft skills.

When developing educational programmes and disciplines in social work, modern Ukrainian higher education institutions are faced with the task of creating an integrated educational space where students can acquire both professional knowledge and skills and practical approaches to the formation and development of social skills – soft skills.

Analysis of the latest research and publications. Ukrainian scholars and practitioners have paid some research attention to the study of certain aspects of the problem of social skills in specialists of different profiles. Thus, N. Haran and V. Zamorotska study soft skills that will be useful in future professional activities (Haran, Zamorotska, 2023); C. Koval studies the mechanisms of social skills development of young people from the perspective of future employment (Koval, 2015); S. Nakhod substantiates the importance of soft skills for the professional development of specialists in sociological professions (Nakhod, 2018); N. Koliada and O. Kravchenko describe the practical experience of soft skills development in higher education institutions (Koliada, Kravchenko, 2020); O. Kirdan and O. Kirdan substantiate the importance of soft skills development in the context of the criteria for assessing the quality of the educational programme

and the descriptors of the National Qualifications Framework (Kirdan, Kirdan, 2022); I. Krasnoshchok, O. Demchenko and T. Kravtsova study some practical aspects of soft skills development in Ukrainian educational institutions (Krasnoshchok, Demchenko, Kravtsova, 2023).

It should be noted that certain aspects of the investigated problem are also considered in the scientific works of foreign scholars. In particular, the theoretical significance of the social skills of specialists is highlighted in the works of R. Grover, D. Nangle, M. Buffie and L. Andrews (Grover, Nangle, Buffie, Andrews, 2020), the key social skills of the future were identified by R. Hipkins, R. Bolstad, S. Boyd and S. McDowall (Hipkins, Bolstad, Boyd, McDowall, 2014); the content of the concept of soft skills was studied by S. Marin-Zapata, J. Román-Calderón, C. Robledo-Ardila and M. JaramilloSerna (Marin-Zapata, Román-Calderón, Robledo-Ardila, JaramilloSerna, 2022); the development of soft skills in higher education students through their involvement in educational games and project activities is considered in the works of C. Toader, I. Brad, C. Rujescu, C. Dumitrescu, E. Sîrbulescu, M. Orboi and C. Gavrilă (Toader & Brad & Rujescu & Dumitrescu & Sîrbulescu & Orboi & Gavrilă, 2023), etc.

It should be emphasised that many works of Ukrainian scientists and practitioners are devoted to the study of various aspects of training specialists in the speciality «Social Work»: O. Butylina, O. Kotykova, I. Melnychuk, I. Savelchuk, Yu. Soroka, I. Romanova, M. Vasylieva and others.

At the same time, we note that in modern conditions, the training of future social workers and the formation and development of their social soft skills in Ukrainian institutions of higher education requires an innovative approach to the organization of student education based on the modernization of the technological, procedural and content content of the educational process through the introduction of innovative pedagogical technologies and teaching methods.

Ukrainian practicing scientists I. Krasnoshchok, O. Demchenko and T. Kravtsova (Krasnoshchok, Demchenko, Kravtsova, 2023: 250–252) highlight the following innovative approaches that can ensure the effective development of soft skills of students: integration of academic and extracurricular activities of students; interactive organization of the educational process; teamwork; application of information and communication technologies; active involvement of students in various practical projects.

According to the researchers, the most relevant pedagogical technologies in educational and extracurricular activities are the following: critical thinking development; project activities; health promotion; problem-based learning; game; case technology; creation of subject-developmental environment; cooperative learning; research activities; information and communication technology (Krasnoshchok, Demchenko, Kravtsova, 2023: 251).

In general, Ukrainian scientists, as well as foreign ones, consider innovative training of future specialists as an organisation of the educational process aimed at comprehensive intensification of educational and cognitive activity through the use of a system of innovative methods that ensure the activity and diversity of mental and practical activities in the process of mastering the educational material.

It should be noted that the theoretical sources and scientific and pedagogical studies analysed by us show that the problem of developing soft skills in higher education students is relatively new, which explains the small number of available studies. Therefore, the issue of introducing innovative methods for the effective development of soft skills in future social work professionals in the educational process of higher education institutions requires additional research.

Aim and tasks. The aim of the study is to identify and substantiate innovative methods of developing soft skills in future social workers in a higher education institution.

In accordance with the purpose of the study, the following tasks are defined: to substantiate the need to introduce innovative approaches into the educational process of a higher education institution and to explore the possibilities of using innovative methods to develop soft skills among future social workers.

Research methods. To realise the purpose of the study and solve the set tasks, theoretical

(systemic and structural analysis of available pedagogical sources to reveal the state of study of the problem under investigation; structural and functional analysis of educational programmes and disciplines for the preparation of bachelors and masters, the content of educational components to assess the practical experience of implementing the educational process and developing social skills in students; generalisation of theoretical and practical aspects of the introduction of forms and methods of developing social and economic skills) were used.

Presentation of the main research material.

In the study, we start from the position that soft skills are skills, abilities and characteristics that allow one to be competitive and successful in professional activities.

Analysis of educational programs and educational disciplines for bachelors and masters, the content of educational components and practical experience in the formation of soft skills in a number of higher education institutions (Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna, Ivan Franko Drohobysk Pedagogical University; National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov; Rivne State University of Humanities and Dubna College of RDSU; Zhytomyr State University named after Ivan Franko; KZ «Baltic Pedagogical College» of Odesa region; Bar Humanities and Pedagogical College named after M. Hrushevsky) with the specialty «Social Work», testified that innovative mechanisms of development of modern higher education are based on the following conceptual provisions: cultivation of interest in pedagogical innovations, creation of a creative atmosphere, socio-cultural and economic conditions for the perception and spread of innovations in the educational institution; accumulation of innovative ideas in permanent research and experimental educational environments; integration of the most promising innovative projects into the pedagogical system that actually functions.

Moreover, the enrichment of the new practice of higher education with new educational ideas, methods, forms, means and technologies should correspond to the algorithm: idea – process – result (Melnychuk, 2010).

As part of our research, a survey was conducted among 78 undergraduate (63 students) and master's (15 students) students the above 9 higher

education institutions regarding the clarification of the position of the students themselves regarding methods of developing their soft skills that are attractive to them.

The results of the survey showed that more than half of the surveyed students believe that it is quite significant for future social work that they have the following soft skills: an active civic and life position; analytical thinking; communication skills; skills of competent conversation and public speaking; creation of an emotionally and psychologically attractive environment; purposefulness; the ability to resolve conflicts; the ability to avoid conflicts; creativity; reliability; emotional intelligence; stress resistance (emotional and psychological endurance); adaptability to social problems and cross-functionality; the ability to work in a team, cooperation; leadership qualities and the ability to lead; the ability to inspire new ideas; skills of operational work with a mass of information; work planning; time management; systemic thinking; ability to solve problems and make effective decisions (maximum result at minimum cost); work organization skills; the ability to build an algorithm of actions to provide the necessary social assistance to people; compliance with work (business) ethics; self-confidence; presenter and persuasive skills; interpersonal negotiation skills; time management skills (ability to set priorities and manage projects); customer orientation; knowledge of a foreign language).

The best forms of soft skills development in higher education institutions were chosen by students: trainings – 75% of respondents; workshops and master classes – 52,6% each; guest lectures (with invitation of scientists, stakeholders) – 51,3%; development of author's projects to address social issues and seminars – 35,5% each; special courses and traditional lectures with emphasis on the practical relevance of the information presented – 30,3% each; workshops – 28,9%; and 1,3% of respondents consider all of the above forms to be the best.

Among the educational methods, students preferred: group work and teamwork – 59,2% of the surveyed students; training – 53,9%; discussions – 51,3%; case studies – 47,4%; presentation of projects, creative works – 43,4%; self-study – 38,2%; coaching – 32,9%; case study method – 30,%; brainstorming – 30,3%; didactic

games – 27,6%; flipped classroom method – 14,5%; brainstorming – 14,5%; and 1,3% of respondents consider all of the above methods to be the best.

Let's dwell further on the characteristics of a number of innovative methods that aroused the greatest interest among students.

One of the effective ways of forming and training actualized soft skills, to which the surveyed students (75% of respondents) drew attention, is training. As the researchers O. Butylina & Yu. Soroka rightly observes, it is within the training sessions that interested participants are given the opportunity, on the one hand, to obtain the theoretical minimum necessary for understanding the essence and practical application of this or that «soft skill», and on the other hand, a sufficient amount of practice is provided, which can become the basis for the further development of such skills in the course of further professional activity (Butylina, Soroka, 2021).

Researcher C. Koval rightly emphasizes that soft skills can be more thoroughly mastered at trainings on motivation, leadership, management, teamwork, time management, presentations, personal development projects (Koval, 2015).

The use of communication skills training in the educational process (both during academic and extracurricular activities) is also important for the development of soft skills in future social workers. They are aimed at acquiring skills and abilities to establish contact with the interlocutor, perceive and understand the emotional state, receive and transmit non-verbal information, build a conversation correctly, listen and understand the interlocutor; developing the ability to adequately and fully perceive and evaluate oneself and other people, as well as the relationships that have developed between people; mastering the technique of correction and removal of internal barriers that hinder effective pedagogical communication; mastering constructive ways to overcome conflictual pedagogical situations and prevent them; formation of social and perceptual sensitivity, empathy, empathy, reflection, tact as professionally significant qualities of a teacher (Keryk, 2015).

Since soft skills include a whole range of different social skills (the ability to manage one's time, various communication skills: the ability to speak competently, to persuade, to speak publicly, leadership qualities, conflict resolution skills,

flexibility and adaptability) and personal qualities, it is advisable to use a series of trainings to develop them comprehensively.

A series of trainings allows for the gradual development of soft skills, especially time management skills, the ability to self-control and restore social and psychological balance, increases stress resistance, develops leadership qualities, etc.

Recently, practical training – a workshop – has been popular among students (28,9% of respondents).

A workshop is a kind of workshop where experienced social workers share their thoughts and experience on solving a specific social problem, but at the same time, there is an exchange of views and discussions on possible other options for solving social problems on the social issues proposed for discussion.

Researcher O. Kazannikova (Kazannikova, 2020) singles out the main differences of workshop technology from other interactive events: there is no theoretical part, only applied problems are solved; high intensity of group interaction; workshop participants are responsible for finding ideas and making decisions; each participant is an active member of the team and contributes to the joint work his ideas, personal experience, own observations, experiments, etc.; the importance of actual experience and personal experience of each participant; the result of the team's work depends on the degree of participation of each participant, on the level of his independence.

Workshops are excellent for building team interaction and solving problems that students will face in future social work; development of creative and personal qualities that are necessary for a social teacher in his professional activity; as well as to practice communicative, organizational, leadership, diagnostic, projective, didactic, analytical skills; trials in various professional roles in specific social groups.

We would like to emphasize that 27,6% of students interviewed during the survey prefer to carry out educational tasks through game activities. The quest method has proven itself as an innovative method of developing soft skills among students in this spectrum.

In fact, «quest» is a method of game technology, which has a clearly set didactic task, a game design, necessarily has a leader (mentor), clear rules (Sokol, 2014).

An educational quest is a specially organized type of research activity, for the purpose of which students search for information at specified addresses, which includes searching for these addresses or other objects, people, tasks, etc. Tasks can be different in their content and content: creative, active, intellectual.

Quests are divided into the following forms: computer games-quests; web quests (website, blog, virtual dictionary, etc.); QR quests (two-dimensional barcode); media quests (for example, photo and video quests); outdoor quests; combined quests (Kononets, 2012; Sokol, 2014). Note that web quests are becoming more and more popular among students in conditions of distance learning in a higher education institution. This is an innovative resource-oriented educational technology aimed at students' independent search for information necessary to perform a problematic task using Internet resources. At the same time, the web quest as an educational method essentially integrates the elements of project, game, problem-based, group learning, which ensures the most efficient translation of knowledge into social skills.

In general, the introduction of a quest into the educational process in a higher education institution allows: to activate the skills of students' mental activity by creating special conditions for performing tasks in the social sphere of life; to form a stable interest (motivation) of future specialists in social work; to accelerate emotional and intellectual activity and perception of the material through the use of technical means and visual materials (real objects, models, models, images of film fragments, photographs, drawings), conditional graphic signs, symbols, etc. In essence, soft skills quests are based on modelling a life situation that arises or may arise in a particular social group.

Note that the case method, which was preferred by 30,3% of those interviewed during the student survey, is based on real factual material in the field of social work or something close to the real situation in a specific society.

A case is both a type of task and a source of information for its implementation. In the practice of developing social skills, the following types of cases are distinguished: case-case, case-exercise and case-situation. At the same time, a case study is used to quickly discuss a certain situation or illustrate a certain idea. A case study is most often used when quantitative analysis is

required. The case situation requires preliminary independent preparation for a comprehensive analysis of a specific situation and presentation of alternative ways of solving it.

The using of the case method in the educational process of a higher education institution promotes the development of such «soft skills» in future social workers: improvement of communication skills (ability to work with an audience, improvisation); oratory (development of intelligence, public speaking and culture of thinking).

The main stages of the case method are: presentation of the case to students; individual study of the case by each student separately; development by students of individual solutions to case tasks; discussion and debate in the group regarding the individual solutions of the case tasks identified by the students (Kozak, 2015: 155).

The case method involves the integration of individual and team styles of cognitive activity, a creative approach to cognition, a combination of theoretical knowledge and practical skills, and deep immersion in the situation. This is a motivational method, a method for students to discover their social skills in terms of prompt and qualitative analysis and critical thinking.

Another innovative method of developing soft skills during the educational process in higher education, which essentially integrates teamwork (preferred by 59,2% of students) and brainstorming (preferred by 30,3% of students) and has gained popularity in the last decade, is brainstorming. This method is preferred by 14,5% of students surveyed.

We emphasize that brainstorming is a method of organizing collective creative activity, which is based on the group and maximum generation of ideas that are presented in a short period of time, discussed (without arguments) and accepted for the prompt solution of an educational task (mostly extraordinary) (Krasnoshchok, Demchenko, Kravtsova, 2023; Toader, Brad, Rujescu, Dumitrescu, Sîrbulescu, Orboi, Gavrilă, 2023).

In fact, it is a mean of creative thinking and communicative attack in society, it develops students' confidence in their own strength and freedom of communication, analytical skills and skills in processing a mass of information in a short period of time. At the same time, the method contributes to the development of students' ability to resolve conflicts, stress resistance skills and purposefulness.

The application of this method for the development of students' social skills has several stages: 1) the teacher offers students to create a certain virtual reality of social work and formulates a social problem, 2) the task to be solved is determined; 3) roles are assigned (participants and moderators are chosen); 4) students are grouped and generate an array of ideas regarding the prompt solution of a social problem (20–30 minutes), the ideas are recorded; 5) presented ideas are discussed (without criticism and encouragement); 6) the most effective and efficient option for solving the task (problem) is selected.

The advantages of this method are: equality of participants in the educational process, visibility through constant fixation of ideas, positive motivation, development of interest in learning.

Project method. 43,4% of surveyed students prefer to develop their own social skills through the means of performing creative works and through the presentation of projects.

The special significance of the project method is that it is a method of practical purposeful action and opens up opportunities for the formation of the student's personal life experience in interaction with the surrounding social environment, develops his skills as a presenter and persuader (Savelchuk, 2019; Toader & Brad & Rujescu & Dumitrescu & Sîrbulescu & Orboi & Gavrilă, 2023). This especially applies to the involvement of future social workers in the development of current social projects aimed at preventing and overcoming social or personal problems of various categories of the population.

Coaching method. The purpose of this method is to teach future social workers to independently master new knowledge, skills and abilities. Coaching differs from classical training and classical counseling in that the coach does not give advice and recommendations, but looks for a solution together with the student. The student interacts with the coach "on equal terms" and solves the projected social task (social problem) much faster and more efficiently (Nezhynska, Tymenko, 2017).

This method is aimed at the development of the following soft skills in future social workers: skills in organizational work, operational work with an array of information, self-confidence, the ability to build an algorithm of actions to provide the necessary social assistance to people.

In general, as evidenced by pedagogical practice, innovative methods are effective if they are not used chaotically, but in an integrated manner.

Conclusion. The material presented allows us to draw the following conclusions. Soft skills are formed in future social workers most effectively in the process of combining academic and extracurricular students in a higher education institution. To increase motivation (interest) and the readiness of soft skills to develop their own, it is advisable to use services for creating blogs, platforms for online learning, for meetings at a convenient time with like-minded and experienced social workers, for a continuous exchange of experience in solving various social problems and acquiring new social skills (Zoom, Wiziq, etc.).

Innovative methods of developing soft skills in future social workers include simulation methods (analysis of specific situations in social groups

and training for finding an optimal and operational solution to a certain social problem), aimed at simulating future social activities, and non-simulation methods aimed at stimulation of cognitive activity, assimilation of professional competences in combination with formation and improvement of social skills, mastering of best practices of social work. At the same time, it should be noted that the use of an integrative system of innovative development of soft skills contribute to the formation of the future social worker as a competitive and creative specialist in the field of social services and social work.

We see the direction of further research in the construction and substantiation of a modern model of development of social soft skills in future social workers in a higher education institution.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутиліна О.В., Сорока Ю. Г. Розвиток навичок самоменеджменту соціального працівника. *Інноваційний потенціал соціальної роботи в сучасному світі: на межі науки та практики*: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 20-21 травня 2021 р.). Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 58–60.
2. Гарань Н.С., Замороцька В.В. Soft skills як складник підготовки майбутнього фахівця у закладі вищої освіти. *Grail of Science*, 2023. 28. С. 328–331. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/archive>
3. Казаннікова О.В. Використання технології воркшопу у процесі практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2020. Вип. 1(2). С.126–136.
4. Керик О. Використання тренінгових технологій у професійній підготовці фахівців соціальної сфери. *Молодь і ринок*. 2015. № 2. С. 136–140.
5. Кірдан О., Кірдан О. Формування soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 2022. 2(6), 152–160. URL: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144)
6. Коваль К. Розвиток «soft skills» у студентів – один із важливих чинників працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162–167.
7. Козак Л. Кейс-метод у підготовці майбутніх викладачів до інноваційної професійної діяльності. *Освітнологічний дискурс*. 2015. № 3 (11). С.153–162.
8. Коляда Н., Кравченко О. Практичний досвід формування «soft-skills» в умовах закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. Том 3. С. 137–145.
9. Кононець Н. Технологія веб-квест у контексті ресурсно-орієнтованого навчання особистості. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. Вип.10. С.138.
10. Котикова О.М. Тренінги у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник національного авіаційного університету*. 2016. № 8 (2016). С. 60–63.
11. Краснощок І. П., Демченко О.М., Кравцова Т.О. Практичні аспекти розвитку soft skills в освітніх закладах України: використання інноваційних методик та технологій. *Перспективи та інновації науки. Серія: Педагогіка*. 2023, № 10(28). С. 246–256.
12. Наход С. А. Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Випуск 63. С. 131–135.
13. Нежинська О. О., Тименко В. М. Основи коучингу: навчальний посібник. Київ; Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 220 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/710073/1/Основи_коучингу.pdf
14. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2010. 326 с.
15. Савельчук І. Б. Підготовка соціальних працівників в інноваційному освітньому середовищі університету : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. 376 с.

16. Сокол І.М. Впровадження квест-технології в освітній процес: навч. посіб. Запоріжжя: Акцент Інвест-трейд, 2014. 108 с.
17. Grover R. L., Nangle D. W., Buffie M., Andrews L. A. Defining social skills. *Social Skills Across the Life Span*. Academic Press, 2020. P. 3–24
18. Hipkins, R., Bolstad, R., Boyd, S., & McDowall, S., (2014). Key competencies for the future. Wellington: NZCER Press.
19. Marin-Zapata, S. I., Román-Calderón, J. P., Robledo-Ardila, C., & JaramilloSerna, M. A. (2022). Soft skills, do we know what we are talking about? *Review of Managerial Science*, 16 (4), 969–1000. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11846-021-00474-9>
20. Toader, C. S., Brad, I., Rujescu, C. I., Dumitrescu, C. S., Sîrbulescu, E. C., Orboi, M. D. & Gavrilă, C. (2023). Exploring Students' Opinion towards Integration of Learning Games in Higher Education Subjects and Improved Soft Skills-A Comparative Study in Poland and Romania. *Sustainability*, 15 (10). URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/10/7969>

REFERENCES:

1. Butylina, O.V., Soroka, Yu. H. (2021). Rozvytok navychok samomenedzhmentu sotsialnoho pratsivnyka [Development of self-management skills of a social worker]. *Innovatsiyni potentsial sotsialnoi roboty v suchasnomu sviti: na mezhi nauky ta praktyky – Innovative potential of social work in the modern world: on the border of science and practice* *Innovative potential of social work in the modern world: on the border of science and practice*: Proceedings of the I International Scientific and Practical. Chernihiv: NU «Chernihivska politehnika», (pp. 58–60) [in Ukrainian].
2. Haran, N., Zamorotska, V. (2023). Soft skills yak skladnyk pidhotovky maibutnoho fakhivtsia u zakladi vyshchoi osvity [Soft skills as a component of training a future specialist in an institution of higher education]. *Grail of Science*, 28, 328–331. Retrieved from: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/archive> [in Ukrainian].
3. Kazannikova, O.V. (2020). Vykorystannia tekhnolohii vorkshopu u protsesi praktychnoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do profesiinnoi diialnosti [Use of workshop technology in the process of practical training of future social pedagogues for professional activity]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii. Seriya: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific journal of the Khortytsk National Academy. Series: Pedagogy. Social work*, 1(2), 126–136 [in Ukrainian].
4. Keryk, O. (2015). Vykorystannia treninhovykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi fakhivtsiv sotsialnoi sfery [The use of training technologies in the professional training of specialists in the social sphere]. *Molod i rynok – Youth and the market*, 2, 136–140 [in Ukrainian].
5. Kirdan, O., & Kirdan, O. (2022). Formuvannia soft skills zdobuvachiv vyshchoi osvity v osvitnomu protsesi zakladu vyshchoi osvity [Formation of soft skills of students of higher education in the educational process of a higher education institution]. *Psykhologo-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly – Psychological and pedagogical problems of the modern school*, 2(6), 152–160. Retrieved from: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144) [in Ukrainian].
6. Koval, K. (2015). Rozvytok «soft skills» u studentiv – odyz iz vazhlyvykh chynnykiv pratsevlashtuvannia [The development of «soft skills» among students is one of the important factors of employment]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of the Vinnytsia Polytechnic Institute*, 2, 162–167 [in Ukrainian].
7. Kozak, L. (2015). Keis-metod u pidhotovtsi maibutnikh vykladachiv do innovatsiinnoi profesiinnoi diialnosti [Case method in training future teachers for innovative professional activity]. *Osvitolohichni dyskurs – Educational discourse*, 3 (11), 153–162 [in Ukrainian].
8. Koliada, N., Kravchenko, O. (2020). Praktychnyi dosvid formuvannia «soft-skills» v umovakh zakladu vyshchoi osvity [Practical experience in the formation of «soft-skills» in the conditions of a higher education institution]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 3(27), 137–145 [in Ukrainian].
9. Kononets, N. (2012). Tekhnolohiia veb-kvest u konteksti resursno-orientovanoho navchannia osobystosti. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of pedagogical skills*, 10, 138 [in Ukrainian].
10. Kotykova, O. M. (2016). Treninhy u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Trainings in the professional training of future social workers]. *Visnyk natsionalnoho aviatsiinoho universytetu – Bulletin of the National Aviation University*, 8, 60–63 [in Ukrainian].
11. Krasnoshchok, I. P., Demchenko, O.M., Kravtsova, T.O. (2023). Praktychni aspekty rozvytku soft skills v osvitnikh zakladakh Ukrainy: vykorystannia innovatsiinykh metodyk ta tekhnolohii [Practical aspects of the development of soft skills in educational institutions of Ukraine: the use of innovative methods and technologies]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriya: Pedahohika – Perspectives and innovations of science. Series: Pedagogy*, 10(28), 246–256 [in Ukrainian].
12. Nakhod, S. A. (2018). Znachushchist «Soft skills» dlia profesiinoho stanovlennia maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Significance of "Soft skills" for the professional formation of future specialists in socio-economic professions]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriya 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – The scientific journal of the M.P. Dragomanov NPU. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects*, 63, 131–135 [in Ukrainian].

13. Nezhynska, O. O., Tymenko, V. M. (2017). *Osnovy kouchnhu: navchalnyi posibnyk – The basics of coaching: a study guide*. Kyiv; Kharkiv: TOV «DISA PLIuS». Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/710073/1/Основи_коучингу.pdf [in Ukrainian].
14. Melnychuk I. M. (2011). *Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii: monohrafiia [Theory and methodology of professional training of future social workers by means of interactive technologies: monograph]*. Ternopil, Ekonomichna dumka [in Ukrainian].
15. Savelchuk, I. B. (2019). *Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv v innovatsiinomu osvithomu seredovyschi universytetu: monohrafiia [Training of social workers in the innovative educational environment of the university: monograph]*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
16. Sokol, I. M. (2014). *Vprovadzhennia kvest-tekhnolohii v osvithii protses: navch. Posib [Implementation of quest technology in the educational process: training. Manual]*. Zaporizhzhia: Aktsent Invest-treid [in Ukrainian].
17. Grover, R. L., Nangle, D. W., Buffie, M., Andrews L. A. (2020). Defining social skills. *Social Skills Across the Life Span*. Academic Press, pp. 3–24 [in English].
18. Hipkins, R., Bolstad, R., Boyd, S., & McDowall, S. (2014). *Key competencies for the future*. Wellington: NZCER Press. [in English].
19. Marin-Zapata, S. I., Román-Calderón, J. P., Robledo-Ardila, C., & JaramilloSerna, M. A. (2022). Soft skills, do we know what we are talking about? *Review of Managerial Science*, 16 (4), pp. 969–1000. Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11846-021-00474-9> [in English].
20. Toader, C. S., Brad, I., Rujescu, C. I., Dumitrescu, C. S., Sîrbulescu, E. C., Orboi, M. D. & Gavrilă, C. (2023). Exploring Students' Opinion towards Integration of Learning Games in Higher Education Subjects and Improved Soft Skills-A Comparative Study in Poland and Romania. *Sustainability*, 15 (10). Retrieved from: <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/10/7969> [in English].

УДК 364.63-027.553:343.8]:616.98-036.22COVID-19

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.10>

Олена КАРПЕНКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Жанна ПЕТРОЧКО

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Тетяна СПІРИНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Київський університет імені Бориса Грінченка, бульвар І. Шамо, 18/2, м. Київ, Україна, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

Бібліографічний опис статті: Карпенко, О., Петрочко, Ж., Спіріна Т. (2023). Діяльність громадських і благодійних організацій, спрямована на допомогу постраждалим від домашнього насильства, у період пандемії COVID-19. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 70–77, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.10>

**ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ І БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ,
СПРЯМОВАНА НА ДОПОМОГУ ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД ДОМАШНЬОГО
НАСИЛЬСТВА, У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19**

В Україні є чисельні свідчення зростання кількості випадків домашнього насильства за період карантину та режиму самоізоляції, спричинених пандемією COVID-19. І це засвідчують звіти Національної поліції України, представлені авторами статті. Аналіз випадків показав, що переважає фізичне насильство над жінками з боку чоловіків або співмешканців, насильство батьків над своїми дітьми, фізичне насильство чи психологічне насильство дорослих дітей над своїми батьками літнього віку.

Україна в час пандемії COVID-19 опинилася на межі кардинальних соціально ризикованих змін. По-перше, пандемія COVID-19, яка мала низку вже негативних наслідків, що вплинули на економічні та соціальні показники, по-друге, децентралізація, що змусила органи місцевої влади запрацювати у новому форматі, а нові зміни завжди спричиняють невпевненість та страх. За таких обставин, усі суб'єкти соціального сфери формували стратегію щодо подолання негативних наслідків спровокованою пандемією COVID-19, насамперед, з питань протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі.

У зв'язку з цим, зросла роль громадських та благодійних організацій в роботі з протидії домашньому насильству в Україні. Суть їхньої діяльності полягала у правовій допомозі, соціальній, психологічній, медичній допомозі, допомозі з вирішення проблем дітей, консультуванні. Набули поширення такі форми роботи, як: розташування в кризових кімнатах або притулках, консультації, індивідуальна і групова робота із психологом, організація консультації з сімейним чи іншим лікарем; організація стаціонарного лікування, консультації юриста, первинна правова допомога (консультування, оформлення документів), вторинна правова допомога (юридичний супровід в суді), ведення випадку, тощо. Консультування постраждалих від домашнього насильства було очним, телефонним, онлайн (через запити-відповіді через Інтернет та соціальні мережі, такі як Viber, WhatsApp, Telegram). Під час консультацій надавалися інформаційні, юридичні та психологічні послуги.

Авторами статті проаналізовано досвід діяльності громадських і благодійних організацій України, спрямованої на допомогу постраждалим від домашнього насильства, у період пандемії COVID-19.

Ключові слова: домашнє насильство, насильство за ознакою статі, гендерно зумовлене насильство, жінки, постраждали від домашнього насильства, громадські організації, благодійні організації, соціальна підтримка, соціальна допомога, соціальні послуги.

Olena KARPENKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-6715-2899

Zhanna PETROCHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Social Pedagogy and Social Work Department, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0002-4413-1243

Tetiana SPIRINA

PhD in Education, Associate Professor, Associate Professor at Social Pedagogy and Social Work Department, Borys Grinchenko Kyiv University, 18/2 I. Shamo Boulevard, Kyiv, Ukraine, 02154

ORCID: 0000-0003-0287-7343

To cite this article: Karpenko, O., Petrochko, Z., Spirina T. (2023). Diyal'nist' hromads'kykh i blahodiynykh orhanizatsiy, spryamovana na dopomohu postrazhdalym vid domashn'oho nasyt'stva, u period pandemiyi COVID-19 [Work of non-governmental and charitable organizations to support domestic violence survivors during the COVID-19 pandemic]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 4, 70–77, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.10>

WORK OF NON-GOVERNMENTAL AND CHARITABLE ORGANIZATIONS TO SUPPORT DOMESTIC VIOLENCE SURVIVORS DURING THE COVID-19 PANDEMIC

In Ukraine, there are numerous evidence that the number of cases of domestic violence has increased during the lockdown and self-isolation caused by the COVID-19 pandemic. And they are supported by reports of the National Police of Ukraine, referred to by the article authors. Analysis revealed that cases of physical violence against women by husbands or intimate partners, violence by parents against their children, and physical violence or psychological violence by adult children against their elderly parents predominate.

During the pandemic, Ukraine faced drastic, socially risky changes. Firstly, the COVID-19 pandemic, which negatively impacted economic and social indicators, and secondly, decentralization, which changed work approaches for local authorities, and innovations always cause uncertainty and fear. In this context, all social actors influenced the strategy to address the adverse impacts of the COVID-19 pandemic, particularly on issues of domestic violence and gender-based violence response.

In this regard, the role of non-governmental and charitable organizations in combating domestic violence in Ukraine has increased. The essential services included legal aid, social, psychological, and medical assistance, assistance in solving problems with children, and counseling. Other types of support included: referral to crisis rooms or shelters, consultations, individual and group work with a psychologist, organization of consultations with general physicians or other doctors; referral to healthcare centers, legal advice, primary legal aid (consulting, drafting of documents), secondary legal assistance (legal support in court), case management, etc. Counseling services for domestic violence survivors were provided face-to-face, by phone, and online (through online chatbots and social media channels such as Viber, WhatsApp, and Telegram). During consultations, informational, legal, and psychological services were provided.

The article authors analyzed the experience of non-governmental and charitable organizations in Ukraine providing support to domestic violence survivors during the COVID-19 pandemic.

Key words: domestic violence, gender violence, gender-based violence, women violence survivors, non-governmental organizations, charitable organizations, social support, social care, social services.

Постановка проблеми. Ситуація з COVID-19 спричинила багато проблемних питань у різних сферах діяльності, зокрема, й у сфері соціального захисту населення, а також запобігання та протидії домашньому насильству, випадки якого суттєво зросли за цей час. Система соціального забезпечення впродовж означеного періоду дещо похитнулася, але вона не перестала функціонувати,

а навпаки, стала потребувати додаткових ресурсів, нових підходів і швидкої адаптації інноваційних практик в роботу надавачів соціальних послуг (Liakh, Lekholetova та ін., 2021) та соціальної допомоги та підтримки, серед яких належне місце займають й громадські і благодійні організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У січні 2018 р. набрав чинності закон

України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким регламентуються організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики спрямовані на захист прав та інтересів постраждалих від домашнього насильства, включаючи заходи із соціальної підтримки постраждалих (Про запобігання та протидію домашньому насильству, 2023). Важливу роль цим законом відведено громадським та благодійним організаціям. Також ним вперше вводяться такі інституції як спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб. До них належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі. Однією з важливих, запроваджених Законом складових соціального захисту та підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі є надання місцевим органам державної влади та місцевого самоврядування правових підстав для створення спеціалізованих служб підтримки постраждалих (Денисюк, Дуля, Вайнола, Епель, Жуков, Карпенко, Клішевич та ін., 2023).

Передумовою розвитку спеціалізованих послуг для постраждалих слугувала ініціатива 2015 р. Фонду ООН у галузі народонаселення, Міністерства соціальної політики України та Міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я» щодо створення та пілотування перших спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб, а саме мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, які виявляли і надавали екстрену та планову соціально-психологічну допомогу постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Із 2018 р. за підтримки міжнародної спільноти, в партнерстві з місцевими громадськими та благодійними організаціями, почали розвиватись перші в Україні денні центри та притулки для

постраждалих. За час реалізації цього проєкту було виявлено та надано соціально-психологічну підтримку більш, ніж 55 тис. постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі. А з 2018 р. були активізовані процеси інтеграції напрацьованої моделі до системи реагування на домашнє насильство на рівні місцевих громад, в тому числі і з залученням місцевих громадських та благодійних організацій, розроблені відповідні підзаконні акти.

Власне в партнерстві з місцевими громадськими та благодійними організаціями (Благодійний фонд «Ініціатива», Благодійна організація «Благодійне товариство» Шанс» м. Кривий Ріг, Запорізька обласна громадська організація «Об'єднання психологів та психоаналітиків «Взаємодія», Донецька обласна громадська організація «Ліга соціальних працівників», Вінницька обласна правозахисна організація «Джерело надії», а також громадські організації: «Громадський Рух «Віра, Надія, Любов», «Ліга соціально відповідальних жінок», «Рада жінок Донеччини», «Центр соціально-психологічної підтримки громади») впродовж 2018-2019 рр. було створено 9 денних центрів та 10 притулків для жінок, що постраждали від домашнього насильства в Вінницькій та Харківській областях, в мм. Харків, Одеса, Кривий Ріг, Бердянськ, Рубіжне, Маріуполь, Херсон та Слов'янськ. Із 2012 р. в рамках роботи Міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я» працюють денний центр для жінок та соціальна квартира в м. Києві, моделі яких і були взяті за основу при створенні мережі денних центрів та притулків для жінок в Україні.

Закон України «Про соціальні послуги» визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах (Про соціальні послуги, 2022). Домашнє насильство та насильство за ознакою статі є одними з чинників, які можуть зумовити складні життєві обставини.

У ньому визначено, що надавати соціальні послуги можуть не лише державні, а й недержавні організації. До надавачів соціальних послуг недержавного сектору належать також громадські об'єднання, благодійні,

релігійні організації, фізичні особи-підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду відповідно до цього Закону без здійснення підприємницької діяльності. Також визначені базові соціальні послуги, надання яких гарантується місцевими адміністраціями, виконавчими органами міських рад, міст обласного значення, а також виконавчими органами об'єднаних громад. Так, основні соціальні послуги спрямовані на: соціальну профілактику – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини; соціальну підтримку – подолання особою/сім'єю складних життєвих обставин; соціальне обслуговування – мінімізацію для особи/сім'ї наслідків складних життєвих обставин, підтримку їхньої життєдіяльності та включення в громаду.

Водночас, згаданим законом введено термін «система надання соціальних послуг», до якої належать уповноважені органи, надавачі та професійні об'єднання працівників системи надання соціальних послуг, одержувачі соціальних послуг та їхні об'єднання. Отже, неурядові організації повноцінно можуть здійснювати свою діяльність у вигляді надання соціальних послуг.

Попри активні спроби організацій громадянського суспільства надавати соціальні послуги, в т.ч. постраждалим від домашнього насильства, на сьогодні, в Україні основну частку соціальних послуг надають державні структури – інституційні заклади для різних категорій населення, соціальні служби в громадах. Європейська ж практика спирається на інших надавачів послуг – громадські та благодійні організації, що працюють в громадах та практикують оцінювання її потреб (Liakh, Spirina & Lekholetova, 2022). Експерти схиляються до думки, що державні соціальні служби більш централізовані та ефективні для мобілізації інтенсивного впливу, але за якістю послуг недержавні надавачі більш ефективні, і дешевші. Їхня роль у швидкому реагуванні на проблему домашнього насильства в період пандемії COVID-19 є колосальною.

Метою статті є аналіз досвіду діяльності громадських і благодійних організацій України, що була спрямована на допомогу постраждалим від домашнього насильства, у період пандемії COVID-19.

Виклад основного матеріалу. За період пандемії COVID-19 в українців не тільки знизився рівень доходів, що призвів до економічних проблем у сім'ї, а й змінилися сімейні взаємовідносини. Настрої носять здебільшого негативний характер, збільшилася кількість конфліктів, які подекуди, переростали в прояви жорстокого поводження. Відповідно, під час пандемії, збільшилася і статистика звернень щодо проявів домашнього насильства, про що свідчать результати звернень до відповідних органів, структур та надавачів послуг. Проаналізуємо ці дані за 2019 та 2020 рр.

За даними Міністерства соціальної політики України, на кінець 2019 р. (не враховуючи останні місяці) було зафіксовано понад 95 тис. звернень з приводу домашнього насильства, що у порівнянні з 2018 роком на 11% більше (Ніжинський, 2019). Але, вже в річному звіті Міністерства соціальної політики України (4. Соціальний звіт за 2019 р., 2019) зазначено, що упродовж звітного періоду (повністю за 2019 р.) суб'єктами взаємодії зафіксовано 130 514 звернень з приводу домашнього насильства, що вже на 15% стало більше, у порівнянні з аналогічним періодом 2018 р. (110 687 звернень), з них: від дітей надійшло 1055 звернень; від жінок – 114 811 звернень, що становить 88% від загальної кількості; від чоловіків – 14 648 звернень, що складає 10,5 % від загальної кількості звернень. Обліковано 242 звернення щодо вчинення домашнього насильства стосовно осіб з інвалідністю.

Так, за офіційними даними Національної поліції України, за перше півріччя 2020 р. було виявлено більше осіб, які вчинили насильство в сім'ї, ніж у 2019 р.. За перше півріччя 2020 р. таких осіб було зафіксовано 51 584 особи (Звіт про стан застосування адміністративного законодавства органами Національної поліції України за 6 місяців 2020 р.). Якщо в період 2019 р. було зафіксовано таких випадків лише 27 757 осіб (дані вказані за перші 5 місяців 2019 р.) (Інформація про стан застосування законодавства про адміністративну відповідальність органами Національної поліції за 5 місяців 2019 р., 2019). Зросла й кількість складених адміністративних протоколів у першому півріччі відповідних років: 68 852 – 2020 р.; 36 165 – 2019 р..

Зросла кількість і кримінальних правопорушень пов'язаних із насильством у сім'ї. За

даними Генеральної прокуратури України, на грудень 2019 р. зареєстровано 2 554 кримінальних правопорушень. Так, за період січень-жовтень 2020 р. кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильством у сім'ї, становить уже 3 435 випадків (Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування).

За даними Міністерства соціальної політики України (Підписано Указ Президента «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства», 2020), станом на 01.08.2020 р. надання соціальних послуг, у тому числі тимчасового притулку особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, зокрема, внаслідок вчинення щодо них домашнього насильства та насильства за ознакою статі, забезпечують: 393 мобільних бригади соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та / або насильства за ознакою статі; 28 притулки або відділення для осіб, які постраждали від домашнього насильства та / або насильства за ознакою статі; 2 центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб; 11 центрів денного перебування для постраждалих осіб; 116 обласних, міських, районних «гарячих ліній».

Наведена інформація стосується державних надавачів послуг, хоча і містить дані надавачів послуг, які працюють в структурі благодійних та громадських організацій.

У всьому світі експерти били на сполох щодо спалаху домашнього насильства під час пандемії COVID-19, називаючи це «пандемією всередині пандемії». Міжнародні дослідження підтверджують факт, що в кризові періоди, коли зростають загрози життю й здоров'ю, а також економічній і фінансовій безпеці, поширюються домашнє й гендерно зумовлене насильство (*Violence against women and girls: the shadow pandemic*, 2020).

З позиції сьогодення, можна ствердно заявляти, що пандемія COVID-19 змінила наше життя кардинально у всіх сферах діяльності. Через карантинні обмеження корективів потребували не тільки сфера бізнесу, але і громадський сектор вносив численні зміни у свою роботу, щоб продовжувати реалізовувати проекти та ініціативи і таким чином досягати своєї

місії. За таких обставин, громадянське суспільство розробляло маркетингові стратегії, аби втілювати їх у життя громадян та забезпечувати успішний розвиток територіальних громад в Україні.

Упродовж останніх років відбулося чимало позитивних змін у розбудові громадського суспільства. Відповідальність та небайдужість громадян зробило цей сектор значущим у різних сферах діяльності, від приватної підтримки до волонтерського напрямку. Рішучим у своїх поглядах та діях громадське суспільство стало після перемоги Революції Гідності. Згідно з опитуванням представників громадянських організацій впливовість громадського сектору різко зросла із 2,2 бали (за 5-бальною шкалою) до 4 балів, проте надалі поступово зменшувалася до 3,2 бали наприкінці 2018 р. (Чи стала Революція гідності рушієм розвитку громадянського суспільства – експертне опитування, 2019). А вже у 2020 р. рівень довіри знову виріс. Насамперед, це спровоковано пандемією COVID-19, де громадяни знову вбачали потребу в громадських організаціях та волонтерах, зокрема. Але, якщо за попередні роки діяльність громадських організацій була спрямована здебільшого на допомогу учасника АТО/ООС, внутрішньо переміщеним особам, на реабілітацію та їхній соціальний захист, то після цього багато організацій перекваліфікувалося в надання медичної та соціально-психологічної допомоги, в т.ч. постраждалим від домашнього насильства.

Тому, є важливим створення умов для формування та розвитку ринку соціальних послуг, які можуть надаватися не лише державними установами, а й можуть здійснюватися громадськими та благодійними організаціями. Адже, соціальні послуги передбачають соціально-психологічну, економічну, інформаційну, соціально-медичну, соціально-педагогічну, юридичну підтримку та допомогу незахищеним верствам населення, зокрема, тим, хто постраждав від домашнього насильства. За період пандемії кількість таких вразливих груп значно зросла, адже ізоляція вдома призвела до частих конфліктів, зниження економічних показників у сім'ї, а соціально-психологічна гармонія сім'ї просто порушилася. Особливо значущу увагу приділялось питанням протидії домашньому насильству та насильству за озна-

кою статі, у тих регіонах та громадах, які найбільше постраждали під час пандемії.

Робота з постраждалими від насильства полягала у правовій допомозі, соціальній, психологічній, медичній допомозі, допомозі з вирішення проблем дітей, консультуванні тощо (часто із використання ІКТ) (Liakh та ін., 2021).

У період пандемії COVID-19 набули поширення такі форми роботи: розташування в кризових кімнатах або притулках, консультації – очні або через «гарячу» лінію, індивідуальна і групова робота із психологом, організація консультації з сімейним чи іншим лікарем; організація стаціонарного лікування, консультації юриста, первинна правова допомога (консультування, оформлення документів), вторинна правова допомога (юридичний супровід в суді), ведення випадку, тощо.

У свою чергу, консультування постраждалих від домашнього насильства було очним, телефонним, онлайн (через запити-відповіді через Інтернет та соціальні мережі, такі як Viber, WhatsApp, Telegram). Під час консультацій надавалися інформаційні, юридичні та психологічні послуги.

Нижче наведемо приклад адаптації послуг Міжнародного благодійного фонду «Українська фундація громадського здоров'я» до карантинних обмежень та викликів, пов'язаних з COVID-19.

На початок пандемії Фонд забезпечував діяльність 12 мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства та насильства за ознакою статі на підконтрольних територіях Донецької та Луганської областей в рамках проекту «Комплексний підхід до вирішення проблеми гендерно зумовленого насильства та насильства проти хлопців, дівчат, чоловіків та жінок у східних регіонах України», який фінансується Дитячим фондом ООН (UNICEF).

Мобільні бригади охоплювали своєю діяльністю такі території: Краматорськ та Дружківка; Слов'янськ, Святогірськ, Лиман та Слов'янський район, Олександрівський район; Константинополь та Костянтинівський район, м. Торецьк; Бахмут, Соледар, Часів Яр та Бахмутський район; Волноваха, Волноваський район, Великоновосілківський район; Селидове; Новоайдар та Новоайдарський район; Северодонецьк (в екстрених випадках – Лисичанськ); Станиця

Луганська та Станично-Луганський район; Кремінна та Кремінський район; Рубіжне; Попасна та Попаснянський район.

У зв'язку з пандемією коронавірусної інфекції COVID-19, оголошеної ВООЗ у березні 2020 р., у забезпеченні діяльності постали такі виклики: обмеження проведення публічних інформаційних заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі; обмеження планових виїздів та превентивних виїздів у сім'ї з ризиком виникнення насильства; неможливість надання планових очних консультацій, прийому громадян, які є постраждалими від насильства в денному форматі роботи.

Через виникнення обмежень та викликів фондом в консультаціях з місцевими органами влади (центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді) та ЮНІСЕФ, було прийнято ряд рішень для забезпечення стабільності роботи та доступу громадян до послуг мобільних бригад соціально-психологічної допомоги з урахуванням ситуації та забезпечення безпеки фахівців: проведення та надання екстрених та планових психологічних консультацій та консультацій із соціальних, юридичних питань клієнтам (жінкам, дітям, чоловікам) у віддаленому режимі (з дому) за допомогою телефонного зв'язку (в тому числі додатково закуплених номерів) та надання консультацій за допомогою Skype; забезпечення екстрених виїздів фахівців мобільних бригад лише в кризових випадках, коли існує загроза життю та здоров'ю потерпілих.

Під час телефонних або онлайн консультацій члени мобільної бригади (психологи та соціальні працівники) надавали такі види консультацій: психологічні (кризові, планові, підтримуючі, профілактичні); інформаційні (щодо наявних послуг, перенаправлення, тощо); з питань соціального супроводу.

Для забезпечення фіксування інформації щодо надання консультацій фондом було розроблено онлайн моніторингову форму та проведено навчання з фахівцями мобільних бригад щодо заповнення форми та подання інформації. На основі моніторингу та аналізу заповнених форм донору та державним партнерам подавалась інформація щодо ситуації насильства під час вимушеного карантину та появи нових запитів та викликів в громадах проекту.

Поширення інформації щодо нового формату діяльності мобільних бригад соціально-психологічної допомоги здійснювалося за допомогою інформаційних ресурсів фонду та партнерських організацій («Восток SOS», «Розірви коло», «Щастя в 4 руки»), мережу Facebook, в т.ч. на невідконтрольованих територіях, з вказанням контактів (телефонів та Skype), за якими можна отримати допомогу.

Також, варто зазначити, що для підтримки стабільного психологічного стану фахівцям мобільних бригад надавались психологічні супервізії, а також діяв чат цілодобової психологічної підтримки супервізором, проведено вебінар щодо надання психологічної допомоги. За необхідності проводились онлайн зустрічі та групові дзвінки. Для забезпечення зв'язку з персоналом бригад та підтримки керівників бригад, працював чат керівників мобільних

бригад, виконавчим директором фонду записуються відеозвернення для членів бригад.

Висновки. Домашнє насильство, насильство за ознакою статі, гендерно зумовлене насильство, яке існує в Україні і визнано серйозною проблемою, вимагає значних і комплексних зусиль для подолання, а відповідно, і залучення різноманітних суб'єктів, діяльність яких спрямована на подолання цих явищ. Важливу роль в цьому відіграють громадські та благодійні організації, що підкреслено в Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Досвід діяльності громадських і благодійних організацій із надання допомоги постраждалим від домашнього насильства у період пандемії COVID-19 зарекомендував ці організації як кваліфікованого суб'єкта соціальної роботи, який є більш гнучким в екстрених умовах, порівняно з державними соціальними службами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 01.12.2023).
2. Ніжинський С. Українці менше замовчують випадки домашнього насильства, а це – свідчення рівня довіри до органів державної влади. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayinci-menshe-zamovchuyut-vipadki-domashnogo-nasilstva-ce-svidchennya-rivnya-doviri-do-organiv-derzhavnoyi-vladi-sergij-nizhinskij> (дата звернення: 23.11.2023).
3. Соціальний звіт за 2019 р. Міністерства соціальної політики України. *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html> (дата звернення: 23.11.2023).
4. Звіт про стан застосування адміністративного законодавства органами Національної поліції України за 6 місяців 2020 р.. *Офіційний сайт Національної поліції*. URL: <https://www.npu.gov.ua/materials/vidkriti-dani/zvit-pro-stan-zastosuvannya-administrativnogo-zakonodavstva-organami-nacjonalnoji-policziji-ukrajini-za-6-misyacziv-2020-roku/> (дата звернення: 23.11.2023).
5. Інформація про стан застосування законодавства про адміністративну відповідальність органами Національної поліції за 5 місяців 2019 р.. *Офіційний сайт Національної поліції*. URL: <https://data.gov.ua/dataset/3722406b-f775-4fe5-97e1-54732d9e4f6e> (дата звернення: 23.11.2020).
6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Генеральна прокуратура України. *Генеральна прокуратура України*. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820 (дата звернення: 23.11.2023).
7. Підписано Указ Президента «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства». *Міністерство соціальної політики України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19092.html> (дата звернення: 23.11.2023).
8. Violence against women and girls: the shadow pandemic. Statement by Phumzile Mlambo-Ngcuka, Executive Director of UN Women. *UN Women*. URL: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic> (date of access: 23.11.2023).
9. Чи стала Революція гідності рушієм розвитку громадянського суспільства – експертне опитування. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. URL: <https://dif.org.ua/article/chi-stala-revoljutsiya-gidnosti-rushiem-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-ekspertne-opituvannya> (дата звернення: 23.11.2023).
10. Liakh T., Spirina T., Lekholetova M. Methods of territorial community assessment of own needs. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*. 2022. No. 1(50). P. 178–181. URL: <https://doi.org/10.24144/524-0609.2022.50.178-181> (date of access: 01.12.2023).
11. Development of youth volunteer programs in the condition of the Covid-19 pandemic in the communities, neighboring to the area of the joint forced operation in the east of Ukraine / T. Liakh et al. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*. 2021. Vol. 3. P. 316–326. URL: <https://doi.org/10.17770/sie2021vol3.6334>.
12. Building professional competences of social workers through distance learning in the context of the COVID-19 pandemic / T. Liakh et al. *E-learning in the Time of COVID-19 : Monograph* / ed. by E. Smyrnova-Trybulska. Katowice-Cieszyn, 2021. P. 151–162. URL: <https://doi.org/10.34916/el.2021.13.13>.

13. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent.

14. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 23.11.2023).

REFERENCES:

1. Pro zapobihannya ta protydyiu domashn'omu nasyt'stvu [On domestic violence prevention and response], Zakon Ukrainy № 2229-VIII (2023) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].

2. Pro sotsialni posluhy [On social services], Zakon Ukrainy № 2671-VIII (2022) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].

3. Nizhyns'kyu S. Ukrayintsi menshe zamovchuyut' vypadky domashn'oho nasyt'stva, a tse – svidchennya rivnya doviry do orhaniv derzhavnoyi vlady [Ukrainians report more cases of domestic violence that is evidence of higher trust to governmental agencies]. Uryadovyy portal. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayinci-menshe-zamovchuyut-vipadki-domashnogo-nasilstva-ce-svidchennya-rivnya-doviri-do-organiv-derzhavnoyi-vladi-sergij-nizhinskij> [in Ukrainian].

4. Sotsial'nyy zvit za 2019 r. Ministerstva sotsial'noyi polityky Ukrainy [2019 Social Report of the Ministry of Social Policy of Ukraine]. Ministerstvo sotsial'noyi polityky Ukrainy. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Zviti.html> [in Ukrainian].

5. Zvit pro stan zastosuvannya administratyvnoho zakonodavstva orhanamy Natsional'noyi politsiyi Ukrainy za 6 misyatsiv 2020 r. [Report on application of administrative legislation by the National Police of Ukraine for 6 months of 2020] Ofitsynyy sayt Natsional'noyi politsiyi. Retrieved from: <https://www.npu.gov.ua/materials/vidkriti-dani/zvit-pro-stan-zastosuvannya-administrativnogo-zakonodavstva-organami-naczionalnoji-policziji-ukrajini-za-6-misyacziv-2020-roku/> [in Ukrainian].

6. Informatsiya pro stan zastosuvannya zakonodavstva pro administratyvnu vidpovidal'nist' orhanamy Natsional'noyi politsiyi za 5 misyatsiv 2019 r. [Information on application of the legislation on administrative responsibility by the National Police offices for 5 months of 2019] Ofitsynyy sayt Natsional'noyi politsiyi. Retrieved from: <https://data.gov.ua/dataset/3722406b-f775-4fe5-97e1-54732d9e4f6e> [in Ukrainian].

7. Pro zareyestrovani kryminal'ni pravoporushennya ta rezul'taty yikh dosudovoho rozsliduvannya [About registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation]. Heneral'na prokuratura Ukrainy. Heneral'na pr.ratura Ukrainy. Retrieved from: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820 [in Ukrainian].

8. Pidpysano Ukaz Prezydenta «Pro nevidkladni zakhody iz zapobihannya ta protydyiu domashn'omu nasyt'stvu, nasyt'stvu za oznakoyu stati, zakhystu prav osib, yaki postrazhdaly vid takoho nasyt'stva» [Signed the Presidential Decree "On urgent measures to prevent and combat domestic violence, gender-based violence, and protect the rights of violence survivors"]. Ministerstvo sotsial'noyi polityky Ukrainy. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/news/19092.html> [in Ukrainian].

9. Violence against women and girls: the shadow pandemic. Statement by Phumzile Mlambo-Ngcuka, Executive Director of UN Women. UN Women. Retrieved from: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/4/statement-ed-phumzile-violence-against-women-during-pandemic>

10. Chy stala Revolyutsiya hidnosti rushiyem rozvytku hromadyans'koho suspil'stva – ekspertne opytuvannya [Did the Revolution of Dignity become a driving force for the development of civil society - an expert survey]. Fond Demokratychni initsiatyvy imeni Il'ka Kucheriva. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/chi-stala-revolutsiya-gidnosti-rushiem-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-ekspertne-opytuvannya> [in Ukrainian].

11. Liakh, T., Spirina, T., & Lekholetova, M. (2022). Methods of territorial community assessment of own needs. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: «Pedagogy. Social Work»*, (1(50)), 178–181. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.178-181>

12. Liakh, T., Lekholetova, M., Kotelevets, A., Spirina, T., & Shved, O. (2021). Development of youth volunteer programs in the condition of the Covid-19 pandemic in the communities, neighboring to the area of the joint forced operation in the east of Ukraine. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 3, 316–326. <https://doi.org/10.17770/sie2021vol3.6334>

13. Liakh, T., Spirina, T., Lekholetova, M., & Shved, O. (2021). Building professional competences of social workers through distance learning in the context of the COVID-19 pandemic. *E-learning in the Time of COVID-19* (p. 151–162). STUDIO NOA. <https://doi.org/10.34916/el.2021.13.13>

14. Denysiuk, O., Dulia, A., Vainola, R., Epel, O., Zhukov, V., Karpenko, O., Klishevych, N., Kotelevets, A., Lekholetova, M., Liutyi, V., Liakh, T., Ostrolutska, L., Petrochko, Zh., Sapiha, S., Sylantjeva, I., Spirina, T., Sulitskyi, V., Faidiuk, O., & Shved, O. (2023). *Aktualni pytannia sotsialnoi roboty* [Current issues of social work] (O. Epel, T. Liakh & I. Sylantjeva, Red.). RIK-U. https://www.researchgate.net/publication/374582040_Aktualni_pitanna_socialnoi_roboti/related#fullTextFileContent [in Ukrainian].

РОЗДІЛ 2 АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 364-786.2

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.11>

Інна ЖУРБА

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет, бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006

ORCID: 0000-0003-2461-0789

Олександр ЯКУШЕВ

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет, бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006

ORCID: 0000-0002-0699-1795

Людмила ТЕРНОВА

кандидат економічних наук, доцент кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет, бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006

ORCID: 0000-0002-3395-4025

Наталія САМАРА

викладач кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет, бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006

ORCID: 0000-0001-9881-806X

Юлія ПРИСЯЖНЕНКО

магістр кафедри соціального забезпечення, Черкаський державний технологічний університет, бул. Шевченка, 460, м. Черкаси, Україна, 18006

ORCID: 0000-0002-6402-9991

Бібліографічний опис статті: Журба, І., Якушев, О., Тернова, Л., Самара Н., Присяженко, Ю. (2023). Основні напрямки та підходи щодо соціальної реабілітації учасників бойових дій в сучасних збройних конфліктах. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 78–86, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.11>

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ПІДХОДИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ

З моменту виникнення військових конфліктів виникає потреба в проведенні соціальної реабілітації осіб, які беруть участь у них. Причому, звичайно, будь-яка людина, яка виявилася залученою до збройного зіткнення, отримує невиліковну психічну травму, а її повернення в мирне життя і до нормального функціонування вимагає значних зусиль з боку суспільства. Ця проблема гостро стоїть перед активними учасниками збройних конфліктів, що борються зі зброєю в руках.

Психосоціальна реабілітація – це один із видів допомоги, яку надають кваліфіковані фахівці окремим особам або групам для оптимізації психофізіологічного стану, когнітивних процесів, поведінки, спілкування та виконання індивідуальної та групової діяльності. Реабілітація спрямована на відновлення психологічного функціонування, особистісних якостей та системи міжособистісних стосунків учасників бойових дій, щоб вони могли успішно виконувати бойові завдання та функціонувати в мирному суспільстві. Тобто, суб'єктами реабілітації є ті, хто отримав бойову травму, що проявилася гостро або із запізненням. Психосоціальна реабілітація воїнів, травмованих під час бойових дій, спрямована на визначення їх психологічної структури з метою оптимізації розвитку та функціонування особистості в конкретних життєвих умовах.

Важливість та необхідність наукових досліджень, у тому числі соціологічних, у цій галузі пояснюється тим, що зараз системний підхід до вирішення даної проблеми залишається недостатньо розробленим. Неповністю

використовуються існуючі технології у системі контролю над станом здоров'я та соціальної адаптації військово-вслужбовців – учасників збройних конфліктів. В результаті серед них спостерігається високий рівень захворюваності та інвалідизації. Тим часом найбільш явні прояви порушень пов'язані саме з пораненнями та каліцтвами, тому як у минулому, так і сьогодні завжди насамперед йдеться про медичну реабілітацію.

Ключові слова: соціальна реабілітація, військово-вслужбовець, надзвичайна ситуація, стресовий розлад.

Inna ZHURBA

PhD in Economy, Associate Professor, Head of the Department of Social Welfare, Cherkasy State Technological University, 460, Shevchenka Blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006

ORCID: 0000-0003-2461-0789

Oleksandr YAKUSHEV

PhD in Economy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Welfare, Cherkasy State Technological University, 460, Shevchenka Blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006

ORCID: 0000-0002-0699-1795

Lyudmila TERNOVA

PhD in Economy, Associate Professor of the Department of Social Welfare, Cherkasy State Technological University, 460, Shevchenka Blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006

ORCID: 0000-0002-3395-4025

Nataliia SAMARA

Lecturer of the Department of Social Welfare, Cherkasy State Technological University, 460, Shevchenka Blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006

ORCID: 0000-0001-9881-806X

Yuliia PRYSIAZHNEKO

Master of the Department of Social Welfare, Cherkasy State Technological University, 460, Shevchenka Blvd., Cherkasy, Ukraine, 18006

ORCID: 0000-0002-6402-9991

To cite this article: Zhurba, I., Yakushev, O., Ternova, L., Samara N., Prysiazhenko Y. (2023). Osnovni naprjamky ta pidhody shhodo social'noi' rehabilitacii' uchasnykiv bojovyh dij v suchasnyh zbrojnyh konfliktah [The main directions and approaches to social rehabilitation of combat participants in current armed conflicts]. *Vvichlyvist. Humanitas, 4*, 78–86, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.11>

BASIC DIRECTIONS AND APPROACHES FOR SOCIAL REHABILITATION OF PARTICIPANTS IN COMBAT ACTIONS IN CURRENT EMERGENCY CONFLICTS

Since the beginning of military conflicts, that is, in fact, since the earliest times of human history, there is a need for social rehabilitation of their participants. Moreover, of course, any person who was involved in an armed conflict receives incurable mental trauma, and his return to a peaceful life and to normal functioning requires significant efforts on the part of society. This problem is acutely faced by active participants in armed conflicts fighting with weapons in their hands.

Psychosocial rehabilitation is one of the types of assistance provided by qualified specialists to individuals or groups to optimize the psychophysiological state, cognitive processes, behavior, communication, and performance of individual and group activities. Rehabilitation is aimed at restoring psychological functioning, personal qualities and the system of interpersonal relations of combatants so that they can successfully perform combat tasks and function in a peaceful society. That is, the subjects of rehabilitation are those who received a combat injury that manifested itself acutely or with a delay. Psychosocial rehabilitation of soldiers injured during hostilities is aimed at determining their psychological structure in order to optimize the development and functioning of the individual in specific life conditions.

The importance and necessity of scientific research, including sociological research, in this field is explained by the fact that currently the systematic approach to solving the mentioned problem remains insufficiently developed. Existing technologies are not fully used in the system of health control and social adaptation of servicemen participating in armed conflicts. As a result, there is a high level of morbidity and disability among them. Meanwhile, the most obvious manifestations of violations are related to injuries and mutilations, therefore, both in the past and today, it is always primarily about medical rehabilitation.

Key words: social rehabilitation, military serviceman, emergency situation, stress disorder.

Актуальність проблеми. Загальний стан українського суспільства залежить від багатьох факторів, які можуть позитивно або негативно вплинути на кожну людину. Серед цих факторів часто виділяють духовний, економічний, демографічний та політичний стани в країні, які часто взаємопов'язані між собою. Надзвичайні ситуації бувають різних рівнів та класифікацій, що також істотно впливають на кожного громадянина.

На даний момент існує надзвичайна ситуація загальнодержавного рівня, соціально-політичного та воєнного характеру спричинена діями російської влади проти українського народу та суверенності держави. Під час воєнного стану кожен потребує соціального захисту та допомоги. Учасники локальних збройних конфліктів не є виключенням, а скоріше об'єктом посиленої уваги, адже специфіка військової служби вимагає посиленого фізичного та психоемоційного навантаження, які можуть призвести до серйозних проблем зі здоров'ям.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Огляд та аналіз зарубіжної й вітчизняної літератури тематично направлені на тему соціальної реабілітації учасників бойових дій в сучасних збройних конфліктах представлені науковцями: Н. Коуплендом, М. Корольчуком, Г. Тімченком, В. Стасюк та ін.

Мета дослідження. Метою статті є обґрунтування теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо основних напрямків та підходів щодо соціальної реабілітації учасників бойових дій в сучасних збройних конфліктах

Викладення основного матеріалу дослідження. Військові дії на території України актуалізує тему посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Результати міжнародних досліджень у країнах, охоплених війною, показують, що поширеність посттравматичних стресових розладів подвоюється до 15-20% серед людей, які жили у зонах бойових дій (як військових, так і цивільних) (Проданова, Захарова, Якушев, Якушева, 2022). Водночас дослідження показують, що більшість людей, які пережили травматичну подію, не мають проблем із психічним здоров'ям; значна кількість людей із посттравматичним стресовим розладом одужує спонтанно. Отже, важливо не перебільшувати проблему, але при цьому не зменшувати її значення. Важливо також визнати, що значна частина людей, які пережили травма-

тичну подію, не відчувають проблем з психічним здоров'ям відразу, але можуть виникнути через певний період часу. Варто пам'ятати, що ці проблеми можуть проявлятися не лише у ПТСР, а й у вигляді інших розладів, зокрема: вживання наркотичних речовин, депресія, тривожні розлади, втрата контролю, гнів тощо.

Певна частина учасників локальних збройних конфліктів потребують в психологічній та медичній реабілітаціях для профілактики або лікування. Комплексна медико-психологічна реабілітація (або допомога) та соціальна підтримка воїнів, які брали участь у бойових діях – необхідна в наш час.

Алгоритм надання первинної допомоги при ПТСР має декілька етапів. На першому визначається ризик формування ПТСР. На це впливають пережиті травматичні події. На другому етапі використовується опитувальник із семи запитань.

Більше чотирьох позитивних відповідей означає ймовірну присутність ПТСР. На третьому етапі, якщо визначено посттравматичний стресовий синдром, виявляється або спростовується суїцидальний намір. Для цього використовують спеціальні тести. Якщо у людини високий ризик схильності до суїциду, її направляють на вторинну медичну допомогу.

Четвертий етап необхідний для того, щоб в доступній формі надати необхідну інформацію про перебіг захворювання, загальний стан здоров'я, рекомендації для поліпшення стану та лікування.

Надання первинної допомоги проводиться на п'ятому етапі і має такі заходи: консультування, діагностика, підвищення мотивації, надійне терапевтичне середовище (9).

Проведення терапії, слідкування за станом та динамікою здійснюється на шостому етапі. Етап сьомий необхідний для підтримувальної терапії (закріплення навичок, підвищення рівня адаптації). Восьмий етап є заключним, підводяться підсумки, аналіз позитивного напрямку лікування. Загалом, проводиться двадцять сеансів, з періодичністю два або три рази на тиждень (Журба, Якушев, Губар, Тернова, Самара, 2021).

Сам процес реабілітації складається з різних елементів. Наприклад, фізіотерапія використовує природні механізми адаптації організму для спеціального лікування розладів функцій орга-

нізму, фізіотерапія, гідротерапія, міофасціальна інструментальна терапія, пропріоцептивне перевиховання, структурна остеопатія, тейпування, масажі та ін. На рис. 1 схематично зображені медико-психологічні заходи реабілітації.

Рис. 1. Заходи медико-психологічної реабілітації

Є різні способи терапії. Наприклад, трудотерапія спрямована на тренування або повторне тренування рухів і здібностей, які не були розвинені або були втрачені через хворобу чи травму. Вона спрямована на підвищення незалежності пацієнта в повсякденній діяльності.

Оздоровча освіта передбачає форуми, бесіди та семінари, які проводять експерти з охорони здоров'я. Це дає можливість дізнаватися більше про хвороби, отримувати поради та обмінюватися досвідом (9).

Посттравматичний тренінг застосовується для людей, які пережили фізичну та психологічну травму. Позитивний ріст пов'язаний з психологічною стійкістю, соціальною адаптацією та позитивними емоціями. Таким чином, після тренінгу відбувається когнітивне переосмислення травми, виявлення її позитивного впливу на світогляд і розробка нових життєвих цілей. Ключова тематика тренінгу: переосмислення сенсу життя та зміна життєвих пріоритетів; травма як основа саморозвитку; формування нового «Я-образу» та прийняття свого тіла. Потрібно враховувати особливості травми, типу психіки, індивідуальні ознаки, стать та вік. Наприклад, люди віком до 25 років легше сприймають зміни, відповідно, простіше переосмислюють життєві цінності. Більш складніша вікова категорія від 55 років, це зумовлено віковими особливостями (9).

Діагностика психічного статусу, рівня нервово-психічної активності психологами та пси-

хіатрами має становити основний зміст обстеження військовослужбовців після повернення із зони бойових дій. При цьому особлива увага приділяється проведенню групових та індивідуальних бесід, у ході яких ветерани орієнтуються на розуміння проблем, що виникають за соціально-психологічної адаптації воїнів до нормальних умов життя.

Якщо розглядати державну допомогу військовослужбовцям, то згідно пункту дев'ятнадцять частини першої статті шість Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» військовослужбовці та працівники Збройних Сил України та ін. у встановленому порядку законодавства визначаються як учасниками бойових дій.

У сучасному суспільстві як ніколи актуальна тема повернення учасників бойових дій до життя після виконання службових обов'язків шляхом реабілітації.

Одним із головних напрямків діяльності державної влади є реабілітація учасників бойових дій, адже важливо створювати та реалізовувати ініціативи з соціального захисту військовослужбовців, спрямовані на збереження або відновлення їх фізичного та психологічного здоров'я, досягнення ними соціально-психологічного благополуччя.

Станом на 01.07.2019 згідно з показниками Міністерства у справах ветеранів України, кількість осіб, які мають статус учасника бойових дій становить 369 451 (див. рис. 2). Жінки становлять 4.1% (тобто, 15 тисяч осіб).

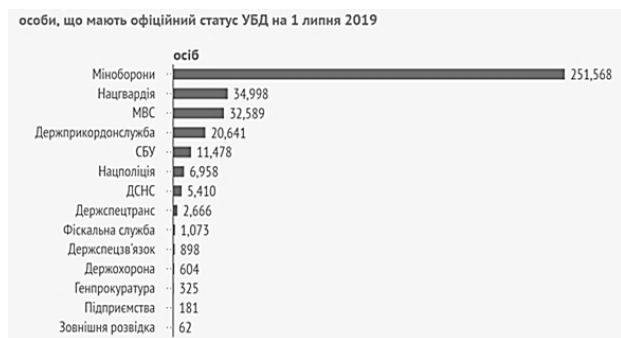

Рис. 2. Особи з офіційним статусом учасника бойових дій на 01.07.19

Станом на 12.09.22 учасників бойових дій налічувалося майже 500 тисяч осіб (2). Станом на 09.12.22 чисельність осіб становить понад 670 тисяч (учасники бойових дій, учасники

війни). На даний момент статистика в тестовому режимі і відображає лише приблизну ситуацію. До сих пір проводиться уточнення та верифікація статистичних даних. Загалом учасників бойових дій 58% від загального числа, а учасників війни – 20,8% (див. рис. 3). Кількість чоловіків 494 тисячі, жінок – 175 тисяч (1).

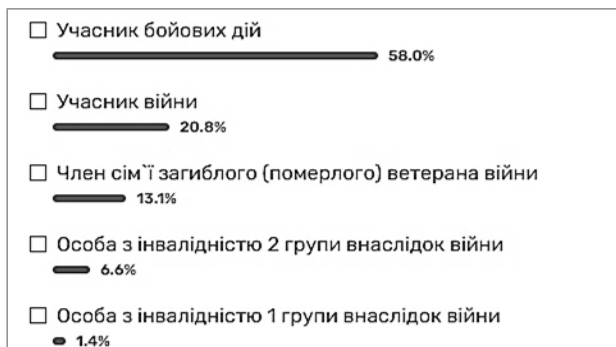

Рис. 3. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України (1)

Державні соціальні заходи для підтримки учасників бойових дій зазвичай стосуються і їх сімей та мають такі заходи (Журба, Якушев, Тернова, Губар, 2021):

- виплата компенсацій за послуги у сфері житлово-комунального обслуговування членам сімей учасників бойових дій, які загинули.;

- надання одноразової матеріальної допомоги;

- компенсація витрат на установку лічильників для обліку витрат води та газу;

- забезпечення щорічного проведення профілактичних оглядів учасникам бойових дій та медикаментозне забезпечення відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 р. № 1303;

- забезпечення учасників бойових дій можливістю отримати послуги з зубопротезування з використанням сучасних матеріалів (за винятком дорогоцінних металів) та слухопротезування.;

- надання планової стоматологічної допомоги з використанням сучасних матеріалів;

- визначення необхідності та надання санаторно-курортного лікування та реабілітаційних засобів постраждалим учасникам бойових дій;

- здійснення заходів, щодо психологічної реабілітації постраждалих учасників бойових дій;

- забезпечення оздоровлення для дітей, чий батьки загинули або отримали поранення, контузії або каліцтва;

- забезпечення учасників бойових дій можливістю безкоштовно використовувати спортивні споруди, такі як спортивні зали, для проведення тренувань і занять спортом;

- надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу з метою подолання (мінімізації) складних життєвих обставин, у тому числі проведення психологічної роботи;

- допомога в пошуку роботи для демобілізованих військовослужбовців, включаючи можливість професійного навчання за замовленням роботодавця і створення нових робочих місць з компенсацією роботодавцю внесків на соціальне страхування в разі працевлаштування безробітних учасників бойових дій;

- надання учасникам бойових дій та членам їх сімей безкоштовної правової консультації та підтримки на початковому етапі;

- проведення культурно-мистецьких заходів;

- організація соціальної та професійної адаптації учасників бойових дій згідно постанови Кабінету Міністрів України від 21 червня 2017 р. № 432;

- виділення житла учасникам військових дій та членам сімей загиблих учасників згідно чинного законодавства та ін. (Постанова КМУ, 2004).

Починаючи з отримання відповідного статусу учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, а також члени сімей загиблих, мають право на безкоштовне отримання медичних препаратів та лікарських засобів.

В аптеках, у медичних закладах, які виписали терапію, можна отримати лікарські засоби безоплатно. При лікуванні без госпіталізації ліки видаються по місцю проживання. Особи, які користуються правом на пільгове використання ліків в лікувально-профілактичних органах управління, можуть безкоштовно отримати ліки в аптеках, визначених лікувально-профілактичними органами управління. При собі необхідно мати рецепт від лікаря та посвідчення (Закон України, 1993; Постанова КМУ, 1998).

Особи, які беруть безпосередню участь у бойових діях, повинні отримати безоплатну психологічну та медико-психологічну реабілітацію у відповідних центрах з відшкодуванням витрат на проїзд до таких центрів та назад.

Перелік реабілітаційних установ, які надають послуги з психологічної реабілітації, надає Державна служба України з надзвичайних ситуацій. Послуги з психологічної реабіліта-

ції включають: психологічну діагностику, психологічну освіту та інформування, психологічне консультування, психологічну підтримку та супровід, психотерапію, групову роботу.

Після цього між органом соціального захисту населення, особою та адміністрацією реабілітаційного закладу укладається тристоронній договір про користування та надання реабілітаційних послуг.

Законом передбачено відшкодування послуг з психологічної реабілітації. Для цього фізичній особі необхідно подати заяву до органу соціального страхування за місцем реєстрації чи фактичного проживання чи дислокації військовослужбовців. Щоб скористатися санаторно-курортним лікуванням, необхідно зареєструватися в службі соціального захисту населення за місцем проживання.

Учасники бойових дій мають можливість вільного вибору санаторію. Для цього необхідно вибрати потрібний заклад і повідомити про свій вибір у відділ соціального захисту. Далі працівники соціального захисту перевіряють, чи відповідає установа встановленим вимогам. Після цього укладається тристороння угода між органом соціального забезпечення, особою та адміністрацією закладу для отримання пільг для лікування в санаторії.

Якщо протягом двох років особа не отримає безкоштовну путівку на санаторно-курортне лікування, законом передбачено право на грошову компенсацію вартості такого лікування. Зазначений дворічний строк починається з моменту звернення за призначенням пільг або виплати грошової компенсації.

Важливо знати, що діти учасників бойових дій або їхніх батьків, які загинули в зоні бойових дій, мають право на одну безкоштовну путівку до дитячого оздоровчого закладу на рік, якщо в цьому році таких путівок не було видано (Закон України, 1993; Закон України, 1992; Постанова КМУ, 1998).

За кордоном також діють системи, які пропонують психологічну допомогу солдатам, у яких проявляються проблеми зі здоров'ям психічного характеру або набули важку бойову травму. Далі будуть розглянуті концептуальні американські та ізраїльські підходи надання психологічної підтримки в бойових ситуаціях.

Механізм психологічної підтримки в Сполучених Штатах організована таким чином:

командири підрозділів і молодший медспеціаліст виявляють потерпілих під час бойових завдань і оперативно надають першу психологічну допомогу, далі транспортують постраждалих до медичного центру батальйону. В подальшому вони отримують психологічну допомогу. Окрім цих заходів, для постраждалих проводилися імпровізовані бойові навчання, зустрічі з іншими військовослужбовцями та двотижневі психологічні заходи. Для забезпечення цієї підтримки в медичній частині працюють психолог, психіатр і соціолог. Якщо позитивний прогрес терапії відсутній, то лікування продовжують у спеціалізованому стаціонарі або шпиталі. Експерти оцінюють результативність такої підтримки в 45-75% (Макаренко, 2018).

Система психологічної допомоги в Ізраїлі є складною за своєю природою і діє за визначенням командирами осіб із ознаками психологічних проблем безпосередньо в підрозділах. Бійців відправили в батальйонний госпіталь на кілька годин психологічної роботи. Для цього використовують психотерапію, при необхідності медикаменти, організують спілкування з командирами та іншими військовослужбовцями. При відсутності позитивних результатів системи заходів, постраждалих направлятимуть до Управління охорони здоров'я на термін до двох тижнів. За оцінками експертів, ефективність такої підтримки становить 25-55% (Макаренко, 2018).

Досвід участі іноземних військ у військових подіях сучасності переконливо підтверджує той факт, що система комплексної психологічної допомоги учасникам бойових дій корисна та необхідна. Без конкретної системи допомоги в психологічній сфері, досить складно досягти високої бойової активності воїнів і ефективного розв'язання ними бойових завдань у локальних воєнних конфліктах. Організація сукупного позитивного психологічного сприяння військовослужбовцям, які постраждали від психічних травм, має ціль надати психологічний супровід, сприяти мобілізації й активізації бойової готовності та боєздатності, знизити психологічне напруження та втому, швидко повернути в підрозділи військових, які за типом психічних уражень не мають гострої необхідності в госпіталізації, відновлення ментальної стійкості підрозділів з дезорганізованими проблемами. Виходячи із всього вищепереліченого, комп-

лексна система соціально-психологічної допомоги, зобов'язана зважати на бойовий досвід, згідно якого були створені базові положення психологічної допомоги (Макаренко, 2018):

Простота – діагностичні, терапевтичні та реабілітаційні заходи мають бути простими та загальнодоступними.

Близькість – психологічна підтримка повинна надаватися якомога ближче до підрозділу та всередині нього.

Надійність – організація психологічної допомоги покликана формувати і підтримувати у військовослужбовців впевненість в обов'язковому прийнятті необхідної медичної допомоги.

Швидкість – реабілітацію слід починати якнайшвидше після виявлення ознак психічного розладу.

Отже, узагальнюючи вищевикладений матеріал за визначеною проблематикою з'ясовано, що проблема надання психологічної допомоги кожному постраждалому військовослужбовцю необхідний майбутній розвиток через модерніза-

цію базових форм надання психологічної роботи в елементах психологічної діагностики, психотерапії, психологічної профілактики і психологічної гігієни, психологічної реабілітації, психологічній освіті та консультуванні. Також слід зазначити, що механізм надання сукупної психологічної допомоги військовослужбовцям повинна містити в собі діагностику, профілактику, психотерапію, консультування, корекцію. Ці дії має здійснювати кваліфікований спеціаліст.

Висновки. Проведений аналіз та дослідження дає можливість створити повну картину щодо основних елементів соціально-психологічної реабілітації, тобто вона повинна мати комплексний характер, здійснюватися спільно з іншими видами реабілітації, а саме: медичною, педагогічною та професійною реабілітацією. Цей метод проведення соціально-психологічної реабілітації сприятиме досягненню позитивних результатів у лікуванні та відновленні фізичного та психічного здоров'я учасників бойових дій у сучасних обставинах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://data.mva.gov.ua> (дата звернення: 09.12.2022).
2. В Україні налічується майже 500 тисяч учасників бойових дій – Мінветеранів запустило веб-сторінку зі статистикою. Міністерство у справах ветеранів України. URL: <https://cutt.ly/60e5HwK>. (дата звернення: 09.12.2022).
3. Журба І.О., Якушев О.В., Губар О.Є., Тернова Л.Ю., Самара Н.С. (2021) Соціальна робота як складова політики соціального захисту внутрішньо переміщених осіб регіону. *Зб. наук. праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. Вип. 63. Черкаси: ЧДТУ, С.147-156.
4. Журба І.О., Якушев О.В., Тернова Л.Ю., Губар О.Є. (2021) Соціальний захист безробітних учасників АТО/ООС в контексті діяльності державної служби зайнятості України *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. Вип. №4, Черкаси: ЧНУ, С.124-132.
5. Корольчук М. С., Корольчук В. М., Миронець С. М., Тімченко О.В., Осьодло В. І., Ржевський Г. М., Максименко К. С. (2014) Психологія праці в звичайних та екстремальних умовах. Навч. посіб. для студ. ВНЗ. К.: Київ. нац. торг. ун-т, 523 с.
6. Коупленд Н. (1991) Психологія та солдат. (А. Т. Сапронова та Ю. М. Каторинича. пер, з англ.) М.: Воєніздат, 74 с.
7. Макаренко С. С. (2018) Соціально-психологічна реабілітація учасників бойових дій. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. Т. 13, № 3. 2018, С. 89-90.
8. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 208 с.
9. Посттравматичний стресовий розлад: визначення, ризику, алгоритм надання первинної допомоги. 2022. URL: <https://health-ua.com/article/70798-posttraumaticnij-stresovij-rozlad-viznachennya-riziki-algoritm-nadannya-pe>. Post-traumatic stress disorder (PTSD) and war-related stress
10. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.1998 р. № 1303 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-p#Text> (дата звернення: 06.12.2022).
11. Про затвердження Порядку виплати грошової компенсації вартості санаторно-курортного лікування деяким категоріям громадян: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2004 р. № 785 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-2004-p#Text> (дата звернення: 06.12.2022).
12. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09.04.1992 р. № 2262-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 06.12.2022).

13. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 06.12.2022).
14. Реабілітація учасників АТО. *WikiLegal*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Реабілітація_учасників_АТО (дата звернення: 06.12.2022).
15. Скільки в Україні ветеранів АТО й від яких відомств?. URL: https://texty.org.ua/fragments/97005/Skilky_v_Ukrajinі_veteraniv_AТО_j_vid-97005/ (дата звернення: 09.12.2022).
16. Стасюк В. В. (2005) Система соціально-психологічного забезпечення функціонування військових підрозділів в умовах збройних конфліктів. К.: НАОУ, 322 с.
17. Prodanova L., Zakharova O., Yakushev O., Yakusheva O. (2022) Threats to the agricultural and forestry sector of the world economy through the prism of war in Ukraine. *Crisis Management and Safety Foresight in Forest-Based Sector and Smes Operating in the Global Environment*. 15th International Scientific Conferenc WoodEMA 2022. Conference paper collection. Trnava, P.379-387.

REFERENCES:

1. Analitichna informacija za danymy Ministerstva u spravah veteraniv Ukrai'ny. Ministerstvo u spravah veteraniv Ukrai'ny [Analytical information according to the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine] URL: <https://data.mva.gov.ua> (date of application: 09.12.2022) [in Ukrainian].
2. V Ukrai'ni nalichujet'sja majzhe 500 tysjach uchasnykiv bojovyh dij – Minveteraniv zapustylo veb-storinku zi statystykoju. Ministerstvo u spravah veteraniv Ukrai'ny [There are almost 500,000 combatants in Ukraine – the Ministry of Veterans Affairs has launched a website with statistics. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine] URL: <https://cutt.ly/60e5HwK>. (date of application: 09.12.2022) [in Ukrainian].
3. Zhurba I.O., Yakushev O.V., Gubar O.E., Ternova L.Yu., Samara N.S. (2021) Social'na robota jak skladova polityky social'nogo zahystu vnutrishn'o peremishhenyh osib regionu [Social work as a component of the policy of social protection of internally displaced persons in the region] *Coll. of science Proceedings of the Cherkasy State Technological University. Series: Economic Sciences. Vol. 63. Cherkasy: ChDTU, P.147-156. (Professional Edition). Index Copernicus. DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.63.2021.250455> [in Ukrainian].*
4. Zhurba I.O., Yakushev O.V., Ternova L.Yu., Gubar O.E. (2021) Social'nyj zahyst bezrobitnyh uchasnykiv ATO/OOS v konteksti dijal'nosti derzhavnoi' sluzhby zajnjatosti Ukrai'ny [Social protection of unemployed participants of ATO/OOS in the context of the State Employment Service of Ukraine] *Bulletin of Cherkasy University. Series: Economic Sciences. Vol. No. 4, Cherkasy: ChNU, P. 124-132. (Professional Edition). Index Copernicus. DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2021-4-124-132> [in Ukrainian].*
5. Korolchuk M. S., Korolchuk V. M., Myronets S. M., Timchenko O. V., Osyodlo V. I., Rzhevsky G. M., Maksimenko K. S. (2014) Psychologija praci v zvyčajnyh ta ekstremal'nyh umovah [Psychology of work in ordinary and extreme conditions] *Education manual for students university K.: Kyiv. national auction. university*, 523 p. [in Ukrainian].
6. Copeland N. (1991) Psychologija ta soldat [Psychology and the soldier] (A. T. Saprionova and Yu. M. Katornych. trans., from English) M.: Voenizdat, 74 p. [in Ukrainian].
7. Makarenko S. S. (2018) Social'no-psychologichna rehabilitacija uchasnykiv bojovyh dij [Social and psychological rehabilitation of combatants. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. Vol. 13, No. 3. P. 89-90. URL: <https://doi.org/10.31108/2018vol13iss3> (date of access: 06.12.2022). [in Ukrainian].
8. Osnovy rehabilitacijnoi' psihologii': podolannja naslidkiv kryzy [Basics of rehabilitation psychology: overcoming the consequences of the crisis] Tutorial. Volume 1. Kyiv, 2018. 208 p. [in Ukrainian].
9. Posttravmatychnyj stresovyj rozlad: vyznachennja, ryzyky, algorytm nadannja pervynnoi' dopomogy [Post-traumatic stress disorder: definition, risks, primary care algorithm]. 2022. URL: <https://health-ua.com/article/70798-posttravmatichnij-stresovij-rozlad-viznachennja-rizyki-algoritm-nadannya-pe>. Post-traumatic stress disorder (PTSD) and war-related stress [in Ukrainian].
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny Pro vporjadkuvannja bezoplatnogo ta pil'govogo vidpusku likars'kyh zasobiv za receptamy likariv u razi ambulatornogo likuvannja okremykh grup naselennja ta za pevnymy kategorijamy zahvorjuvan' [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine On regulating the free and subsidized dispensing of medicines according to doctors' prescriptions in the case of outpatient treatment of certain groups of the population and for certain categories of diseases] № 1303 (1998, August 17) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-п#Text> (date of application: 06.12.2022). [in Ukrainian].
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrai'ny Pro zatverdzhennja Porjadku vyplaty groshovoi' kompensacii' vartosti sanatorno-kurortnogo likuvannja dejakym kategorijam gromadjan [Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine On approval of the Procedure for payment of monetary compensation for the cost of sanatorium-resort treatment to certain categories of citizens] № 785 (2004, June 17) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785-2004-п#Text> (date of application: 06.12.2022). [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy Pro pensijne zabezpechennja osib, zvil'nenyh z vijs'kovoi' sluzhby, ta dejakyh inshyh osib [Law of Ukraine On pension provision of persons discharged from military service and certain other persons] № 2262-XII (1992, September 04) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (date of application: 06.12.2022). [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy Pro status veteraniv vijny, garantii' i'h social'nogo zahystu [Law of Ukraine On the status of war veterans, guarantees of their social protection] № 3551-XII (1993, October 22) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (date of application: 06.12.2022). [in Ukrainian].
14. Reabilitacija uchasnykiv ATO. [Rehabilitation of ATO participants] WikiLegal. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Rehabilitation_of_the_ATO_participants (date of application: 06.12.2022). [in Ukrainian].
15. Skil'ky v Ukraini veteraniv ATO j vid jakyh vidomstv? [How many ATO veterans are there in Ukraine and from which departments?] URL: https://texty.org.ua/fragments/97005/Skilky_v_Ukrajini_veteraniv_ATO_j_vid-97005/ (access date: 09.12.2022). [in Ukrainian].
16. Stasiuk V. V. (2005) Systema social'no-psychologichnogo zabezpechennja funkcionuvannja vijs'kovyh pidrozdiliv v umovah zbrojnyh konfliktiv [The system of social and psychological support for the functioning of military units in the conditions of armed conflicts] K.: NAOU, 322 p. [in Ukrainian].
17. Prodanova L., Zakharova O., Yakushev O., Yakusheva O. (2022) Threats to the agricultural and forestry sector of the world economy through the prism of war in Ukraine. *Crisis Management and Safety Foresight in the Forest-Based Sector and SMEs Operating in the Global Environment*. 15th International Scientific Conference WoodEMA 2022. Conference paper collection. Trnava. P.379-387. [in English].

УДК 349.22

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.12>

Олексій КЛОЧКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Анжела ПОЛЯНИЧКО

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, вул. Роменська, 87, м. Суми, Україна, 40000

ORCID: 0000-0003-3729-3452

Бібліографічний опис статті: Клочко, О., Полянничко, А. (2023). Організаційно-інституційні основи соціального захисту громадян на ринку праці. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 87–91, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.12>

РЕАЛІЗАЦІЯ ФОРМИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ НА РИНКУ ПРАЦІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Стаття присвячена визначенню загальних шляхів реалізації форми трудового договору на ринку праці, окреслено реалії та перспективи його застосування на ринку праці України.

У дослідженні акцентовано увагу на тому, що саме укладання трудового договору є доказом офіційного працевлаштування працівника, включення його до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, із наданням соціальних гарантій допомоги й захисту від більшості соціальних ризиків.

Указано, що трудовим договором названо офіційну угоду між найманим працівником й роботодавцем, згідно якого працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, із дотриманням правил внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець, у свою чергу, зобов'язаний виплачувати йому заробітну плату, забезпечувати гідні умови праці.

У дослідженні зробили спробу дати порівняльну характеристику трудовому договору та цивільно-правовій угоді.

Установлено, що цивільно-правова угода визначена чинним законодавством як угода між сторонами: громадянином і організацією (підприємством, фірмою) на виконання певної роботи (у формі договору підяду, договору про надання послуг тощо), предметом якого є надання визначеного заздалегідь результату праці.

Наголошено на суттєвих відмінностях трудового договору та цивільно-правової угоди. Важливим залишається чітке розмежування видів трудового договору, а також суттєвих відмінностей між трудовим договором та цивільно-правовою угодою та законодавчо обґрунтоване їх використання під час оформлення трудових відносин.

Дійшли висновку, що трудовий договір є угодою щодо здійснення й забезпечення функції трудової діяльності. Предметом трудового договору є власне праця працівника у процесі виробництва, тоді як предметом договору цивільно-правового характеру є виконання його стороною певного визначеного обсягу робіт чи послуг.

Ключові слова: ринок праці, трудовий договір, цивільно-правова угода, найманий працівник, роботодавець.

Oleksii KLOCHKO

candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 87, Romenska str., Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0002-9799-1618

Anzhela POLYANYCHKO

candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, 87, Romenska str., Sumy, Ukraine, 40000

ORCID: 0000-0003-3729-3452

To cite this article: Klochko, O., Polyanychko, A. (2023). Realizatsiya formy trudovogo dohovoru na rynku pratsi: realiyi ta perspektyvy [Implementation of the employment contract from on the labor market: realities and perspectives]. *Vvichlyvist. Humanitas, 4*, 87–91, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.12>

IMPLEMENTATION OF THE EMPLOYMENT CONTRACT FROM ON THE LABOR MARKET: REALITIES AND PERSPECTIVES

The article is devoted to determining the general ways of implementing the form of the employment contract in the labor market, outlines the realities and prospects of its application in the labor market of Ukraine.

The study focuses on the fact that the conclusion of an employment contract is proof of the official employment of an employee, his inclusion in the system of mandatory state social insurance, with the provision of social guarantees of assistance and protection from most social risks.

It is indicated that an employment contract is an official agreement between an employee and an employer, according to which the employee undertakes to perform the work specified in this agreement in compliance with the rules of internal labor regulations, and the employer, in turn, is obliged to pay him a salary, provide decent working conditions.

In the study, an attempt was made to give a comparative description of the employment contract and the civil law agreement.

It has been established that a civil law agreement is defined by the current legislation as an agreement between the parties: a citizen and an organization (enterprise, etc.) for the first to perform certain work (namely, in the form of a contract, a contract for the provision of services, etc.), the subject of which is the provision of a predetermined result labor

The essential differences between an employment contract and a civil law agreement are emphasized. It remains important to clearly delineate the types of employment contract, as well as the essential differences between an employment contract and a civil law agreement, and their legally justified use during the establishment of employment relations.

They came to the conclusion that the employment contract is an agreement regarding the implementation and provision of the function of labor activity. The subject of an employment contract is the employee's actual work in the production process, while the subject of a civil law contract is the performance by his party of a certain defined amount of work or services.

Key words: labor market, employment contract, civil law agreement, employee, employer.

Актуальність проблеми. Досліджуване проблемне поле реалізації форми трудового договору у сучасних реаліях ринку праці розглядається нами у декількох значеннях, а саме: розуміння трудового договору як юридичної норми та факту урегулювання трудових відносин, а також як ефективного механізму соціального захисту у політиці зайнятості.

Питання щодо особливостей та умов застосування трудового договору на ринку праці між працівником та роботодавцем, на нашу думку, залишається найбільш дискусійним у теорії та практиці соціального забезпечення та у юридичній площині, незважаючи на значну кількість досліджень, що, безумовно, свідчить про значну актуальність проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зауважимо, що особливості нормативного регулювання дії трудового договору на ринку праці, його особливостей достатньо ґрунтовно висвітлено у наукових дослідженнях. Так, заслуговує на предметну увагу наукова позиція дослідників, що ретельно досліджують трудовий договір як законну підставу виникнення трудових відносин (А. Білоха, 2023; О. Бондар, 2020). Науковці аналізують сутність поняття трудового договору на підставі нормативно-правового забезпечення.

Особливостям підписання та уведення у дію трудових договорів із окремими категоріями

працівників (вагітними, особами з інвалідністю, ветеранами тощо), присвячені також наукові розвідки вітчизняних авторів (Л. Герашенко, 2012).

Актуальними науковими працями останніх років у галузі аналізу змісту та специфіки трудового договору та його вплив на формування кон'юнктури ринку праці видаються роботи О. Іваненко, 2016; О. Поклонської, 2020 та ін.

Слід також відмітити, що провідну роль на формування політики зайнятості мають аналітичні дослідження процесу реформування цієї сфери, а також уведення інновацій з метою оптимізації та покращення функціонування ринку праці. Приміром, дослідження результативності уведення електронних форм трудового договору тощо (Н. Швець, Д. Черняченко, 2019).

Однак, зазначимо, що проблема реалізації форми трудового договору на ринку праці України у контексті змін нормативного забезпечення, уведення змін та нововведень, представлено недостатньо, подекуди поверхово.

Мета статті. Визначити загальні шляхи реалізації форми трудового договору на ринку праці; здійснити порівняльну характеристику форми трудового договору із цивільно-правовою угодою, а також окреслити реалії та перспективи їхнього застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запорукою сталого функціонування економіки,

ринку праці є офіційні, установлені чинним законодавством, трудові відносини. Зазначимо, що установленою формою офіційних трудових відносин між працівником й роботодавцем є оформлення трудового договору.

Трудовий договір є доказом офіційного працевлаштування працівника, включення його до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, із наданням йому усіх привілеїв соціальних гарантій (т.зв. «соціального пакету»), надання відповідних допомоги й захисту від більшості соціальних ризиків (захворювання, тимчасова чи постійна втрата працездатності, пенсійне забезпечення, відпустки тощо).

Відповідно до ч.1 ст. 21 Кодексу законів про працю України установлено, що трудовий договір є ніщо інше як офіційна угода між найманим працівником і роботодавцем, згідно якого працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, із дотриманням правил внутрішнього трудового розпорядку, а роботодавець, у свою чергу, зобов'язаний виплачувати йому заробітну плату (не нижчу за мінімальну), забезпечувати гідні умови праці (Закон України «Кодекс законів про працю», 2023).

Трудовий договір на сьогодні, є найпоширенішою типовою формою організацій трудових відносин на ринку праці України.

У відповідності до офіційних доповнень та змін у Законі України «Кодекс законів про працю» № 3107-IX від 15.06.2023 року установлено, що основною трудових відносин між найманим працівником та роботодавцем є письмовий договір (як паперовий так й електронний) (Закон України «Кодекс законів про працю», 2023).

Згідно визначеного нормативу на ринку праці діють 7 видів договорів, а саме: безстрокові, строкові (щонайбільше на 5 років), короткострокові (укладаються строком до 2 місяців), сезонні, а також із нефіксованим робочим часом, учнівські і договори із домашніми працівниками (як робота із обслуговування домашнього господарства).

Важливою нормативною нормою щодо укладання трудового договору є обов'язковість письмового його укладання між двома сторонами: найманим працівником та роботодавцем. Укладення офіційного письмового трудового договору передбачає для працівника:

- відміну випробувального терміну для вагітних;
- не більше 40 робочих годин за трудовий тиждень, а при шкідливих умовах виробни-

цтва – 36 годин (в умовах дії воєнного стану – до 60 годин);

- доплату за роботу у нічний час до 30%;
- за понаднормову роботу трикратну оплату праці;
- гнучкий графік і можливість роботи на дому;
- гендерну рівність з оплати праці (чоловіки та жінки із рівним досвідом роботи й аналогічними обов'язками отримують однакові заробітні плати);
- збільшення тарифної щорічної відпустки до 28 днів;
- регламентована обідня перерва від 30 хв. до 2 год.;
- збільшення розміру вихідної допомоги працівника у випадках скорочення (А. Білоха, 2023; Л. Геращенко, 2012; О. Іваненко, 2016; Закон України «Кодекс законів про працю», 2023).

У свою чергу укладання письмового трудового договору передбачає для роботодавця:

- заборону змінювати умови трудового договору без згоди працівника;
- дозвіл керівникам стежити за співробітниками за допомогою відеореєстраторів;
- нові причини для звільнення, а саме через розголошення службової таємниці, грубе порушення правил техніки безпеки, недостатню кваліфікацію (О. Бондар, 2020; Л. Геращенко, 2012; Л. Грузінова, А. Грузінов, 2023; Н. Швець, Д. Черняченко, 2019).

Працівник не може бути допущений до виконання своїх професійних обов'язків без укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням роботодавця, а також повідомлення органів влади з питань реалізації державної політики із адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Важливо відзначити, що сучасний ринок праці, поряд із трудовим договором, організовує трудові відносини також і за допомогою поширеної форми як цивільно-правової угода.

Установлено, що цивільно-правова угода визначена чинним законодавством як угода між сторонами: громадянином і організацією (підприємством, тощо) на виконання першим певної роботи (а саме у формі договору підяду, договору про надання послуг тощо), предметом якого є надання визначеного заздалегідь результату праці.

Важливим у контексті є формулювання трудових зобов'язань за договором підяду,

де підрядник зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням замовника, а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Відповідно, договір підряду може укладатися за умови виготовлення, обробки, переробки, ремонту речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові (згідно ст. 837 Цивільного кодексу України) (Закон України «Цивільний кодекс України», 2003).

У другому випадку, а саме за договором про надання послуг, виконавець зобов'язується за завданням замовника надати певну послугу, що буде спожита у процесі здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (відповідно ст. 901 Цивільного кодексу України) (Закон України «Цивільний кодекс України», 2003).

З метою розуміння сутності означених форм (трудового договору і цивільно-правової угоди) доцільно зацентрувати увагу на головних ознаках, що їх відрізняють між собою. Визначимо їх.

Трудовий договір укладають працівник (фізична особа) і роботодавець (фізична особа з підприємцем, юридична або ж фізична особа); цивільно-правову угоду укладають замовник і виконавець (будь-які юридичні або фізичні особи).

Трудовий договір регулюється Кодексом законів про працю, а, відповідно, цивільно-правова угода – Цивільним кодексом України.

Предметом трудового договору є процес роботи, за певною спеціальністю, кваліфікацією чи посадою; у цивільно-правовій угоді предметом договору стане кінцевий результат роботи чи послуги, який можна виміряти.

Згідно трудового договору термін визначається у варіантах безстроковості, на визначений термін, або на час виконання певної роботи; відповідно, цивільно-правова угода, регулює лише строковий термін виконання роботи чи надання послуги.

Трудовий договір визначає видом оплати праці заробітну плату не менше мінімальної, щонайменше два рази на місяць; за цивільно-правовою угодою видом оплати вважається винагорода, що визначається окремим договором і не залежить від мінімальної заробітної плати.

Відповідно трудового договору установлені умови його виконання – працівник виконує роботу згідно із посадовими обов'язками й підпорядковується правилам внутрішнього розпорядку; згідно цивільно-правової угоди виконавець виконує роботу чи надає послугу, яку має прийняти замовник.

За виконання умов трудового договору повинні бути записи у трудовій книжці працівника; за виконання цивільно-правової угоди таких записів не передбачено.

За умовами трудового договору працівнику надаються соціальні й трудові гарантії, а саме: лікарняні, допомога з безробіття, відпустки, вихідні, завчасне попередження про звільнення або ж надання права розірвати трудовий договір за власним бажанням самого працівника; а у цивільно-правовій угоді такі нормативні опції не передбачені.

Зазначимо, що єдиною й обов'язковою для них залишається письмова форма укладання.

З аналізу наведених норм установлюємо головні тези, що трудовий договір є угодою щодо здійснення й забезпечення функції трудової діяльності. За трудовим договором працівник зобов'язаний виконувати конкретно поставлені завдання трудової діяльності з визначеної однієї або кількох професій, спеціальностей, посади відповідної кваліфікації, виконувати визначену трудову функцію в діяльності підприємства. Після закінчення виконання визначеного завдання трудова діяльність не припиняється. Предметом трудового договору є власне праця працівника у процесі виробництва, тоді як предметом договору цивільно-правового характеру є виконання його стороною певного визначеного обсягу робіт чи послуг. Тобто, предметом цивільно-правових договорів є результат праці, який підлягає вимірюванню у конкретних фізичних величинах, а не процес роботи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У дослідженні було наголошено на важливості якнайбільш широкого використання на ринку праці України трудових договорів, як легітимної основи взаємовідносин між найманими працівниками та роботодавцями. Саме трудовий договір є запорукою надання працівнику соціальних гарантій і включення до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Трудовий договір є інструментом реалізації політики зайнятості у державі. Важливим залишається чітке розмежування видів трудового договору, а також суттєвих відмінностей між трудовим договором та цивільно-правовою угодою та законодавчо обґрунтоване їх використання під час оформлення трудових відносин.

Зазначимо, що перспективним напрямом подальших досліджень постають наукові розвідки з актуалізації й уточнення понять дистанційної та надомної роботи як форм організації праці в змінних умовах на ринку праці України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білоха А. І. Щодо поняття трудового договору як підстави виникнення трудових правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. 2023. Серія. Право. Вип. 75. Част. 3. С. 7–12.
2. Бондар О. С. Трудовий договір як підстава виникнення трудових відносин в Україні та Канаді: порівняльний аналіз. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. №1. С. 248–252.
3. Геращенко Л. П. Особливості трудового договору з окремими категоріями працівників. *Юридичний вісник*. 2012. №3(24). С. 88–92.
4. Грузінова Л., Грузінов А. Трудовий контракт: у чому специфіка? *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/trudoviy-kontrakt-u-chomu-specifika.html> (дата звернення: 01.09.2023)
5. Іваненко О. А. Деякі аспекти поняття трудового договору та його змісту. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Серія. Трудове право. Вип. 5. С. 95–100.
6. Кодекс законів про працю : Закон України № 3107-IX від 15.06.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 01.07.2023.).
7. Поклонська О. Ю. Форма трудового договору в контексті національного законодавства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. Серія. Юриспруденція. №43. С. 134–137.
8. Сайт установи «Державна служба України з питань праці». URL: <https://dsp.gov.ua/> (дата звернення: 01.09.2023.)
9. Цивільний кодекс України : Закон України № 435-IV від 16.01.2003 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 01.09.2023.)
10. Швець Н., Черняченко Д. Електронна форма трудового договору в контексті реформування законодавства про працю. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Серія. Трудове право. №1. С. 84–89.

REFERENCES:

1. Bilokha A.I. (2023). Shchodo ponyattya trudovogo dogovoru yak pidstavy vynyknennya trudovykh pravovidnosyn. [Regarding the concept of an employment contract as a basis for the emergence of employment relations]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 75/3, 7–12 [in Ukrainian].
2. Bondar O.S. (2020). Trudovyy dohovir yak pidstava vynyknennya trudovykh vidnosyn v Ukrayini ta Kanadi: porivnyalnyy analiz. [Employment contract as a basis for employment relation in Ukraine and Canada: a comparative analysis]. *Porivnyalno-analitychne pravo – Comparative and analytical law*, 1, 248–252 [in Ukrainian].
3. Herashchenko L.P. (2012). Osoblyvosti trudovogo dohovoru z okremymy katehoriyamy pratsivnykiv. [Peculiarities of the employment contract with separate categories of employees]. *Yurydychnyy visnyk – Legal Bulletin*, 3(24), 88–92 [in Ukrainian].
4. Gruzinova L., Gruzinov A. (2023). Trudovyy kontrakt: u chomu spetsyfika? [Labor contract: what is the specificity?]. *Yurydychna hazeta online – Legal newspaper online*. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/trudoviy-kontrakt-u-chomu-specifika.html>. Retried from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/trudove-pravo/trudoviy-kontrakt-u-chomu-specifika.html> [in Ukrainian].
5. Ivanenko O. A. (2016). Deyaki aspekty ponyattya trudovoho dohovoru ta yoho zmistu. [Some aspects of the concept of an employment contract and its content]. *Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava – Scientific bulletin of public and private law*, 5, 95–100 92 [in Ukrainian].
6. Kodeks zakoniv pro prasyu : Zakon Ukrayiny [Code of Labor Law : Law of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].
7. Poklonska O, Yu. Forma trudovoho dohovoru v konteksti natsionalnoho zakonodavstva. [Form of employment contract in the context of national legislation]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – Scientific bulletin of the International humanitarian university*, 43, 134–137 [in Ukrainian].
8. Sayt ustanovy «Derzhavna sluzhba Ukrayiny z pytan pratsi» [Website of the «State service of Ukraine on labor issues» institution]. <https://dsp.gov.ua/>. Retried from: <https://dsp.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Tsyvilnyy kodeks Ukrayiny : Zakon Ukrayiny [Civil code of Ukraine : Law of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> Retried from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
10. Shvets N., Chernyachenko D. (2019). Elektonna forma trudovoho dohovoru v konteksti reformuvannya zakonodavstva pro prasyu. [The electronic form of the labor contract in the context of reforming labor legislation]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 1, 84–89. [in Ukrainian].

УДК 364.632-053.2-787.34:316.362

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.13>

Світлана ЧЕРНЕТА

доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, Волинський національний університет імені Лесі Українки, пр. Волі, 13, м. Луцьк, Україна, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

Бібліографічний опис статті: Чернета, С. (2023). Соціальна підтримка жінок, які постраждали від домашнього насильства. *Ввічливість. Humanitas*, 4, 92–97, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.13>

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЖІНОК, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Протягом 2022 року до органів поліції та соціального захисту надійшло 251 829 звернень щодо домашнього насильства. Протягом 2022 року зареєстровано 244 381 заява і повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством.

Метою статті є аналіз нормативно-правових положень, які регламентують захисту прав і свобод осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства стосовно жінок (гендерно зумовленого насильства); характеристика особливостей надання соціальної підтримки жінок, постраждалих від домашнього насильства.

У статті здійснено огляд правових засад і наявних соціальних ресурсів, щодо організації запобігання та протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству; основних методів допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства (шелтери, консультації для постраждалих, гарячі лінії, подружня психотерапія та консультування, родинна конференція, групи взаємної підтримки, корекційні програми підтримки, корекційні програми для кривдника).

Автори статті роблять висновок, організація ефективної взаємодії державних і недержавних установ щодо запобігання та протидії домашнього насильства, а також соціальна підтримка жінок, які постраждали від домашнього насильства, повинна покладатись на фахівців із соціальної роботи. Оскільки напрям їх професійної діяльності направлено на соціальні послуги соціально вразливих категорій населення, у тому числі жінок, які постраждали від домашнього насильства.

Ключові слова: домашнє насильство; жінки, постраждалі від домашнього насильства; гендерно зумовлене насильство; соціальна підтримка; гарячі лінії; шелтери; консультування.

Svitlana CHERNETA

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Work and Pedagogy of Higher School, Lesya Ukrainka Volyn National University, 13 Voli ave., Lutsk, Ukraine, 43025

ORCID: 0000-0002-9939-7591

To cite this article: Cherneta, S. (2023). Sotsialna pidtrymka zhinok, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasyilstva [Social support for women survived domestic violence]. *Humanitas*, 4, 92–97, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.4.13>

SOCIAL SUPPORT FOR WOMEN SURVIVED DOMESTIC VIOLENCE

During 2022, the police and social protection authorities received 251,829 complaints about domestic violence. During 2022, 244,381 applications and reports on criminal offences and other events related to domestic violence were registered.

The purpose of the article is to analyze the legal provisions that regulate the protection of the rights and freedoms of persons who have suffered from domestic violence and violence against women (gender-based violence); characteristics of the provision of social support to women survived domestic violence.

The article reviews the legal framework and available social resources regarding the organization of prevention and countermeasures against domestic and gender-based violence; basic methods of assistance to persons who survived domestic violence (shelters, counselling for victims, hotlines, marital psychotherapy and counselling, family conference, mutual support groups, correctional support programs, correctional programs for the offender).

The authors of the article conclude that the organization of effective interaction between state and non-state institutions in the prevention and counteraction of domestic violence, as well as social support for women who have suffered from domestic violence, should rely on social work specialists. Since the focus of their professional activity is directed to social services for socially vulnerable categories of the population, including women who have suffered from domestic violence.

Key words: domestic violence; women survived domestic violence; gender-based violence; social support; hotlines; shelters; conselling.

Постановка проблеми. Питання соціальної підтримки жінок, постраждалих від домашнього насильства, гендерної рівності в українському суспільстві не втрачає своєї актуальності, оскільки це шлях до побудови демократичних відносин між людьми і розвитку гармонійного суспільства.

За інформацією Нацсоцслужби протягом 2022 року до органів поліції та соціального захисту надійшло 251 829 звернень щодо домашнього насильства. Протягом 2022 року зареєстровано 244 381 заява і повідомлення про кримінальні правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством (Щорічна доповідь..., 2022). Вкрай важливим в соціальній роботі, є захист прав жінок, адже це вед за собою і захист дітей, з метою забезпечення для них соціально здорового середовища. З огляду на це актуалізується необхідність спрямування зусиль фахівців соціальної сфери на соціальну підтримку жінок, які постраждали від домашнього насильства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему домашнього та гендерно зумовленого насильства вивчали Н. Бондаренко, Т. Журавель, К. Левченко, Т. Лях, І. Трубавіна, О. Хлівна; підходи в наданні соціальних послуг особами, які постраждали від домашнього насильства досліджували О. Кочемировська, Г. Христова; особливості організації та проведення адвокаційних кампаній із представництва прав та інтересів вразливих груп населення розглядали М. Лехолетова, Т. Лях, В. Петрович, Т. Спіріна; роль громадськості в адвокації плав осіб, які потребують захисту та втілення змін досліджували О. Гвоздік, П. Казмеркевич, О. Коваленко, І. Тітаренко; участь громадських організацій у діяльності із запобігання та протидії домашньому насильству вивчали К. Левченко, Н. Шамрук, О. Швед.

Мета статті. Проаналізувати нормативно-правові положення, які регламентують захисту прав і свобод осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства стосовно жінок (гендерно зумовленого насильства); схарактеризувати особливості надання соціальної підтримки жінок, постраждалих від домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. Сприйняття суспільством проблеми домашнього насильства і на вдосконалення законодавства та впрова-

дження сервісів для жінок, які постраждали від домашнього насильства, змінювалось і розвивалось під впливом внутрішніх (політика у сфері захисту прав людини, активність громадських організацій) та зовнішніх (діяльність міжнародних організацій, міжнародно-правові стандарти запобігання та протидії домашньому насильству) факторів сформульованих в конвенціях, деклараціях, резолюціях, рекомендаціях та інших документах (Левченко, Швед, 2020).

Різні аспекти захисту прав і свобод осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства стосовно жінок (гендерно зумовленого насильства) регламентуються низкою нормативно-правових документів, зокрема, Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якому визначено організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства (Про запобігання та протидію домашньому насильству, 2018). У міжнародному документі «Конвенції Ради Європи» (Стамбульській Конвенції) порушується тема домашнього насильства та насильства стосовно жінок (гендерно зумовленого насильства). Зокрема, в Конвенції йдеться про «...сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та заохочення справжньої рівності між жінками та чоловіками» (Актуальні питання соціальної роботи, 2023).

Згідно з законодавством, домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (Про запобігання та протидію домашньому насильству, 2018).

Правове забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків регулюється Законом України «Про забезпечення рівних прав

та можливостей жінок і чоловіків». Згідно з цим законом, насильство за ознакою статі – це діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті (Про забезпечення рівних прав..., 2005).

В Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою» означає насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно (Ст. 3). До нього належать: психологічне насильство; переслідування; фізичне насильство; сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування; домашнє насильство; примусовий шлюб; каліцтво жіночих геніталій; примусовий аборт та примусова стерилізація; сексуальне домагання; пособництво або підбурювання та замах; неприйнятні виправдання злочинів, у тому числі злочини, учинені в ім'я так званої «честі»; економічне насильство (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству..., 2022).

В Україні система заходів спрямована на запобігання та протидію насильству за ознакою статі здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Зокрема, згідно із Законом (ст. 1.) з метою запобігання насильства за ознакою статі заходи направлені на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо насильства за ознакою статі, його причин і наслідків; на формування нетерпимого ставлення до насильства за ознакою статі; викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків. Щодо протидії насильству за ознакою статі (ст. 1.), заходи спрямовані на припинення насильства за ознакою статі, надання допомоги та забезпечення захисту постраждалої особи та отримання нею відшкодування завданої шкоди, а також на належне розсліду-

вання випадків насильства за ознакою статі, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки (Про забезпечення рівних прав..., 2005).

З метою захисту прав осіб, які постраждали від домашнього насильства, впроваджено мобільний застосунок для жінок «Прихована кнопка SOS». Після натискання такої кнопки у застосунку надходить повідомлення до поліції, що має на меті підвищити ефективність боротьби з домашнім насильством і насильством за ознакою статі. У період з 01.08.2022 р. до 31.12.2022 р. із зазначеного мобільного застосунку надійшло 28 повідомлень (Щорічна доповідь..., 2022). Дієвим інструментом реагування на випадки домашнього насильства є Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. В грудні 2023 року працівниками Секретаріату у співпраці з Громадською організацією «Ла Страда – Україна», в рамках Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства», проведено експертні консультування на Національній гарячій лінії з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації (Експертне консультування на Національній гарячій лінії..., 2023). Серед пропонуванних кроків та заходів задля поновлення прав постраждалих, було проведено роз'яснення щодо гарантованої державою допомоги, видів послуг, шляхів притягнення кривдників до відповідальності.

Надання соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі здійснюється мобільною бригадою. Регулюється діяльність мобільної бригади Типовим положенням, у якому зазначено порядок утворення, основні засади діяльності та організації роботи мобільної бригади (Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду..., 2018). До соціально-психологічної допомоги відносяться соціальні послуги з консультування, кризового та екстреного втручання, соціальної профілактики відповідно до потреб постраждалих осіб.

Соціальні послуги, як екстрене (кризове) втручання, консультування, інформування, надання притулку особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, надається спеціалізованою службою –

Денним центром соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі (Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги..., 2019). Серед завдань денного центру є: надання комплексної соціально-психологічної та первинної правової допомоги постраждалим особам; інформування населення про права постраждалих осіб та соціальні послуги, які надаються денним центром; надання короткострокового (до десяти діб) або цілодобового перебування у «кризовій кімнаті» постраждалим особам (тимчасовий притулок для осіб, які зазнали домашнього або гендерно зумовленого насильства та потребують притулку, щоб вберегтися від кривдників); представництво інтересів, яке застосовують під час професійного втручання у процесі індивідуальної роботи з постраждалими особами.

Соціальна адвокація є складовою професійної діяльності фахівців в соціальній роботі. Це дієвий інструмент, який допомагає фахівцям соціальної сфери формувати в Україні нові правила гри в правовому та громадському полі, а також змінювати наявні (Лях, Петрович, Сіпін, 2022). У випадку представництва інтересів (порушення прав жінок, дискримінації, домашнього насильства тощо) допомога соціального працівника направлена на допомогу тим, хто її потребує, коли особа не може самостійно відстояти свої інтереси (Лехолетова, Лях, Спіріна, 2022). Така допомога може передбачати просування змін у законодавстві, щодо соціальних програм, з метою розширення соціальних послуг, які вже набули чинності або просування тих, що не передбачені або знаходяться на розгляді. Тут важливо обрати дієві інструменти, які дадуть змогу отримати потрібну інформацію, налагодити взаємодію з потрібними людьми тощо.

Для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі існує спеціалізована служба підтримки постраждалих (притулок), яка утворюється місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування з урахуванням непропорційного впливу насильства на жінок і чоловіків (Про затвердження Типового положення про притулок..., 2018). Основними завданнями притулку є: створення безпечних умов для перебування постраждалих осіб у при-

тулку; створення соціально-побутових умов для перебування постраждалих осіб; забезпечення захисту прав та інтересів постраждалих осіб шляхом надання відповідних послуг; надання психологічних послуг постраждалим особам; забезпечення у разі потреби госпіталізації постраждалої особи; організація надання юридичних послуг; інформування постраждалих про їх права і можливості отримання дієвої допомоги; сприяння постраждалим особам у пошуку альтернативного придатного безпечного місця перебування; проведення заходів у межах соціально-реабілітаційних програм з урахуванням індивідуальних потреб постраждалої особи.

Основними методами допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства є: шелтери (тимчасові притулки для жінок, які постраждали від жорстоких форм насильства в сім'ї); консультації для постраждалих; гарячі лінії; подружня психотерапія та консультування; родинна конференція; групи взаємної підтримки; корекційні програми підтримки; корекційні програми для кривдника.

Заслужують на увагу, в контексті соціальної підтримки жінок постраждалих від домашнього насильства, амбулаторні консультативні послуги різного спрямування. Зокрема, психологічних (сімейна консультація, підвищення батьківської компетентності, курси особистісного зростання); юридичних (з питань встановлення опіки над дітьми, розлучення, майнових прав); профорієнтаційних та професійного навчання (перенавчання); управління доходами тощо (Стандарти надання соціальних послуг особам..., 2011). Для отримання сигналу про випадок насильства, оперативної консультації щодо інформації про заклади і служби, куди можна звернутися є гарячі лінії. Проблема-тичним методом допомоги часто виявляється подружня психотерапія та консультування через необхідність дотримання певних умов. Серед них: згода і жінки, і чоловіка на участь в програмі сімейного консультування (чоловік часто не бажає змінювати власну поведінку); вимога до підготовки компетентного фахівця, який проводить консультування; згода обох членів подружжя зберегти сім'ю та налагоджувати партнерську взаємодію; повна безпека постраждалої сторони та відсутність маніпулювання нею з боку кривдника.

Висновки. На сьогодні в Україні існує дієва база нормативно-правового забезпечення щодо захисту прав і свобод осіб, які постраждали від домашнього насильства. Але проблема домашнього насильства та насильства стосовно жінок (гендерно зумовленого насильства), зумовлена усталеними нормами та стереотипами, які заклалися довгі роки в сім'ях і суспільстві загалом. Часто жінки не здатні протистояти вчиненню по відношенню до себе домашньому насильству через ряд чинників соціально-культурних, пси-

хологічних, соціально-економічних тощо. Тому, організація ефективної взаємодії державних і недержавних установ щодо запобігання та протидії домашнього насильства, а також соціальна підтримка жінок, які постраждали від домашнього насильства, повинна покладатись на фахівців із соціальної роботи, оскільки напрям їх професійної діяльності направлено на соціальні послуги соціально вразливих категорій населення, у тому числі жінок, які постраждали від домашнього насильства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. (2022). Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України станом на 03.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
3. Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 654 (редакція від 14.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF#Text>
4. Про затвердження типових положень про денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, та спеціалізовану службу первинного соціально-психологічного консультування осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 824 (Редакція від 14.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-п#Text>
5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV (Редакція від 03.08.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
6. Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 655. (Редакція від 14.12.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-п#Text>
7. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
8. Лехолетова, М., Лях, Т., Спіріна, Т. (2022). Алгоритм організації та проведення успішної адвокаційної кампанії із представництва інтересів. *Social Work and Education*, 9(1), 62–74. doi: 10.25128/2520-6230.22.5.5
9. Лях, Т., Петрович, В., Спірін, А. (2022). Інструменти соціальної адвокації прав та інтересів вразливих груп населення. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8>
10. Щорічна доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022 рік. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>
11. Експертне консультування на Національній гарячій лінії з попередження домашнього насильства. (2023). https://ombudsman.gov.ua/news_details/ekspertne-konsultuvannya-na-nacionalnij-garyachij-liniyi-z-poperedzhennya-domashnogo-nasilstva
12. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України. (2011). / Заг. ред. С. Павлиш. Авт. кол.: О. Кочеміровська, Г. Христова К.: Запоріжжя: Друкарський світ, 228 с.
13. Левченко, К.Б., Швед, О.В. (2020). Громадські організації України в системі запобігання та протидії домашньому насильству. *Право і безпека*. Харківський Національний університет внутрішніх справ. 1(76). 74–83. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/327>

REFERENCES:

1. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu proty zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy [The Convention of the Council of Europe for the Prevention of Violence Against Women and Domestic Violence against Women]. 20.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text [in Ukrainian].

2. Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasyilstvu : Zakon Ukrainy 03.08.2022. [*On Preventing and Combating Domestic Violence : The Law of Ukraine 03.08.2022*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro mobilnu bryhadu sotsialno-psykholohichnoi dopomohy osobam, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasyilstva ta/abo nasyilstva za oznakoiu stati : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 serpnia 2018 roku № 654 (14.12.2022). [*On Approval of the Model Regulation on the Mobile Team for Social and Psychological Assistance to Victims of Domestic and/or Gender-Based Violence : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 22 August 2018 № 654 (14.12.2022)*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2018-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia typovykh polozhen pro denni tsestr sotsialno-psykholohichnoi dopomohy osobam, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasyilstva ta/abo nasyilstva za oznakoiu stati, ta spetsializovanu sluzhbu pervynnoho sotsialno-psykholohichnoho konsultuvannia osib, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasyilstva ta/abo nasyilstva za oznakoiu stati : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 serpnia 2019 r. № 824 (14.12.2022). [*On Approval of Standard Provisions for a Day Centre for Social and Psychological Assistance to Victims of Domestic Violence and/or Gender-Based Violence and a Specialised Service for Primary Social and Psychological Counselling of Victims of Domestic Violence and/or Gender-Based Violence : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 21 August 2019 № 824 (14.12.2022)*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2019-n#Text> [in Ukrainian].

5. Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhink i cholovikiv : Zakon Ukrainy vid 08.09.2005 № 2866-IV (Redaktsiia vid 03.08.2023). [*On ensuring equal rights and opportunities for women and men: Law of Ukraine dated September 8, 2005 № 2866-IV (Editorial dated August 3, 2023)*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro prytylok dlia osib, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasyilstva ta/abo nasyilstva za oznakoiu stati : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 22 serpnia 2018 r. № 655 (14.12.2022). [*On Approval of the Model Regulation on a Shelter for Victims of Domestic and/or Gender-Based Violence : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 22 August 2018, № 655 (14.12.2022)*]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-n#Text> [in Ukrainian].

7. Aktualni pytannia sotsialnoi roboty : navch. posib. [*Current issues of social work: a study guide*]. / O.M. Denysiuk ta in. ; red. kol.: O.V. Epel, T.L. Liakh, I.V. Sylantieva. Uzhhorod : RIK-U, 2023. 420. [in Ukrainian].

8. Lekholetova, M., Liakh, T., Spirina, T. (2022). Alhorytm orhanizatsii ta provedennia uspishnoi advokatsiynoi kampanii iz predstavnytstva interesiv. [*Algorithm for organizing and conducting a successful interest representation advocacy campaign*]. Social Work and Education, 9(1). 67–78. DOI: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.22.1.5> [in Ukrainian].

9. Liakh, T., Petrovych, V., Spirin, A. (2022). Instrumenty sotsial'noyi advokatsiyni prav ta interesiv vrazlyvykh hrup naselennya [*Tools of social advocacy of rights and interests of vulnerable population groups*]. Vvichlyvist. Humanitas, 3, 54–60, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.3.8> [in Ukrainian].

10. Shchorichna dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini za 2022 rik. [*Annual report on the state of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine for 2022*]. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> [in Ukrainian].

11. Ekspertne konsultuvannia na Natsionalnii hariachii linii z poperedzhennia domashnoho nasyilstva. [*Expert counseling at the National Domestic Violence Prevention Hotline*]. (2023). https://ombudsman.gov.ua/news_details/ekspertne-konsultuvannya-na-nacionalnij-garyachij-liniyi-z-poperedzhennya-domashnogo-nasyilstva [in Ukrainian].

12. Standarty nadannia sotsialnykh posluh osobam, yaki postrazhdaly vid nasyilstva v sim'i: mizhnarodnyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy. [*Standards for providing social services to victims of family violence: international experience and recommendations for Ukraine*]. (2011). Zah. red. S. Pavlysh. Avt. kol.: O. Kochemyrovska, H. Khrystova K.: Zaporizhzhia: Drukarskyi svit, 228. [in Ukrainian].

13. Levchenko, K.B., Shved, O.V. (2020). Hromadski orhanizatsii Ukrainy v systemi zapobihannia ta protydiu domashnomu nasyilstvu. [*Public organizations of Ukraine in the system of preventing and countering domestic violence*]. Pravo i bezpeka. Kharkivskiy Natsionalnyi universytet vnurishnikh sprav. 1(76). 74–83. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/327> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Оксана ВЕРБОВСЬКА, Оксана КРАВЧЕНКО

КОМПЛЕКСНА: СОЦІАЛЬНА, ПСИХОЛОГІЧНА, ПРОФЕСІЙНА ТА ТРУДОВА РЕАБІЛІТАЦІЯ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: З ДОСВІДУ КИЇВСЬКОГО МІСЬКОГО ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОЇ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ, ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ТРУДОВОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ «АСКОЛЬД».....3

Світлана ЗАЄЦЬ, Вікторія МАРКІНА

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦЯ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ХОРЕОГРАФІЧНИХ ПРОЄКТІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....11

Олена КАРПЕНКО

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ЯК СКЛАДОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....18

Ірина КАРПИЧ

НАПРЯМКИ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ПРОФІЛАКТИКИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА...25

Наталія КОЛЯДА, Оксана КРАВЧЕНКО

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ ПРОФЕСІЙНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ЗНАЧЕННЯ SOFT SKILLS.....31

Вікторія СТЕПАНЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОЦЕСУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ З ДОГЛЯДУ ЛЮДЯМ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....38

Ольга СТОЛЯРИК, Ганна СЛОЗАНСЬКА, Ірина КРИНИЦЬКА

КОНЦЕПЦІЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКОРДОННІЙ ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: СИСТЕМНИЙ ОГЛЯД.....44

Лариса СУЩЕНКО, Наталія ЗАВЕРИКО, Тетяна СОЛОВ'ЙОВА

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА.....54

Yuliia ТКАЧУК

INNOVATIVE METHODS OF SOFT SKILLS DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....61

Олена КАРПЕНКО, Жанна ПЕТРОЧКО, Тетяна СПІРІНА

ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКИХ І БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ, СПРЯМОВАНА НА ДОПОМОГУ ПОСТТРАЖДАЛИМ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, У ПЕРІОД ПАНДЕМІЇ COVID-19.....70

РОЗДІЛ 2

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Інна ЖУРБА, Олександр ЯКУШЕВ, Людмила ТЕРНОВА, Наталія САМАРА, Юлія ПРИСЯЖНЕНКО

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ПІДХОДИ ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ В СУЧАСНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ.....78

Олексій КЛОЧКО, Анжела ПОЛЯНИЧКО

РЕАЛІЗАЦІЯ ФОРМИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ НА РИНКУ ПРАЦІ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....87

Світлана ЧЕРНЕТА

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ЖІНОК, ЯКІ ПОСТТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....92

CONTENTS

SECTION 1

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL WORK

Oksana VERBOVSKA, Oksana KRAVCHENKO

COMPREHENSIVE: SOCIAL, PSYCHOLOGICAL, PROFESSIONAL AND LABOR REHABILITATION OF PERSONS WITH DISABILITIES: FROM THE EXPERIENCE OF THE KYIV CITY CENTER FOR SOCIAL, PSYCHOLOGICAL, PROFESSIONAL AND LABOR REHABILITATION «ASKOLD».....3

Svitlana ZAIETS, Viktoria MARKINA

FORMATION OF THE NATIONAL CONSCIOUSNESS OF UKRAINIANS IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND CHOREOGRAPHIC PROJECTS IN THE CONTEXT OF WAR.....11

Olena KARPENKO

METHODS OF SOCIAL WORK AS AN INGREDIENT OF SUCCESS PROFESSIONAL ACTIVITIES OF THE SOCIAL WORKER.....18

Iryna KARPYCH

AREAS OF WORK OF A SOCIAL WORKER IN THE PREVENTION OF SOCIAL ORPHANHOOD.....25

Natalia KOLIADA, Oksana KRAVCHENKO

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF SOCIAL SKILLS DEVELOPMENT IN FUTURE PROFESSIONAL SOCIAL WORKERS: THE IMPORTANCE OF SOFT SKILLS.....31

Viktoriia STEPANENKO

PECULIARITIES OF DOCUMENTATION MANAGEMENT FOR THE ORGANIZATION AND THE PROCESS OF PROVIDING CARE SOCIAL SERVICES TO ELDERLY PEOPLE UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS.....38

Olha STOLIARYK, Hanna SLOZANSKA, Iryna KRYNYTSKA

THE CONCEPT OF REHABILITATION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN THE PRACTICE OF SOCIAL WORK ABROAD: A SYSTEMATIC REVIEW.....44

Larisa SUSCHENKO, Natalia ZAVERYKO, Tatiana SOLOVYOVA

SPECIFICITIES OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES USE IN THE FORMATION OF SOCIAL WORKER'S PROFESSIONAL COMPETENCE.....54

Yuliia TKACHUK

INNOVATIVE METHODS OF SOFT SKILLS DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORKERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....61

Olena KARPENKO, Zhanna PETROCHKO, Tetiana SPIRINA

WORK OF NON-GOVERNMENTAL AND CHARITABLE ORGANIZATIONS TO SUPPORT DOMESTIC VIOLENCE SURVIVORS DURING THE COVID-19 PANDEMIC.....70

SECTION 2

ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL SECURITY

Inna ZHURBA, Oleksandr YAKUSHEV, Lyudmila TERNOVA, Nataliia SAMARA, Yuliia PRYSIAZHNEKO

BASIC DIRECTIONS AND APPROACHES FOR SOCIAL REHABILITATION OF PARTICIPANTS IN COMBAT ACTIONS IN CURRENT EMERGENCY CONFLICTS.....78

Oleksii KLOCHKO, Anzhela POLYANYCHKO

IMPLEMENTATION OF THE EMPLOYMENT CONTRACT FROM ON THE LABOR MARKET: REALITIES AND PERSPECTIVES.....87

Svitlana CHERNETA

SOCIAL SUPPORT FOR WOMEN SURVIVED DOMESTIC VIOLENCE.....92

Науковий журнал

Ввічливість

Humanitas

Випуск 4

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова
Комп'ютерна верстка • Алла Олександрівна Марєєва

Підписано до друку 01.11.2023
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 11,63. Замов. № 1123/712. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.